CENGİZ ÇANDAR

ORTADOĞU ÇIKMAZI

hil yayın

CENGİZ ÇANDAR ORTADOĞU ÇIKMAZI

hil

Cengiz Çandar

Ortadoğu Çıkmazı

hil yayın

Divanyolu Işık Sok. Ören Han — İstanbul
Tel : 528 56 64 - 522 43 10

1. Bası : Hil Yayın, Kasım 1983
Dizgi : Can Matbaa
Baskı : ER-TU Matbaası
Kapak baskı : Ak-Ofis
Kapak resmi : «Mirror of War» albümünden
Kapak : Ergün Atalar

hil : 13

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 7

İRAN

Hergün Aşura... Heryer Kerbelâ 43
Tahran'da 7 Gün 68

SURİYE

Golan - Hama Arası 82

MISIR

Piramitlerin Gölgesinde 108
Nil'den Fırat'a 117

CEZAYİR

Unuttuğumuz Cezayir 135

LÜBNAN

Ateşkesle Ateş Çemberinde Lübnan 146

SÖYLEŞİLER

Hizbullahilerin Lideri Hadi Gaffarı 184
Devrim Mahkemeleri Başyargıcı Halhalı 187
İran Devlet Başkanı Seyyid Ali Hamenei 189
İran Dışişleri Bakanı Dr. Ali Ekber Velayeti 198
Mısır Dışişleri Bakanı Kemal Hasan Ali 201
İran Dışişleri Bakanı Vekili Ahmet Azîz 206

1948 yılında doğdu, orta öğretimini Kayseri ve Tarsus' taki Amerikan okullarında tamamladı. SBF Diplomasi ve Dış Münasebetler bölümünü bitirdi. ODTÜ İdari İlimler Fakültesi'nde Uluslararası İlişkiler dalında akademik hayata başladı. Kısa bir süre sonra siyasi nedenlerle yurt dışına çıktı. İki yıl Lübnan'da, bir süre de Suriye'de yaşadı. Bu dönemde Filistin direniş hareketi saflarında çalıştı. Daha sonra Avrupa'da İsviçre, Fransa ve Hollanda'da bulundu. 1974'de Türkiye'ye döndü. 1976'da gazeteciliğe başladı. 1979' dan beri Cumhuriyet gazetesinde çalışıyor. Gazetecilik yaşamında 6 kez İran'a, 4 kez Suriye'ye, 3 kez Libya'ya, 2 kez Tunus'a ve Irak'a, Ürdün'e, Mısır'a, Sudan'a, Cezayir'e gitti. Lübnan'a kaç kez gittiğini hatırlayamıyor.

1982 yılında Lübnan'daki İsrail işgali sırasında Beyrut kuşatmasını yaşayan tek Türk gazetecisiydi. Bu konudaki haberleri nedeniyle Bülent Dikmener Haber Ödülü'nü kazandı. Yazarlar Birliği tarafından da İran ve Filistin sorunu konulu yazılarından ötürü 1982'de Yılın Gazetecisi seçildi.

GİRİŞ

10 Kasım 1983 tarihli gazeteler, 45 yıl önce bu dünyadan ayrılan Mustafa Kemal Atatürk'ün dev fotoğraflarıyla kaplıydı. Bir Orta Doğu ulusuna bu bölgede ilk kez ulusal devlet kurulmasında önderlik etmiş olan, bir Orta Doğu ulusunun İslâmî kültürel köklerinden ayrılarak Batılı değer ölçülerine uygun, «çağdaş ve uygar» uluslar ailesine katılması doğrultusunu gösteren Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm yıldönümünde gazetelerin, kara ve keder dolu başlıklarını tamamlarcasına Orta Doğu'dan yayınladıkları bir başka fotoğraf dikkati çekiyordu.

Bu fotoğrafta birbirleri üzerine yığılmış bir grup çocuk, yüzlerinde etkileyici bir korku ifadesi, gözleri dehşetle açılmış, fotoğrafa bakanların yüreklerini burkuyorlardı. Bu korku içindeki çocuklar, Lübnan kuzeyindeki Filistin mülteci kampı Beddavi'ye inen top mermisi ve roket sağanağından kurtulmak için Beddavi'nin hemen yanıbaşında, güney ucundaki Lübnan'ın ikinci büyük kenti Trablusşam'a kaçıyorlardı. Fotoğraf, top infilâklarının, ateş çemberinin içinde, çocuklar kaçarken çekilmişti.

O Filistinli çocuklar ki, bugüne dek nice İsrail hava saldırısı yaşamışlar; 1976'da Lübnan iç savaşında Hıristiyan Falanjistlerin Beyrut'taki Tel Zaatar adlı Filistin mülteci kampındaki katliamına tanık olmuşlar; 1982 Eylül'ünde İsrail'in ve Lübnanlı Hıristiyan yandaşlarının yüzünde silinmez bir kara leke olarak kalacak Beyrut'taki iki Filis-

tin mülteci kampında, Sabra ve Şatila'da kan banyosundan geçmişlerdi.

Ama bu fotoğraflardaki çocukların yüzüne sinen korku ve dehşet, Tel Zaatar'ın da, Sabra ve Şatila'nın da yürekleri dağlayan fotoğraflarından daha etkiliydi. Çünkü bu çocuklar, soylarını mahvetmeye azmetmiş İsraillilerin ya da ırkçı Lübnanlı Hıristiyanların soykırımından kaçmıyorlardı. Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat'a karşı, Suriye kuvvetlerinin önünde, Suriye kuvvetlerinin önünde, Suriye'nin vurucu gücü olarak saldırıya geçen Filistinli güçlerin ateş yağmurundan kaçıyorlardı.

Kasım 1983. Ve Filistinliler Filistinlileri öldürüyor. Ne kadar inanılmaz üç sözcük bu: Filistinliler Filistinlileri öldürüyor.

Evet, belki Kasım 1983'te Kuzey Lübnan'da meydana gelen çarpışmalar aslında Suriye ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında. Trablusşam'da kardeşlerinin kanını akıtanlar Suriye'nin bir avuç Filistinli yandaşı, Filistin halkının ezici çoğunluğu tarafından dışlanmış bir kesim. Ama ne olursa olsun. 1983 yılının Kasım ayında öyle bir Orta Doğu var ki, hangi gerekçeye sığınılırsa sığınırsın Filistinlinin Filistinliye silah çekmesi olgusu yaşandı.

Bölgenin bir başka ucunda, yüzyılları ortak geçmiş, yüzyıllar boyu aynı devlet çatısı altında yaşamış olan iki önemli ülke, İran ile Irak dört yıldır kıyasıya savaşıyor. 20. Yüzyıl'ın konvansiyonel savaş doktrinlerini altüst ettiler. Süper devletlerin dünya üzerinde termonükleer güçleriyle egemenlik sağladığı tarih evresinde hiçbir konvansiyonel savaş, birkaç günden fazla süremez inancı, birkaç yıldır konvansiyonel savaşın en çarpıcı örneğini sunan İran ile Irak tarafından yerle bir edildi.

Filistinliler Filistinlilerle, Suriye, Yaser Arafat önderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütü önderliği ile çarpışıyor. İran ile Irak savaşıyor. Suriye ile Ürdün'ün ilişkileri bozuk. Suriye ile Irak'ın arasında düşmanlığın önü alınmadı. En büyük Arap devleti, Arap dünyasının geleneksel lideri Mı-

sır, en belirleyici siyasi gelişmelerin kıyısına itilmiş, etkisiz. Körfez ülkeleri, başta Suudi Arabistan İran'dan korkuyor.

İsrail, Lübnan'ın yarısına yakınını işgal altında tutuyor. İsrail'in düşmanı Araplar İsrail'i bırakmış birbirini yiyor.

Amerika Birleşik Devletleri, yakın tarihte ilk kez bölge topraklarında süreklilik kazanması ihtimalini güçlendirecek bir biçimde askeri güç bulunduruyor. Amerikan kuvvetlerinin, 40 kilometre ötesinde Suriye ordusunda 7000 Sovyet askeri danışmanı, Sovyet silah teknolojisinin en gelişmiş ürünleriyle birlikte Arap topraklarında mevzilenmiş durumdalar, Süper devletler, Orta Doğu'da bir Üçüncü Dünya Savaşı ihtimalini besleyerek ilk kez birbirlerine bu kadar yakın duruyorlar.

Bölgenin Batı'dan giriş kapısı olan Lübnan topraklarında Suriye, Filistin, İsrail, Amerikan birliklerine ek olarak Birleşmiş Milletler'e bağlı çeşitli ülkelerin askeri güçleri, ayrıca Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri, NATO'nun Avrupalı üyelerinden Fransa ve İtalya'nın da askerleri bulunuyor. İranlılar sadece Körfez cephesinde Irak'la savaşmıyorlar. 1000 kadar İranlı Devrim Muhafızı da, Lübnan'ın doğu kesiminde, Bekaa Vadisi'nde. Bir Kuzey Afrikalı Arap ülkesi Libya da 1000 dolaylarında askeriyle Lübnan'da yerini almış.

Her iki süper devlet, bölgesel güçler, Avrupalılar, Afrikalılar, Asyalılar dünyanın neredeyse tüm kıtaları, askerlerle Orta Doğu topraklarında, Orta Doğu'nun giriş kapısında, Lübnan'da sanki temsil ediliyorlar. Herkes Orta Doğu'da. Orta Doğu'nun manzarası savaş, çatışma ve yerel güçler arasında bölünme ve parçalanma.

Orta Doğu, dünyanın bunalım merkezi. Dünya çapındaki çatışmanın sahnesi ve aynası. İnsanlığı Tanrısal barışa davet eden büyük dinlerin beşiği olan bu bölge, bugün dünyayı onulmaz bir felakete sürükleyebilecek bir savaşın, bir dünya savaşının da yuvası.

Aslında, bunca çatışmanın Orta Doğu sahnesinde cereyan etmesi, parçalanmalar, yerel güçlerin birbirleriyle boğuşmaları yeni bir dünya oluşumunun ve belki de daha uygun bir deyimle yeni bir dünya arayışının çalkantıları. Yeni bir dünyanın doğum sancıları.

Uluslararası hesaplaşmanın Orta Doğu'da görülmesi, dünyanın en çetin çatışmalarının Orta Doğu'da meydana gelmesi bir raslantı değil. Çünkü Orta Doğu, yeryüzünün en değerli noktası.

Yakın Doğu, Güneybatı Asya, gibi isimlerle de anılan, dünyanın bu köşesi jeopolitik açıdan olsun, tarihî açıdan olsun, kültürel açıdan olsun yerkürenin herhangi bir başka köşesiyle kıyaslanamayacak ölçüde önemlidir.

Orta Doğu, dünyanın en önde gelen bağlantı noktasıdır. Asya ile Avrupa, Asya ile Afrika bu bölgede birbirlerine bağlanırlar. Akdeniz Hint Okyanusu ile bağlantısını burada sağlar. Sovyetler Birliği, sıcak denizlere en kestirmeden bu bölgenin karasularından çıkar.

Dünyanın en önemli su yolları Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı ve İstanbul ile Çanakkale Boğazı bu bölge sınırları içindedir.

Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarına kumanda etmesinin kendisine kazandırdığı eşsiz jeopolitik değer, Orta Doğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana, dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin —her kim olursa olsun— birincil hedefi haline getirmiştir. Orta Doğu'da etkili bir varlık kuramayan hiçbir güç dünya egemenliği üzerinde iddia ileri süremez. Bu bölgede varlık sağlayan ya da sağlayacak herhangi bir güce, karşı koyabilecek durumda bulunmayan güçler ise peşinen yenilgiyi kabul ederler. Bu olgu, bugün, iki süperdevletin, iki termonükleer gücün, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu üzerindeki tehlikeli çekişmesinin ipucunu vermekte ve kuramsal çerçevesini çizmektedir. Bu noktaya ilerde değineceğiz.

ORTA DOĞUNUN TARİHSEL SÜRECİ

Orta Doğu, tarihin her döneminde, dönemin süper devletlerinin çekiştikleri bir arena olmuştur. Daha İsa'dan önceki tarih kesitinde bile tarihin kaydettiği ilk ciddi uluslararası çatışmalarda geçit rolünü bu bölge üstlenmiştir. Bugünkü İran yaylalarından kopan Persler, bu bölgeyi denetim altına alarak dönemin diğer süper gücü eski Yunan'ın üzerine çullanmışlardır. Eski Yunan'ın kent-devletlerini tek bir yönetim çatısı altında toplayan Büyük İskender, dünya imparatorluğu kurma ereği ile Hindistan yollarına düşünce, Orta Doğu'dan geçmek ve Orta Doğu'yu egemenliği altına almak zorunluluğunu duymuştur.

İsa öncesi büyük çaplı uluslararası çatışmaların merkezi olması gibi, İslâm öncesi büyük devlet mücadelelerinin sahnesi de yine Orta Doğu olmuştur. İslâmiyetin ortaya çıktığı Miladî takvimle 7. yüzyılda iki büyük güç, Doğu'da, bugünkü İran ve Irak topraklarında kurulu Sasanî İmparatorluğu ile Batı'nın Doğu'daki uzantısı, Hıristiyan dünyanın merkezi Bizans'tı. Bizans ve Sasanîler de, tıpkı bugünün devleri gibi Orta Doğu coğrafyası üzerinde birbirlerini kollamışlardır.

Her iki büyük gücü alaşağı ederek yepyeni bir tarih çığırı açmış olan İslâmiyet'in de kaynağı bu bölgedir. İslâmiyet, burada doğmuş, Sasanî İmparatorluğunu yıkarak Asya içlerine buradan sarkmıştır. İslâm orduları, buradan yola çıkarak Kuzey Afrika'yı boydan boya katetmişler, İspanya'yı geçerek ve Fransa'ya girerek Avrupa içlerine saplanmışlardır. Orta Doğu'dan yola çıkıp Kuzey Afrika'dan ilerleyen bir başka kol, aşağıya sarkarak siyah Afrika'ya İslâmiyet'i taşımıştır.

Orta Doğu'dan fışkıran İslâmiyet, Hıristiyan Batı dünyasıyla ilk hesaplaşmasını da yine bu bölge üzerinde yapmıştır. Arap-İslâm güçleri, Bizans'ı Küçük Asya (Anadolu)'da tutuklamış, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra canlanan Türkler ise önce Selçuklularla gelip Küçük Asya'yı Bizans'

tan temizlemişler; Osmanlılarla ise sonunu getirmişlerdir. Son görkemli İslâm devletinin temsilcileri olan Osmanlılar Orta Doğu üzerinde denetim sağladıktan sonra Viyana önlerine dek, Orta Avrupa'ya uzanmışlardır.

Orta Doğu, Doğu'dan Batı'ya sürekli bir devinimin bir geçit alanı olmasının yanısıra Batı'dan gelen akınların da hedefi olagelmiştir. Haçlı akınları Avrupa'dan başlatılmış, Küçük Asya üzerinden Filistin'e inmiştir. Hıristiyan Avrupa üçyüz yıl Orta Doğu'da yerleşmiştir.

Hıristiyan Avrupa'dan çok önce, Hıristiyanlık gibi bugün Batı'nın kültürel ve kurumsal dokusunun oluşmasında harcı bulunan Roma İmparatorluğu, imparatorluk haline gelebilmesini bugünkü Mısır, Filistin, Ürdün, Suriye ve Türkiye topraklarına yani Orta Doğu'ya yayılabilmesine borçludur.

Yani, dünyanın iki yakası Doğu ile Batı tarih boyunca hep Orta Doğu'da karşı karşıya gelmişler ve boğuşmuşlardır. Bu kapışma, aynı zamanda değişik kültürleri de birbirleriyle temasa getirmiştir.

Orta Doğu, tarih boyunca kültürlerin buluşma yeri olmuş, bu sayede muazzam bir kültürel birikimin oluştuğu yeryüzünün en çarpıcı noktası olma özelliğini kazanmıştır. İnsanlığın en dayanıklı ideolojileri sayılan büyük dinlerin beşiğinin Orta Doğu olması, bu nedenle, bir raslantı değildir. Tek Tanrıcı büyük dinler, insanlığın kültürel harcının karınmasında, tarih boyunca uluslararası siyasetin yönlendirilmesi ve biçimlenmesinde baş rolü oynayan Musevîlik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık Orta Doğu kökenlidir.

Bölgenin bu özelliği, kendisine dünyanın en önemli ideoloji deposu olma özelliğini vermekte ve böylece bölge güçlü ideoloji potansiyeli ve rezervleri barındırmaktadır. Petrol nasıl günümüz uygarlığının maddî enerji kaynağı ise, büyük dinler de manevî enerji kaynağıdır.

Orta Doğu'ya egemenlik, bu nedenle, dünyanın maddî enerji kaynakları yanısıra daha da önemlisi manevî enerji kaynağı üzerinde denetim olanağı sağlamaktadır.

Orta Doğu'nun dünyanın diğer kesimlerinden ayıran **bir eşsiz özelliği de,** tarihin ilk uygarlıklarının beşiği olmasıdır. İnsanlığın ilk uygarlıkları nehir uygarlıkları olarak Nil Vadisi'nde ve Mezopotamya'da oluştu. Gerek Nil, gerek Mezopotamya Orta Doğu'nun iki köşesidir. Biri bugünkü Mısır ve Sudan'ı, diğeri ise Irak ile İran'ı kapsamaktadır. Tarih bile yani yazılı tarih bu uygarlıklarla başladı. Yani, Orta Doğu, tarihin de kaynağıdır.

İnsan toplulukları arasında ilk ticaret, ilk tarım, ilk şehircilik Orta Doğu'da doğdu. İnsan toplulukları arasındaki bir ilişki biçimi olan ilk savaşlar burada verildi. Tarihin ilk barış anlaşması, Kadeş, burada yapıldı.

Böylesine tarihî ve kültürel derinlik ve bilinen jeopolitiği, Orta Doğu'yu her zaman değerli kılmıştır. Bugün de yeryüzünün en değerli noktası olmasına neden olmuştur.

Bölge üzerindeki sürekli sevinim, ya parçalanmalara ve kaosa yol açmış; ya da kaostan fışkıran güçlerin bölgenin tümüne egemen olmaları sayesinde tek bir siyasî ve coğrafî bütünlük oluşmuş ve görece ama çoğu kez yüzyıllar süren istikrar dönemleri yaşanmıştır.

Bu ikincisinin son örneği Osmanlı dönemidir. Osmanlılar Orta Doğu'yu tam 400 yıl yönettikten sonra, tarih sahnesinden çekilmeleriyle bölge paramparça olmuştur. Tek bir siyasi ve coğrafi bütünlüğün ortadan kalkmasıyla Orta Doğu coğrafyasında, Orta Doğu dışı güçler —Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği— bölgede boy göstermişler, tek bir devletin yerini bir sürü devlet ya da devletçik almıştır. Parçalanma boyutları 1980'lerde farkedildiği ölçüde atomizasyona varmıştır. Her bir Orta Doğu ülkesi bir diğeri ile çekişirken, bir yandan da iç bünyesinde mezhep ya da etnik kökenli çözülmeler yaşamaktadır. Atomizasyonun ulaştığı doruk noktası sürgünde yaşayan Filistinlilerin bile kendi aralarında çatışmalarıdır.

Orta Doğu, 1980'lerle birlikte sadece atomizasyona uğramakla kalmıyor, aynı zamanda, iddialı bir tanımlama ile, «dünyayı havaya uçuracak» çapta bir barut fıçısı haline dönüşüyor. Bu, birbiriyle çelişik iki sürecin aynı zamanda varolmasından meydana geliyor. Atomizasyon süreci ile bölgenin bütünleşmeye yönelmesi sürecinin arasındaki çatışmadan kaynaklanıyor. Her iki sürecin, termonükleer güce sahip iki süperdevleti, çatışan çıkarlarıyla bölge üzerinde buluşturmasından doğuyor.

Orta Doğu'da ve tüm dünyada milyonlarca insanın yaşamını ilgilendiren 1980'lerin bölge politikasını belirleyen dinamiklerini şu iki ana başlık altında toplamak mümkündür:

1. Doğu ile Batı (siyasî ve askerî anlamda) Orta Doğu'da çatışmaktadırlar. Buradaki Doğu ile Batı'dan kastedilen, siyasî ve askerî bloklar olarak Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloku ile Amerika Birleşik Devletleri önderliğindeki Batı blokudur. İki süper devlet bölgede ya doğrudan doğruya karşılaşmak tehlikesiyle yüzyüzedirler. Ya da bölgedeki uzantıları, müttefikleri ve dostları aracılığıyla yani «vekâlet yoluyla» birbirleriyle mücadele etmektedirler. Basın ve yayın organlarınca çoğu kez «ılımlılar» ile «radikaller» arasındaki cereyan ettiği bildirilen mücadele, aslında süperdevletlerin ve başını çektikleri blokların birbirleriyle mücadelesinin bir sonucudur.

2. Doğu ile Batı (kültürel anlamda) Orta Doğu'da çatışmaktadırlar. Buradaki Doğu'dan kasıt İslâm'dır. Batı'dan kasıt ise Yahudi-Hıristiyan ve Greko-Romen (Yunan ve Roma) kültürleri temelinde yükselen Batı'dır. Amerika Birleşik Devletleri'nin yanısıra Sovyetler Birliği'ni ve sosyalist ülkeleri de içeren anlamıyla Batı'dır.

Bu bağlamdaki Doğu-Batı mücadelesi, bölgenin öz güçlerinin dış güçlerle mücadelesidir. Tarihte Emeviler ve Abbasilerle Bizans, Selçuklular ve Osmanlılarla Bizans, Haçlılarla Anadolu Selçukluları ve Eyyubîler nasıl mücadele

etmişlerse, bugün Orta Doğu'da İran'da biçimlenen İslâmî yönetim ile Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin ve onların bölgesel uzantılarının mücadelesi, bölgenin öz güçleri ile dış güçler arasındaki mücadelenin 1980' ler koşullarındaki görüntüsüdür.

Orta Doğu'nun Haçlıların bölgeden temizlendiği 10 yüzyıllık bütünlüğü bu yüzyılın başlarında bozulmuştur. Yirminci Yüzyıl'ın özelliklerine uygun olarak başdöndürücü bir hızla seyreden gelişmeler, yüzyılın son çeyreğine girildiğinde, Birinci Dünya Savaşı sonunda çizilen Orta Doğu' nun siyasî ve coğrafî sınırlarını ve bu sınırlar üzerinde oluşturulmak istenen statükoyu zorlamaktadır.

İslâmiyetin doğuşu ile birlikte İslâm ordularının fetihleriyle Maveraünnehir'den Endülüs'e dek uzanan koca bir alanın yüreği Orta Doğu idi. Bu coğrafya üzerinde kurulan devletler Emevîler, Abbasîler, Fatımîler, Selçuklular ve Osmanlılar bölgenin siyasî ve coğrafî bütünlüğünü koruduılar. Mezopotamya ve Nil uygarlıklarının, eski Yunan ve Roma uygarlığının, Hint uygarlığının devasa birikimi İslâm'ın Orta Doğu'daki potasında eridi.

Bölgede yükselen adı geçen devletler dönemlerinin en güçlüleriydi. Bunların yanısıra, Emevîlerden Birinci Dünya Savaşı'na dek geçen dönemde irili ufaklı devletler de zaman zaman boy gösterdiler. Tulunoğulları, İkşididler, Karmatlar, Handanîler, Anadolu Selçukluları, Anadolu'nun orasına burasına yayılan Türkmen beylikleri, İran ve Afganistan'da ortaya çıkan Samanoğulları, Gazneliler ve daha niceleri, bölgede belirli tarih kesitlerinde bir atomizasyon manzarası yarattılar. Ancak, bunların tümü bölgenin öz güçleri idi. Orta Doğu, bu süreçte kesintiyi, denizler ötesinden gelen bir istilâyla yani Haçlılarla ve karalar ötesinden gelen bir başka yıkıcı saldırıyla yani Moğollarla, iki kez yaşadı. Bölgenin Yirminci Yüzyıl'ın son çeyreğini andıran atomizasyon süreci de bu dış saldırıların ardından yani Haçlı seferleri ve Moğol istilasının sonrasında yaşandı.

Bölgenin son 14 yüzyıllık tarihinde esas olan bütünlüktür. Bu iki örnek dışında başkabir kesinti ya da atomizasyon görülmedi. Ta ki, Birinci Dünya Savaşı'na dek.

Birinci Dünya Savaşı'na dek, bölge, yakın tarihindeki son görkemli devletin egemenliği altında siyasî ve coğrafî bir bütünlüğü koruyabilmişti. Osmanlı devletinin çöküşüyle birlikte dış güçler, Haçlılardan bu yana ilk kez bölgeye gelip yerleşebildiler.

Orta Doğu öylesine önemli bir bölgedir ki, bölgedeki Batı'nın yani Bizans'ın ortadan kalkması, Batı tarihleri için bir çağın kapanıp, bir başkasının başlaması olarak nitelenir. Bizans'ı ortadan kaldıran gücün Orta Doğu'dan sökülmesi ve tarih sahnesini terketmesi için yani Osmanlıların yıkılması ve böylece Batı'nın bölgeye dönebilmesi ancak bir Dünya Savaşı ile mümkün olabilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri İngiltere ile Fransa, Osmanlı Orta Doğu topraklarını 1918 yılında aralarında imzaladıkları gizli Sykes-Picot Anlaşması uyarınca pay etmeyi kararlaştırmışlardı. Osmanlı devletinin savaştan yenik çıkması Sykes-Picot Anlaşması'nın uygulamaya geçirilmesi olanağını yarattı. Bugünkü Orta Doğu sınırları Sykes-Picot Anlaşması'nda saptanan sınırlardır.

Sykes-Picot'nun Orta Doğu'ya yüklediği sonuçlar şunlardır:

1. Yüzyıllarca aynı siyasî, coğrafî ve kültürel iklimde yaşayan Türkler ve Araplar birbirlerinden ayrılmışlardır.

2. Araplar kendi aralarında İngiliz ve Fransız nüfuzu altında (ya da Milletler Cemiyeti'nin bulduğu teknik deyimle Manda yönetimi altında) parçalanmışlardır.

Aynı dinden olan, aynı dili konuşan, aynı ulusun fertleri durumunda bulunan ve birbirinden coğrafî engellerle ayrılmayan topraklarda yaşayan Araplar, Avrupa'da sömürgeciliğin konferans masalarında çizilen sınırlarla parçalanmışlardır.

Bu parçalanmadan yapay birimler çıkmıştır: Filistin, Transürdün, Irak, Suriye ve Lübnan, bu yapay birimlerin en tipikleridir.

Arap-İslâm dünyasının bir başka uzantısı olan ve tıpkı Yakın Doğu gibi yüzyıllarca Osmanlı yönetimi altında yaşamış Kuzey Afrika topraklarında sömürgeci paylaşım Birinci Dünya Savaşı'ndan önce başlamış, Mısır, Sudan, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas ayrı sömürgeci güçlerin denetiminde ayrı birimler olarak oluşmuştu.

Sykes-Picot'nun uygulanmasıyla Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında Kuzey Afrika'da bir hayli yol almış olan uygulama, Yakın Doğu'da uygulanabilir duruma getirilmişti.

Birinci Dünya Savaşı ile Türkler ve Araplar birbirlerinden sadece coğrafî sınırlarla ayrılmamışlardı. Asıl ayrılık zihinlerde ve duygulardaydı ve bu coğrafi sınırlarla ayrılmaktan çok daha önemliydi.

Yüzyıllar boyu aralarındaki tüm farklara ve hatta ayrılıklar ve çatışmalara karşın bir arada, aynı devlet çatıları altında yaşayabilmiş olan İslâm dünyasının bu iki temel unsuru, Avrupa'dan ihraç edilen milliyetçilik akımının yaygınlaşmasıyla birbirlerine karşı husumet duymaya itilmişlerdi.

Orta Doğu'nun tarihine, toplumsal dokusuna ve kültürüne ters olan, İslâmiyet'te yeri bulunmayan milliyetçilik ideolojisi Avrupa'nın tarihî ve toplumsal sürecinin bir evresinde, Ondokuzuncu Yüzyıl'da, bütün kıtayı boydan boya yalamış ve Avrupa devletleri deniz aşırı ve kıta ötesi sömürge arama uğraşına girdiğinde gittikleri yerlere de taşınmıştı. Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarından başlayarak, İslâm dünyasında da «Avrupalılaşan» ya da «Batılılaşan» bir azınlık, bir aydın zümre tarafından benimsenen milliyetçilik, Yirminci Yüzyıl başlarında Orta Doğu'yu paylaşma azminde olan Batılı güçlerin işlerini kolaylaştırmıştır.

Araplar ve Türkler, savaşın sonundan önce, daha savaşın başında birbirlerinden manen kopmuşlardı. Savaş sonucu, bu kopuşu harita üzerine geçirdi.

Milliyetçilik bölgeye girince daha da dar görüşlü zihniyetleri de beraberinde sürükledi. İslâm coğrafyası üzerinde milliyetçiliğin oynadığı bölücü ve sömürgecilerin işini kolaylaştırıcı rol, Sykes-Picot Anlaşması uyarınca Araplar da kendi aralarında parçalanınca, dar bölgecilik zihniyetinin de serpilip gelişmesine zemin sağladı.

Arap milliyetçiliği de yerini Iraklılık ya da Suriyelilik ya da Filistinlilik ya da Ürdünlülük ya da Suudiler ya da Kuveytlilik ya da Lübnanlılık gibi giderek daralan kalıplar içindeki (Arapça «İklimî» olarak ifade edilen) zihniyete bırakmaya başladı. Özellikle 1970'lerde hayli güçlenen bu sürecin önü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra açılmıştı. Yani bölgede şimdi tanık olduğumuz, 1980'lerde gözlediğimiz atomizasyonun temelleri Birinci Dünya Savaşı'nda atılmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mandater devletler olarak Arap Orta Doğu'sunu paylaşan İngiltere ile Fransa, iki savaş arasında (iki dünya savaşı) paylaştıkları Arap ülkelerinde oluşturdukları yapıyla Araplar arasındaki ayrılıkları pekiştirdiler. Dar bölgeci zihniyetleri beslediler.

Filistin ve Ürdün ile Irak İngiliz mandasına, Lübnan ve Suriye Fransız mandasına terkedilmişti. Filistin ile Ürdün birbirlerinden ayrı tutuldu. Filistin'e İngiliz kanatları altında Yahudi göçü teşvik edilerek ırkçı-Yahudi milliyetçiliği Siyonizm palazlandırıldı. Ürdün'ün ve Irak'ın başına Peygamber Hazreti Muhammed'in mensup olduğu Haşimî ailesine mensup iki kişi «Kral» sıfatıyla oturtuldu.

Osmanlı döneminin Şam vilayeti içinde yer alan topraklardan İngilizler bir Filistin, bir Ürdün yaratır ve birine Yahudileri yerleştirirken, Şam Vilayeti'nin geri kalan toprakları da Fransızlar tarafından Lübnan ve Suriye adı altında ikiye bölündü. Fransızlar, bununla yetinmediler. Suriye'de bir Alevi, bir Dürzi devleti daha doğrusu devletçiğinin yanısıra Halep çevresinde ve Şam'da da devletçikler kurma işine yöneldiler. Lübnan'da da benzeri bir uygulamaya gidildi. Zaten toprakları çok küçük olan bir ülke,

birbirinden büyük ölçüde bağımsız, özerk yönetim birimlerine bölünmeye çalışıldı. Bugünkü Lübnan'ın kuzeyinde ülkenin ikinci büyük kenti olan Trablus (Şam yilayetine bağlı olduğu için Libya'nın Trablus'u Trablusgarp'tan ayırmak için Trablusşam adıyla Türk tarihlerinde anılır), Suriye'ye bağlı sayıldı.

Yaklaşık çeyrek yüzyıllık bir süreç Araplar arasında bu yapay bölünmeleri derinleştirdi. İkinci Dünya Savaşı öncesinde bugünkü sınırları içinde bağımsızlıklarına kavuşan Arap ülkeleri değişik yönetim yapıları deneyiminden geçmişti. Her birinin başında bir klanın ya da bir azınlık mezhebinin lideri bulunuyordu. Dolayısıyla bu ülkelerdeki iktidarların ayakta kalmaları için tek çıkar yol, Birinci Dünya Savaşı sonrası çizilen sınırları ile Orta Doğu haritasının korunması idi. Yani parçalanmışlık tablosunun korunması.

Böyle bir Orta Doğu, onu yaratan güçlerin yani Batılıların çıkarlarına uygundu. Tabii bir de, yapay Arap ülkelerinin yönetici elitlerinin.

Böylece, Arap yönetimleri ile dış güçlerin çıkarları birbirine bağlandı.

Yapak bölünmeler zemininde oluşmuş Arap ülkeleri arasında doğal olarak sınır sorunları da çıktı. Irak ile Kuveyt, sınır ihtilafına tutuştu. Bu, bugüne dek çözülmüş değildir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İran'ın güneyini denetleyen İngiltere'nin savaş sonucu Irak üzerinde manda yönetimi kurması sayesinde İran ve Irak'a miras bıraktığı Şattülarap anlaşmazlığı bugün Körfez Savaşı'nın Irak nezdindeki hukukî gerekçesini oluşturmaktadır. Bundan başka, Orta Doğu'nun güney ucunda, Arabistan Yarımadası'nın güneyinde iki Yemen arasındaki çatışma da İngilizlerden kalmadır. Mısır ile Sudan arasında —aralarındaki tüm dostluğa rağmen— varolan pürüzler de İngilizlerin hediyesidir.

Şeria Irmağı'nın iki yakası Ürdünlü ve Filistinli olarak tanımlanınca, Filistin'in sınırlarının ne olduğu, Ürdün'

ünkilerinin ne olduğu da bugüne dek hâlâ anlaşılamamış ve daha sonraları İsrail'in elinde bu belirsizlik bir koz halinde ileri sürülmüştür.

Suriye, Şam Vilayeti'nin parçalandığı düşüncesiyle, Osmanlıların bu vilayetinin sınırlarını ihya ederek «Büyük Suriye» devleti amacını saptamış ve bu yüzden Ürdün'ü, Filistin'i ve Lübnan'ı kendi doğal hakkı olarak görmüştür. Suriye ile Ürdün, Lübnan ve Filistinliler arasında sürekli sürtüşmeler böylece doğmuştur. Suriyeliler İskenderun Sancağı adını verdikleri Türkiye'nin Hatay ilini de talep etmekten geri kalmamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nın müttefikleri Sykes-Picot'ya benzer biçimde Anadolu topraklarını da masa üzerinde Sevr Anlaşması'yla parçaladılar. Parçalanmış topraklar üzerinde bir Ermeni devletinin ve bir özerk Kürt bölgesinin oluşturulması öngörüldü. Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un ilân ettiği 14 ilke ile bağımsız Ermenistan ve bağımsız Kürdistan hedeflerine âdeta meşruiyet kazandırıldı. Gerçi Sevr, Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı ile Birinci Dünya Savaşı sonrasının uygulanamayan tek anlaşması olarak çöplüğe gönderilmiştir ama Ermeni ve Kürt sorunlarının da temeli atılmıştır. Kürtlere de milliyetçilik mikrobu sokulmuş, Ermeni milliyetçiliği uluslararası hukuk belgesi elde etmiştir.

1980'lerde Orta Doğu'da atomizasyondan söz edilecekse, bunun köklerinin Birinci Dünya Savaşı ertesinde dış müdahaleyle salındığı farkedilmeden, günümüz gelişmelerinin yapısal özellikleri kavranamaz. Gelişmelerin nereye yöneldiği de sezilemez.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'nun üzerine «deli gömleği» Batılılar tarafından, bölgedeki uzantılarının yardımıyla geçirilmiştir.

Ancak, bugünün Orta Doğu'sundaki olağanüstü karmaşık gözüken siyasî gelişmeleri çözümleyebilmek için, bölgeye, Birinci Dünya Savaşı sonrası saçılmış karmaşa to-

humlarını daha da karmakarışık hale getirecek olan İkinci Dünya Savaşı sonrası Orta Doğu'suna da eğilmek gerekmektedir.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ORTA DOĞU

İkinci Dünya Savaşı sonrası da bölge dış müdahalelerle karşılaşmış ama oyunun aktörleri, uluslararası koşullar değişmiştir. Bu değişiklikler, Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yapının üzerine yerleşerek Orta Doğu'nun siyasal görünümünü daha da içinden çıkılmaz duruma sokmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu'daki en önemli yeni olgu, hiç kuşkusuz, İsrail devletinin kurulmasıdır. Filistin topraklarının bir bölümü üzerinde 1948'de kurulan Siyonist-Yahudi devleti, 1967'de Batı Yakası ve Gazze'yi işgal ederek Filistin topraklarının tümü üzerindeki egemenliğini kuracak, bununla kalmayarak Mısır'ın Sina Yarımadasını ve Suriye'nin Golan Tepelerini de işgal ederek Orta Doğu'da yedi başlı ejderha görünümüne girecektir. İsrail, 1982'de Lübnan'ın güney bölümünü de işgali altına sokacak, buna karşılık haziran 1982'de başlattığı Lübnan'ı işgalinden iki ay önce Sina Yarımadası'nı Mısıra geri verecektir.

Siyonist devlet, 1981'de tüm Müslümanlar için kutsal, Müslümanların ilk Kıblesi Kudüs'ü ve bir süre sonra da Suriye'nin Golan tepelerini ilhak ederek sınırlarına kattığını ilân etmişti. Bu olay, İkinci Dünya Savaşı sonrasında de-kolonizasyon (sömürgeciliğin tasfiyesi) ilhak yoluyla ilk kez toprak kazanma örneğidir.

İsrail'in İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası siyaset arenasında ortaya çıkması, gerek Orta Doğu politikasında, gerekse dünya politikasında yeni denklemlere yol açmıştır. Yeni dinamikler yaratmıştır.

Bunlar şu iki ana başlık altında toplanabilir:

1. Arap milliyetçiliğini, bu kez, anti-emperyalist biçimde canlandırmıştır.

2. Savaş sonrasının iki süperdevleti, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya girmesine ve bölgedeki her gelişmede taraf haline gelmelerine neden olmuştur.

Bu yüzden, Orta Doğu, giderek dünyanın başlıca bunalım merkezi durumuna dönüşmüş ve bir olası Üçüncü Dünya Savaşı'nın patlak verebileceği potansiyeli barındırmıştır.

İsrail'in ortaya çıkmasıyla canlandırdığı dinamik Arap milliyetçiliğidir. Birinci Dünya Savaşı öncelerinde Osmanlı -Türk yönetimine karşı İngiltere ve Fransa ile işbirliği halindeki Arap milliyetçiliği, İsrail'in kurulduğu İkinci Dünya Savaşı sonrası koşullarında canlanarak anti-İsrail ve anti -emperyalist bir nitelik kazanmıştır.

İsrail'in kurulması zaten parçalanmış ve çeşitli Batılı güçlerin denetimi altındaki devletçiklere bölünmüş olan Araplar için tam bir şok olmuştu. Haçlılardan bu yana ilk kez bölge dışı, yabancı bir unsur Arap anavatanının bağrına saplanıyordu. Ayrıca, Basra Körfezi'nden Atlantik Okyanusu'na dek uzanan coğrafyada yaşayan Araplar arasına ilk kez yabancı bir unsur giriyordu. İsrail, Magrip Arapları ve Kuzey Afrika ile Maşrık Arapları ve Yakın Doğu bağlantısını coğrafi anlamda kesmişti. Üstelik, Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupa milliyetçiliğinin bir türevi olan ırkçı-milliyetçi Siyonist ideolojiyle silahlanmış olan İsrail devleti Araplara karşı ulusal ve ırkçı bir düşman olarak yüreklerine saplanmıştı.

İsrail'in kendisiyle savaşan Arap ordularını bozguna uğratarak 1948'de kurulması ve ardından Birleşmiş Milletler'e kabul edilerek uluslar ailesi içinde itibarlı bir yer kazanması, Arap ulusal vicdanında şiddetli bir deprem yarattı. Bu depremin ilk ürünü 1952 yılında Mısır'daki monarşi rejiminin yıkılması ve «Hür Subaylar Devrimi»nin lideri Cemal Abdülnasır'ın kişiliğinde pan-Arap milliyetçi akımının tüm Arap dünyasını 1970'lere dek kasıp kavurması oldu.

Arap milliyetçiliğinin bayrağı Nasır'ın hareketi iki temel şiara dayandı:

1. Arap Birliği,

2. İsrail'in bölgeden temizlenmesiyle Filistin'in kurtarılması.

Bu iki görev birbirine bağlıydı. Araplar aralarında birlik sağlamadan, güçlü düşmanları İsrail'i yenemezlerdi. İsrail, bölgenin bağrından sökülüp atılmadan yani Filistin kurtarılmadan da Araplar tek bir Arap anavatanında birleşemezlerdi.

İsrail, Orta Doğu'nun jeopolitik açıdan Orta Doğu'nun en can alıcı önemdeki noktalarından birine kurulmuş olan bir Yahudi olgusundan ibaret değildi. Siyonist ideoloji, Batı kaynaklı milliyetçiliğin türevlerinden biriydi. İsrail devleti, esas olarak, Batılı ülkelerden Filistin'e Yahudilerin göç etmesi ve Filistin'in yerli halkının Yahudilere yer açmak için topraklarından sürülmesi zemini üzerinde kurulmuştu. Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudilerin Nazilerin elinde uğradığı zulmün suçluluk kompleksi altındaydı. İsrail'i finanse eden devletlerin bir çoğunun kitle haberleşme araçları —bugün de olduğu gibi— ve iktisadî-ticarî mekanizmaları Yahudi etkisi altındaydı. Bu nedenlerle, İsrail ile Batı dünyası çeşitli bağlarla birbirine bağlanmıştı.

İsrail, jeostrateji açısından Batı sisteminin İslâm dünyasının, Arap ulusunun yaşadığı topraklarda «ileri üssü» rolündeydi.

Bütün bu özellikleri İsrail'e karşı mücadele, Batı'yı karşısına almak zorundaydı. Ve nitekim aldı da. Dolayısıyla, Nasır'ın ateşlediği Arap milliyetçiliği yapısal olarak değilse de, özünde değilse de anti-Batı bir konuma kaydı. İsrail'le saf tutan Batı ve tabii başta Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı, rakip süper devlet Sovyetler Birliği de Arap milliyetçi cereyanın açtığı kulvarlardan Orta Doğu'ya girdi.

Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin, ilki İsrail'in ve Arap milliyetçi dalgasından ürken Arap monarşilerinin yandaşı, ikincisi ise Nasır'ın Mısır'ının ve Arap milliyetçiliğinin diğer türevleri Baasçılığın yönetimindeki Suriye gibi ülkelerin yandaşı olarak Orta Doğu politikası içine dalmaları 1956'dan sonra gerçekleşti.

1956 yılı, Orta Doğu'da bir dönemi bitirip, bir başkasını başlatan bir yıl olarak çok belirleyicidir. Söz konusu yılda Orta Doğu'da meydana gelen değişiklik, aynı zamanda, uluslararası politikada da bir virajın dönülüşünü ifade eder.

FARKLILAŞAN EMPERYALİZM

1956'da Nasır, Süveyş Kanalı'nı millileştirmeye karar verdiği zaman karşısında İngiltere, Fransa ve İsrail'i buldu. Bu olay, İsrail'in Arap ulusal kararlarına ne denli ters oluşunun da çarpıcı bir göstergesiydi. Adı geçen üçlü, Mısır'a karşı ortak askerî harekâta giriştiler. İsrail, Sina Yarımadası'nı işgal etti. İngiltere ve Fransa, kanal çevresine paraşütçü birliklerini indirdi. Harekât, Amerika Birleşik Devletleri'nin karşı çıkması ve Sovyetler Birliği'nin ültimatomu ile durduruldu. Olayın önemi askerî olmaktan öteye siyasal ve simgeseldir. 1956 Süveyş bunalımı, eski emperyalistlerin dünya çapındaki rolünün sona erdiğini, artık dünya politikasındaki baş rollerin Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği tarafından oynanacağını göstermiştir.

Süveyş bunalımında ortak bir tavır içine girmiş gözüken Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'nin bu çıkar kesişme noktasından hemen sonra ayrılıkları da başlıyordu. İkisi de bundan böyle değişik güçlerin arkasında yer alarak Orta Doğu'da karşılıklı mevzileneceklerdi.

İngiltere'nin bölgedeki rolü kesin olarak 1958'de Irak'ta ihtilalin patlak vermesi üzerine sona erdi. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri'nin arkaladığı 1955 tarihli Bağdat Paktı'nın Türkiye, Irak, İran ve Pakistan'ın yanısıra böl-

ge ülkesi olmayan tek üyesi idi. Irak İhtilali Bağdat Paktı'nın ölümüyle birlikte, İngiltere'nin de Orta Doğu rolünün bitimini ilân etti. Irak'taki yeni rejim Sovyetler'le ilişki kurdu. Con veren Bağdat Paktı'nın Orta Doğu'lu diğer üyeleri de İngiltere'nin yerine geçen Amerika Birleşik Devletleri'nin rejisörlüğünde CENTO'da biraraya geldiler. CENTO, yirmi yıl kadar sonra İran'daki İslâm Devrimi'yle birlikte tarihin mezarlığına gömülecekti.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Orta Doğu panoraması, 1940'ların sonunda İsrail olgusu ile süslendikten başka, 1950'lerin başlarında Arap milliyetçiliğinin anti-emperyalist canlanışı ile bezeniyor. 1950'lerin sonunda ise bölgenin kaderinde 100 yıldır dolaylı, 40 yıldır da doğrudan rol oynayan iki eski dünyalı emperyalist güç, İngiltere'nin ve Fransa'nın yerini İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı gerçek, iki süperdevlet Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin almasıyla tamamlanıyordu.

Orta Doğu'nun dünyanın temel bunalım merkezi olması için bir 10 yıl daha, 1967 Arap-İsrail Savaşı'na dek beklemek gerekecekti.

Çünkü, İkinci Dünya Savaşı sonrasının yeni olgusu Batı ve Doğu blokları savaş sonrasının yeni sınırlarını belirlememişlerdi. Berlin sorunu, Yunanistan İç Savaşı, Kore Savaşı gibi uluslararası sorunlar, dünya tarihinin başlıca deprem merkezi olan Orta Doğu'yu bir süre için ikinci plâna itmişti.

1950'ler ve 1960'ların büyük bir zaman dilimi yerkabuğunun siyasî olarak yerine, İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni panoramaya uygun biçimde yerleşmesi ile geçmişti.

ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN TÜREVİ FİLİSTİN DİRENME HAREKETİ

1967 Arap-İsrail Savaşı'nın yarattığı yeni haritayla Orta Doğu yine öne fırladı. 1967'de Filistin topraklarının tümü, ayrıca Mısır ve Suriye toprakları da İsrail tarafından işgal

edilmişti. Sorun, artık Mısır'ın bayraktarlığını yaptığı Filistin sorunu olmaktan çıkıp, daha kapsamlı bir sorun haline dönüşmüştü. Savaş, yeni bir olguyu da, uluslararası gündeme sokmuştu. Filistin direnme hareketi. Kökleri, Nasır'ın açtığı çığırda olan ve tipik bir ulusal kurtuluş hareketi biçiminde kendisini uluslararası siyaset sahnesine çıkaran Filistin direnmesi 1967'den sonra Orta Doğu'daki aktörlerin sayısını arttırdığı gibi, İsrail'in en korktuğu şeyin başına gelmesine de yol açıyordu.

1948 yılından beri sorunu bir Arap mülteciler sorunu olarak kabul ettirmek isteyen İsrail, artık sadece Nasır'ın dalgalandırdığı bir genel Arap milliyetçi bayrağı ile değil, topraklarını geri almak isteyen bir silahlı hareket ile yüzyüze idi. Üstelik, bu hareket, güçler dengesi zemininde oynamayan, büyük silah teknolojilerine dayanmak zorunda bulunmayan, klâsik savaş yürütecek tarzda örgütlenen bir orduya gerek duymayan bir gerilla mücadelesi idi.

Filistin direnme hareketi, Nasırcı Arap milliyetçiliğinin bir türevi idi. Nasır'dan farklı yanı, Arap birliği için Filistin'in kurtuluşu için silahlı mücadelenin öncelik taşıması ve bunu bizzat Filistinlilerin öncülük etmesiydi.

Yani, Nasır'ın «Önce Arap birliği. Böylece Filistin'in kurtuluşu» şiarı bir miktar değişiklikle «Önce Filistin'in kurtuluşu için silahlı mücadele. Buna katılarak Arap birliği» biçiminde Filistin milliyetçiliğinin ideolojisi halini almıştı.

1967 ile birlikte Orta Doğu'nun çehresi değişti. Uluslararası bunalımın deprem merkezi yine Orta Doğu'ya kaydığı gibi Orta Doğu sorunu biraz daha karmaşıklaştı.

1967'nin belirleyici etkilerinden biri, Filistin milliyetçiliğini öne çıkarırken Nasır'ın kişiliğindeki pan-Arap milliyetçi akımının da zayıflamasına yol açmasıdır. 1967'deki hezimet, 1970'deki ölümüne dek Nasır'ın Mısır'ın başında kalmasına engel olamadı ama Arap milliyetçiliğinin tükenmesi, artık İsraile ve ardındaki güçlere karşı bölgedeki mücadelenin önderlik mevkiinden inmesi de 1967'de başlamıştı denebilir.

1967'nin dünya politikası açısından stratejik bir temel etkisi de, Akdeniz'in stratejik önemini azaltması, buna karşılık Basra Körfezi'nin stratejik önemini arttırması olmuştur. Bu ikinci olgu, savaşın bitiminde hemen ve kolayca hissedilmemiştir. Ama, 1973 Arap-İsrail Savaşı ve 1979'daki İran İslâm Devrimi ve devamı olan İran-Irak Savaşı ile birlikte Körfez, Orta Doğu'nun doğu köşesinde dünya deprem merkezi olma özelliğini yüklenmiştir.

Akdeniz'in stratejik önemi, uluslararası politikada Avrupa hegemonyasının geçerli olduğu dönemlerde en yüksek noktasındaydı. Avrupa, bu rolünden inince, uygarlık beşiği bu denizin stratejik önemi de azaldı. Ancak, Amerikan Altıncı Filosu'nun varlığı ve Sovyetler Birliği'nin en yakınındaki sıcak deniz olması nedeniyle bir ölçüde de korudu. 1967 Savaşı'nda Sina Yarımadası'nın Mısır elinden çıkıp İsrail işgali altına düşmesi, bu nedenle Süveyş Kanalı'nın kapanması, uluslararası ticaret yollarını ve en önemlisi petrol nakil hatlarını değiştirdi.

Körfez petrolü, Hint Okyanusu'ndan Ümit Burnu'na inerek Batılı merkezlere taşınmak zorunda kaldı. Böylece, bu yol üzerindeki ülkeler de süper devlet rekabetinin içine çekildi. Yeni petrol nakil yolunu denetleyebilecek konumdaki ülkeler, bu arada Etiyopya, Somali, Güney Yemen, Kenya, Tanzanya, Mozambik, Madagaskar, irili ufaklı Hint Okyanusu adaları, Pakistan, Hindistan vs. uluslararası güçler dengesinde yeni işlevler kazandılar.

Bu ülkelerin çevresindeki ya da yakınındaki ülkeler de yeni değerlere sahip oldular. Afrika kıtası, bu sayede, giderek süper devletler arasındaki satranç tahtalarından biri oldu.

Körfez, Amerika Birleşik Devletleri'nin gereksindiği petrolün yaklaşık yüzde 30'unu, Batı Avrupa'nın yüzde 60'dan fazlasını, Japonya'nın ise yüzde 75'ini sağlıyor. Dünya petrol rezervlerinin yüzde 50'si de bu bölgede bulunuyor.

Bu durumda, Körfez'de istikrar, Batılı çıkarların korunması ve petrol trafiğinin aksamaması Amerika Birleşik

Devletleri'ni ne derece ilgilendiriyorsa, onunla uluslararası bir hesaplaşma halindeki Sovyetler Birliği'ni de o denli ilgilendiriyor.

1973 ARAP - İSRAİL SAVAŞI VE GETİRDİKLERİ

Petrolün, süperdevlet çekişmesinin ve dünya satranç tahtası üzerindeki mücadelelerinin üzerinde ne ölçüde etkili olduğu ya da olabileceğinin anlaşılması için 1973 Arap-İsrail Savaşı gerekti.

1973 Arap-İsrail Savaşı gerek bölge politikasında ve, dolayısıyla, gerek uluslararası politikada yeni olguları gündeme getirdi. Bunlar şöyle dizilebilir:

1. Araplar, 1973 Savaşı'nda İsrail'in yenilmezliği efsanesine son verdiler. Mısır orduları, Süveyş Kanalı'nı geçip, aşılmaz sanılan Bar-Lev hattını yerlebir edip İsrail'i Sina ortalarına dek geriettiler. Suriye orduları da Golan'da kısmî başarılar sağladı.

2. Arap petrol ambargosu, Amerika Birleşik Delvetleri ve Batı'ya petrolün gerektiğinde çok can yakıcı bir siyasî silah olarak kullanılabileceğini gösterdi.

3. Savaşla eşgüdümlü olarak OPEC'in petrol fiyatlarını ardıardına zam yapması Batı iktisadî sisteminde sarsıntılara yol açtı.

Bu olguların uluslararası politikada yansımaları da şu biçimde sıralanabilir:

1. Petrolün ve Körfez'in Batı'nın yumuşak karnı olduğu görüldü. Amerikan global stratejisi buna göre biçimlenmeye başladı.

2. Araplar kendilerini bir güç olarak kanıtlayınca, Amerikan Orta Doğu politikasında da rötuşlar yapıldı. Amerika Birleşik Devletleri, katı İsrail yanlısı politikasında bazı ayarlamalar yaptı. Amerika Birleşik Devletleri ile bazı Arap ülkeleri arasında yakınlaşma dönemi başladı.

Bunun en tipik örneği, Enver Sedat yönetimindeki Mısır'ın Sovyetler'le yakın ilişkisinden kopup, Amerikan kam-

pına geçmesidir. Bu yapısal değişiklik sonucunda 1977'de Enver Sedat'ın İsrail ziyareti, Amerika, Mısır ve İsrail arasında 1978'de Camp David Anlaşması'nın imzalanması gerçekleşmiştir.

Bu süreç, Arap dünyasında şiddetli bir kutuplaşma meydana getirmiş ve Mısır, Arap dünyasındaki siyasi rolünü yitirmiştir. Gerek jeopolitik konumu, gerek insan gücü, gerek askeri kuvveti ile Arap dünyasının geleneksel önderi olan Mısır'ın Orta Doğu politikasında etkisizleşmesi ve Arap mücadelesinde devre dışı kalması büyük boşluk yaratmıştır. Önderlik boşluğu, Arap dünyasını felç etmiş ve iyice parçalamış, kutuplaşmayı daha da derinleştirmiştir.

1973 Savaşı, paradoksal biçimde, Arapların birlik halinde güçlerini kanıtlamalarının ardından dağılıp güçsüzleştikleri bir sürece neden olmuş oldu.

3. Savaş, sonucunda dünyanın en büyük petrol ihracatçısı ve Amerikan dostu bir ülke olan Suudi Arabistan'ın ağırlığı arttı.

Bir zamanlar, Nasır'ın en çetin Arap karşıtlarından biri olan ve Nasırcı dalganın yayılmasından korkarak Batı yanlısı Arap tutuculuğunun kalesi olarak tanınan, Suudi Arabistan, yüksek petrol fiyatlarının sonucu kazandığı petrodolarlarla Arap dünyasının malî patronu haline geldi. Arap dünyasındaki önderlik boşluğu sayesinde de nüfuzunu iyice arttırdı. Amerikan Arap politikasının temel taşlarından biri olarak, bölgedeki siyasî gelişmelerde önemli roller yüklendi.

4. Arapların 1973 Savaşı ile ağırlığının artması, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne ve temsil ettiği Filistin mücadelesine de büyük yararlar sağladı. FKÖ, çok güçlendi ve uluslararası siyasetin başlıca aktörleri arasına girdi.

Ne var ki, paradoksal biçimde, bu Filistin Kurtuluş Örgütü, bir devlet gibi davranmaya başlayınca, devrimci niteliklerinden bir hayli sıyrıldı ve 1982'de İsrail karşısında ölümcül bir darbe yemesine zemin hazırladı.

5. Savaş, petrolün siyasî rolünü gün ışığına çıkarttığı için, Körfez'i de uluslararası politikanın, odak noktası yaptı.

İRAN DEVRİMİNİN EMPERYALİZME İNDİRDİĞİ DARBE

Nitekim, uluslararası politikanın odak noktasının Körfez'e kaymasından sonra, İran'da devrimin patlak vermesi, tarihî ve jeopolitik nedenlerden ötürü bir raslantı sayılamaz.

İran Devrimi 1979'da zafere ulaştı. Devrime yol açan karışıklıklar 1978 yılında ortaya çıkmıştı. Aynı yıl, Orta Doğu'nun en ağırlıklı ülkelerinden Mısır'ın bölgede yıllardır oynadığı önder rolü terkedip, İsrail ile arasındaki savaş durumunu sona erdiren bir anlaşmaya Amerika Birleşik Devletleri'nin gözetiminde ulaştığı yıldır. 1978 tarihli Camp David çerçeve anlaşması, 1979 nisanında Washington'da imzalanan anlaşmayla yürürlüğe giriyordu. Mısır'ın Orta-Doğu politikasında devreden çıkmasıyla bölge güçlerinin saflarında açılan ve Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail'in yararına olan büyük gediğe karşılık, 11 Şubat 1979'da zafere ulaşan İran İslâm Devrimi ile de Amerika Birleşik Devletleri'nin sadece bölge politikasında değil, global politikasında muazzam bir gedik açılmış oluyordu.

İran, 1970'lerle birlikte Amerikan Birleşik Devletleri'nin dünya hegemonyasının temel taşlarından biriydi. Birkaç işlevi birden görüyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin Körfez jandarması idi. Körfez'de meydana gelebilecek ve Batı sisteminin aleyhine olabilecek gelişmeleri önlemek görevini üstlenmişti. Bu amaçla tepeden tırnağa silahlandırılmıştı. Ayrıca, Arap olmayan bir bölge ülkesi olduğu için, İsrail'in güvenliğini de Arapların doğu kanadından dengeliyordu. Bir yandan da Türkiye ve Pakistan'la birlikte CENTO ittifakının merkezi üyesi olarak Sovyetler Birliği'nin güneyinde, Körfez yolu üzerinde bir set oluşturuyordu. Toprakları üzerindeki Amerikan dinleme istasyonları ise global

plândaki Amerikan-Sovyet mücadelesi açısından çok değer taşıyordu.

İran'da tarihin bugüne dek kaydettiği en büyük kitle katılımıyla ve özgün biçimde gerçekleşen devrim, İran'ı bu işlevlerinden sıyırarak uluslararası sistemde şiddetli sarsıntılar yarattı.

İran Devrimi'nin özellikleri kabaca şöyle sayılabilir:

1. İran Devrimi tarihin ilk İslâm devrimidir. Bu özelliğiyle, etkisi İran sınırlarıyla kısıtlı, rolü de Şahlık rejiminin yıkılmasından ibaret değildir.

Devrim'in bu tarihî özelliğini, içinde yer alanların bir kısmı bile kavrayamamış ve bu yüzden devrim sonrası çalkantılarının içinde eriyip gitmişlerdir. Bu kişilerin en tipik örneği İran'ın seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Abulhasan Beni Sadr'dır. Beni Sadr, «Önce İran, ondan sonra İslâm» sloganı ile tanımlanan ve milliyetçi yanı daha çarpıcı olan akımın simgesiydi. İran Devrimi'nin tartışılmaz lideri İmam Humeynî ve yandaşları ise «Önce İslâm» akımının temsilcileriydiler.

Devrim'in bu özelliği İslâm coğrafyasının tümünde, Orta Doğu'dan Kuzey Afrika'ya kadar uzanan hat üzerinde yankılandı. Devrim'in İslâm'ı titreşimleri, Irakta, Lübnan'da, Suriye'de, Mısır'da, Tunusta, Cezayirde, Sudanda, Körfez ülkelerinde ve Suudi Arabistan'da hissedildi.

2. İran'da devrimin zafere ulaşmasıyla birlikte, bölgedeki etkinliğini hayli yitirmiş olan anti-emperyalist milliyetçi akım, dış güçlere karşı mücadele bayrağını devrimci İslâm'a terketti. İran'daki devrimin hemen ertesinde Orta Doğu ülkelerinde ana devrimci-anti emperyalist faaliyetler İslâmî siyasî gruplar arasında görüldü. İslâmî bir uyanış ve canlanma dönemi başladı.

Bunun ilk belirgin işaretleri; Suudi Arabistan'da rejime karşı Mekke'de Mescid ül-Haram'da patlayan devrimci-İslâmî ayaklanma, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın devrimci-İslâmî gruplarca öldürülmesi, Suriye'de Hama'da kanla bastırılan İslâmi güçlerin başkaldırması, Bayreyn'de

İslâm Kurtuluş Cephesi'nin son anda önlenebilen ve S. Arabistan, Umman, Katar, Kuveyt, BAE ve Bahreyn arasında Körfez İşbirliği Konseyi (GCC)'nin kurulmasına yol açan darba girişimi, Tunus'ta ve Cezayir'de ana muhalefet akımlarının İslâmî güçlerce yönetilir hale gelmesidir.

Dahası, 1983 yılında, dış güçlere karşı bölgedeki mücadelenin ön siperi haline gelen Lübnan'da Amerikan silahlı kuvvetlerine karşı yürütülen mücadele ile, işgal altındaki Güney Lübnan'da İsrail'e karşı sürdürülen direnişin dinî-İslâmî dürtülerle harekete geçirilmesi de İran Devrimi'nin 1980'lerde oluşturduğu sınırlar ve uluslar ötesi etkisiyle açıklanmalıdır.

Bu noktada, İran'daki devrim İslâm değil bir Şiî devrimi olduğu yolundaki iddiaların geçersizliği ortaya çıkmaktadır. Şiîler İslâmiyet'in iki ana mezhebinden azınlık olanıdır. Toplam sayısı 1 milyar olan müslümanların yaklaşık beşte biri Şiîdir. İran Devrimi, İslâmî harekete genel anlamıyla ivme kazandırmıştır. İran'daki İslâm Devrimi'nden sonra, anti-emperyalist radikal görüşleriyle tanınan Mısırlı Seyyit Kutb, Pakistanlı Abulalâ Mevdudî, Cezayirli Malik Bennabî gibi Sünnî düşünürlerin eserleri bölgede yeniden tartışılmaya başlandı. Mısır, Tunus, Cezayir gibi ülkelerdeki İslâmî gruplar Humeynî yanlısı olarak ama bir yandan da Sünnî niteliklerine sarılarak faaliyete geçtiler. Bunlara en çarpıcı örnek, Lübnan'ın Sünnî kalesi, ikinci büyük kenti Trablusşam'ı tümüyle ele geçiren ve yöneten İslâmî Tevhid Hareketi'dir. Lübnan'da tanındığı kısaltılmış adıyla Tevhid'e Humeynî yanlısı bir Sünnî din adamı, Şeyh Said Şaban önderlik etmektedir.

Bununla birlikte, İran'daki devrimi en çabuk ve kolaylıkla algılayabilenlerin Irak'taki, Bayreyn'deki, Suudi Arabistan'ın petrol üreten doğu bölgesindeki ve Lübnan'daki Şiîler olduğu doğrudur. Orta Doğu'daki Şiîler, hem yaşadıkları mıntıkaların, bölgenin en hassas ve stratejik özellikler taşıyan yöreleri olması ve hem de tarihî mücadeleci gelenek-

leri nedeniyle İran İslâm Devrimi'nin iklimini tüm bölgeye yaymakta baş rolü oynamışlardır.

3. İran'daki İslâm Devrimi'nin en önemli özelliklerinden biri, «Ne Doğu (Sovyetler Birliği)- Ne Batı (Amerika Birleşik Devletleri); İslâm Cumhuriyeti» şiarı ile zafer kazanmasıdır. Daha sonra, bu Devrim'in temel yörüngesi olmuştur. Böylece, Orta Doğu'ya Sovyetler ya da Amerika dışında bir üçüncü tercih, her ikisine rağmen ya da ikisinden birinden destek almadan başarı kazanmış bir örnek sunulmuştur.

Bölge kültür ve geleneğinin zaten İslâmî olduğu göz önünde tutulursa, sunulan bu tercihin bölgede halklar nezdinde kolaylıkla itibar görebileceği düşünülebilir. Nitekim öyle olmuştur.

Sonuç olarak, İran'daki devrimle Orta Doğu'daki siyasî çerçeveye iki süper devletin birbiriyle mücadelesinin yanısıra her ikisine de başkaldıran üçüncü ve kökleri bölgede yatan yeni bir faktör eklenmiştir.

İran Devrimi'nin sonucu olan ve bölgenin ve uluslararası politikanın geleceği açısından da son derece önem taşıyan belli başlı üç siyasî gelişme gerçekleşmiştir:

1. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali.

Bu, Amerikan global stratejisinde doğan gedik sayesinde mümkün olabilmiştir. İslâm Devrimi'nin çevresine yayılma tehlikesi de Sovyetler'i harekete geçiren etkenler arasında sayılabilir.

2. İran-Irak ya da Körfez Savaşı.

3. İsrail'in Lübnan'ı işgali ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bu işgal üzerine dağıtılması; ardından da parçalanma sürecine girmesi.

Türkiye'nin 1980'de askeri yönetime geçişini de, 1979 İran İslâm Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesine Batı sisteminin bir tepkisi olarak açıklayan kimi Batılı siyasî yorumcular da vardır.

Ancak, uluslararası sistemin bölgenin doğu köşesinden kabaran yeni dalgaya asıl tepkisi Irak'ı İran'a saldırtmak olmuştur. İran Devrimi'ni daha rüşeyn halinde boğmak amacıyla başlatılan savaş, umulan sonucu getirmemiş ve tersine 1982 ortalarından itibaren savaşın üstünlüğünü İran ele geçirerek Irak'taki rejimi zorlamaya başlamıştır. Irak'taki rejimin yıkılma tehlikesi, tüm Körfez rejimlerini ve dolayısıyla başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, tüm Batı sisteminin hayatî çıkarlarını tehdit altına sokmuştur.

İran'ın savaşın üstünlüğünü eline geçirmesine karşın, uluslararası sistemin tepkisi bölge haritasını yeniden allak bullak edecek biçimde, bu kez Orta Doğu'nun batıdaki kapısında sahneye konmuş; İsrail Lübnan'ı işgale girişmiş ve Filistin Kurtuluş Örgütün'nün belkemiğini kırarak, yepyeni bir sürece, yepyeni bir güçler dengesinin oluşmasına yolu açmıştır.

İran'ın savaşın üstünlüğünü ele geçirmesini belgeleyen Hürremşehir adlı sınır kentinin geri alınmasının 1982 mayıs sonunda gerçekleşmesiyle, İsrail'in Güney Lübnan'ı işgalinin sudan bir bahaneyle 6 Haziran 1982 günü başlaması arasındaki sürenin yakınlığı ilginçtir. İsrail'in Lübnan'ı işgale girişerek Filistin Kurtuluş Örgütü'ne ölümcül bir darbe vurmasının, aynı yılın 24 Nisan'ında Sina'dan tümüyle çekilerek, bu stratejik yarımadayı Mısır'a iade etmesinin, Siyonist devlette yarattığı travmayla da ilgisi olsa gerekir.

Geniş tarihî çerçeve açısından bakılınca, 1983 yılında ve 1984'ün eşiğinde yani 1980'lerin ortalarına gelindiğinde, 1979'da İran'da zafere ulaşan İslâm Devriminin neden olduğu süreçin başdöndürücü bir hızla sürmekte olduğu farkedilir. Öylesine başdöndürücü bir hızla sürmektedir ki, Lübnan'a Amerikan silahlı kuvvetleri ayak basmış ve sürekli ve kalıcı bir görünüm almaya başlamışlardır. Oysa, Amerikan askerleri, 1982 yazında Lübnan'ı işgal eden İsrail'e karşı yeni Lübnan devletinin kurulmasında tampon olmak üzere çok uluslu kuvvet bünyesi içinde gelmişlerdi. FKÖ birlikleri, Beyrut'u boşaltınca ayrılacaklardı, ayrıldılar da.

Ancak, Sabra ve Şatila katliamlarından sonra bir daha geldiler ve artık ne zaman, nasıl ayrılacakları kestirilemiyor.

Öylesine başdöndürücü gelişmeler yaşanmaktadır ki, Lübnan'daki Amerikan kuvvetleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin yakın tarihinde hiç tanık olunmayan biçimde kanlı kayıplara uğradılar. Orta Doğu'da Amerikan askeri varlığı ilk kez silahlı saldırılarla karşı karşıya kaldı.

Körfez'deki gelişmelerle Lübnan'daki gelişmeler birbirine bağlandı. Yani Orta Doğu'nun doğu köşesi ile batı köşesi siyasî ve askerî anlamda birleşti. Bölge, dış güçlere karşı mücadelenin öncülüğünü yapan yeni devrimci akım İslâm ile başta Amerika Birleşik Devletleri ve bölge dışı yabancı güçler arasında tek cephe haline büründü.

Sınırlar ve uluslarüstü ya da sınırlar ve uluslar ötesi bir dalga olarak yeni bir dinamik, milliyetçiliğin, dar bölgeciliğin ve sömürgeciliğin değişik amaçlar ve nedenlerle de olsa birlikte çizdikleri sınırları tanımayan devrimci İslâm bölgenin temel siyasî akımı olarak belirmeye başladı. İslâmî akım, bölgenin Balkanizasyonu ya da atomizasyonu yani Birinci Dünya Savaşı sonundan beri parçalanmış olan bölgenin daha da küçük birimlere ayrışması dinamiği ile zıt bir gelişmeyi temsil ediyor.

İslâmî dalganın etkisi arttıkça- ki bunu Körfez Savaşı'nda İran'ın savaşmaktaki kararlılığı ve askerî başarıları simgeliyor- dış güçlerin bölgedeki atomizasyona ivme kazandırıcı girişimleri daha da kamçılanıyor. 1980'lerin ortalarında Amerikan stratejisinin bölgeyi tümüyle elde tutmaya çalışmak; bunun imkânsızlığı ortaya çıkarsa, o takdirde bölge ülkelerinin daha da küçük birimlere bölünmesini sağlayarak bölgeye hükmetmek ve bütünleştirici anti-Amerikan, anti-Batı dalgayı durdurmak Filistinlilere bölgenin çeşitli siyasî unsurları ve gözlemcileri tarafından daha yaygın biçimde paylaşılıyor.

ATOMİZASYON VE HEDEFİ

Sözü edilen bağlamda bugün, merkez üssünü İran'da kurmuş olan İslâm, Miladî 7. yüzyıldan bu yüzyılın başlarına, Birinci Dünya Savaşı sonuna dek oluşan bölgenin karakteristik yapısını, süregelmiş olan geleneğini ve yarına dönük özlemlerini temsil ediyor. Orta Doğu, bütünsellikten ancak bölge dışı güçlerin kendisini parçalamalarıyla uzaklaşmıştı.

Şimdi, Orta Doğu'da tarihî kategori olarak yüzyılların geleneğine uygun yapısını kendisine kazandırabilecek bir akım ortaya çıktığında, bölgenin hızla atomize edilmesi, bir Balkanizasyon girişimleriyle karşılaşması anlamlıdır. Dış güçler bu bölgedeki çıkarlarını çok sayıda devletçikler kurdurarak ve kurdukları devletlerin başına da azınlıkları geçirerek alabilmişlerdir.

Bu saptamayı örneklemek zor değildir:

Irak'ta Şiî çoğunluk Sünnî azınlık tarafından yönetilmektedir.

Lübnan'da Müslüman çoğunluk Marunî Hristiyan azınlık tarafından yönetilmektedir.

Filistin'de Arap çoğunluk bölge dışından getirilen Yahudi azınlık tarafından yönetilmektedir.

Bu olgu çeşitli devletçiklerde aile ve klan bazına iner: Arabistan yarımadası yüzlerce klandan biri olan Suudi ailesi tarafından, Ürdün'deki çoğunluk Haşimî ailesi aracılığıyla yönetilir.

Tarih boyunca hiçbir zaman bir milliyetçi pürüz oluşturmamış olan Kürtler başlıca üç devletin sınırları içinde parçalanmış ve bu ülkelerde kurulan devletlerin rejimleri üzerinde zaman zaman Demokles'in Kılıcı, bir bölücü unsur olarak kullanılmak istenmişlerdir. Azınlığın yönetime geçirilemediği ülkelerde etnik ya da mezhebî azınlıklara dış güçlerin çıkarları için kullanılabilecek, bir Truva Atı olarak bakılmıştır.

Örnekler:

İran'da azınlık mezhebi olarak Sünnîler ya da etnik azınlık olarak Araplar, Kürtler, Balucîler, Türkmenler hatta ülke nüfusunun üçte birini oluşturan Azerbaycan Türkleri; Irak'ta Kürtler; Mısır'da Koptlar; Cezayir'de Berberler; Sudan'ın güneyinde siyahlar ve hristiyanlar.

Lübnan'da duruma göre Marunî hristiyanlar ya da Dürziler. Dürziler Suriye ile saf tutabilmekte ama genellikle üstü kapalı biçimde de olsa İsrail tarafından kullanılmaktadırlar.

Azınlıklar temeli üzerinde bölgenin parçalanması, İsrail'in stratejisidir. Bölgede Batı'nın temsilcisi olarak bulunan ve kendisi de bir azınlığın devleti olan İsrail, bölgede hegemonya kurabilmek için, Orta Doğu'nun atomizasyonundan yana olduğunu açıkça belirtmektedir. Dünya Siyonist Örgütü'nün yayın organı Kivunim (Yönelimler) dergisi şubat 1982'deki 14. sayısında «1980'lerde İsrail İçin Strateji» başlıklı çok önemli bir yazı yayınlamıştı. Yazıda, Mısır'a terkedilecek olan Sina'nın geri alınmasının şart olduğu vurgulandıktan sonra şu satırlar yer alıyordu: «Barış anlaşmasıyla (Camp David) geciktirilen ama uzun vadede kaçınılmaz olan günümüzdeki tarihi gelişmenin bir anahtarı, Yukarı Mısır'da bir Kopt (Hristiyan) Devleti'nin ve küçük ve zayıf bölgesel birimlerin kurulmasıdır.»

Yazıya imzasını atan İsrail Dışişleri Bakanlığının eski üst düzey yetkililerinden Oded Yinon, «Orta Doğu'daki bütün ülkelerin çok zayıf bir durumda bulunduğuna, çünkü bu ülkelerde kurulan devletlerin yapay sınırlar içinde, birarada yaşamak istemeyen etnik ve dinî cemaatleri toplayarak kurulduklarına» dayandırıyor. Yazıda İsrail'in bir devlet olarak ayakta kalabilmesi için bu manzaraya uygun biçimde bölge devletlerinin bölünmesi gerekliliği ifade ediliyor. Oded Yinon, Mısır'dan başka bölünmesi gerekli devletler arasında en başta Lübnan'ı sayarak şunları yazıyor: «Lübnan'ın zaten fiilen varolan beş bölgeye bölünmesi bir örnek (precedent) teşkil edecektir: bu bölgeler bir Maruni Hristiyan bölgeyi,

bir Müslüman bölgesini, bir Dürzi bölgesini ve beşincisi Haddad'ın milisleri aracılığıyla İsrail'in denetimi altında çoğunlukla Şiî bölgesini içerecektir.»

Yazıda, daha sonra sıranın Suriye ve Irak'ın etnik ve mezhebî temeller üzerinde bölünmesinin geleceği kaydediliyor. Suriye'nin, kıyıda bir Alevi devleti, Halep bölgesinde bir Sünnî devleti, buna hasın Şam'da bir başka Sünnî devleti ve Golan, Hauran ve Kuzey Ürdün'de bir Dürzî devletine bölünmesi öngörülüyor.

Projede, Irak için de Basra çevresinde güneyde bir Şiî bölgesi, kuzeyde Musul çevresinde bir Kürt bölgesi, ortada Bağdat çevresinde bir Sünnî bölgesi olarak üçe bölünmesi hedefleniyor. Yinon, Arabistan Yarımadası'nın da parçalanma için doğal bir aday olduğunu belirtiyor ama ayrıntıya girmiyor. Anti-siyonist bir Yahudi olan Noam Chomsky, İngiliz The Guardian gazetesinin 7 Temmuz 1982 tarihli sayısında söz konusu Siyonist plânının ciddî olduğuna değinerek daha da uzun vâdeli amacın Amerika Birleşik Devletleri'nin orkestra şefliğinde yeniden Batı'ya kazanılmış bir İran, Türkiye ve İsrail arasında bir ittifakın kurularak bölgeyi yönetmek olduğu görüşünü ortaya atıyor.

Dış güçlerin Orta Doğu hakkındaki stratejik niyetleri bu kadar açıktır. Bölgede dış güçlerin, bu arada esas olarak süper devletlerin kendi aralarındaki çekişme de azınlıklar kozunun birbirlerine karşı oynanmasına, yol açmaktadır. Ve parçalanma sürecinin hızlanmasına neden olmaktadır.

Sovyetler Birliği de, Amerikan yanlısı rejimler üzerinde azınlıklar kartını bir destabilisazyon faktörü olarak oynamaktadır. Sovyetler Birliği örneğinde azınlıklar siyasî örgütler de olabilmektedir. İçinde bulundukları toplumların genel ve yapısal özelliklerine ters akımları, Marksizmi ya da milliyetçiliği temsil eden partiler -Komünist Partileri ile Baas-Sovyetler Birliği'nin siyasî ve stratejik yörüngesine oturabilmektedirler. Baas, Komünist partilerinden farklı olarak, kaynağını Batı kökenli bir ideoloji de, milliyetçilikte bulduğu için Batılı ya da Batı yandaşı güçlerle de iktidarını

sağlama alabilmek için bağlantılara gitmektedir. Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu kalesi olarak kabul edilen Irak'ta yönetimde bulunan Baas Partisi, Körfez Savaşı'na Batılı güçlerin ve onun bölgesel yandaşlarının -başta Suudi Arabistan- kışkırtmasıyla atıldığını lideri Saddam Hüseyin'in ağzından imalı biçimde itiraf etmektedir. Baas Partisi'nin Irak kanadı, savaştan sonra en sıkı fıkı ilişkisini bölgenin Batı yanlısı ülkesi, Kral Hüseyin yönetimindeki Ürdün ile kurmuş; yine Batı ve Amerika Birleşik Devletleri yanlısı olan Suudi Arabistan ve Kuveyt'e 30 milyar dolar borçlanarak temel bağlantılarında dramatik bir değişiklik yapmıştır.

1980'lerin ortalarında Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki en önemli ve güçlü müttefiki olan Suriye'de yönetimde yine Baas Partisi bulunmaktadır. Ancak, Sovyet müttefiki Suriye'nin malî desteği Suudi Arabistan tarafından karşılanmaktadır.

ORTA DOĞU'NUN BUGÜNÜ

Orta Doğu, Birinci Dünya Savaşı sonrası yapay ve dış çıkarlara uygun biçimde parçalanmasından sonra İkinci Dünya Savaşı ile birlikte İsrail olgusunu, Siyonist yayılmacılığı ve Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki kıyasıya rekabetin bölge üzerindeki çekişmesini yaşamıştır.

Bütün bunlar bölgeyi daha da karışık, dağınık ve parçalanmış bir ortama iterken, bir yandan da bölgenin doğusundan kopup gelen ve bölgenin kültürüne, geleneğine denk düşen yeni bir İslâmî dalga gündeme gelmiştir. Bu dalganın bölgeyi birleştirici, zorlayıcı etkisine karşılık olarak Orta Doğu'yu parçalama girişimleri daha da kızışmıştır.

Söz konusu hercümerç içinde Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'nin çekişmesi de daralan mücadele plâtformunda tehlikeli biçimde tırmanmaktadır. Bölgedeki çeşitli devletlerin ve güçlerin savaşları, iç savaşlar, karışıklıklar bu tırmanmanın izdüşümüdür.

Ancak, bölgenin değişmeyen gerçeği, Orta Doğu'nun kendi dışındaki güçler için bir çıkmaz olduğudur. Tarih boyunca uygarlıklar ve kültür alışverişlerinin merkezi olan, uygarlıkların ve kültürün geçidi olan bu bölge, kendisine hükmetmeye kalkışan dış güçler açısından tam anlamıyla bir çıkmazdır. Haçlılar bu bölgede süreklilik sağlayamamışlardı. Yirminci Yüzyıl'ın yeni Haçlıları da 60 yıl içinde tıkanıp kalmışlardır.

İsrail'in durumu bu genellemenin kanıtıdır. Bölgedeki Batı olan İsrail, kuruluşundan çeyrek yüzyıl sonra ulaşabileceği noktaya ulaşmış geri saymaya başlamıştır. İsrail, 1982 yılına dek, sürekli genişleyen bir mini-süperdevlet görüntüsü vermiş; son olarak 1982'de Lübnan'ı işgal ederek Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ölüm fermanını imzalamıştır. Ne var ki, varlığı bu doruk noktası tepetaklak gidişin bir başlangıcını ifade etmektedir.

Lübnan macerasının sonunda İsrail askeri üstünlüğünü siyasî kazançlara dönüştürememiştir. Beyrut varoşlarında kalamamış, Güney Lübnan'da kurduğu bir hattın gerisine çekilmiştir. Güney Lübnan'da da diken üstünde bulunmakta, giderek gelişen bir halk hareketinin içinde sıkışmaktadır. Güvenliğini güvence altına alamadığı gibi, Lübnan macerasının faturası yüzde 130'a varan enflâsyon ve İsrail'in Amerikan desteği olmadan ayakta kalamayacağının ortaya çıkması olmuştur.

İsrail'in artık etkisizleştiği, artık bir saldırı savaşına girişemeyeceği, artık toprak işgal edecek güçten yoksun olacağı belki söylenemez ama Siyonist devletin dayanıklılığı konusunda ciddî kuşkular da 1982 yılının ertesinde doğmuştur.

Lübnan macerası Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Lübnan'dan sürmekle kalmamıştır. Saldırının baş mimarı İsrail Savunma Bakanı Ariel Sharon, ardından Başbakan Menahem Begin bu saldırının yarattığı sarsıntılarla devrilmişlerdir. En önemlisi, İsrail'in gücünün esas kaynağı olan Yahudi top-

lumunun iç bütünlüğü ortadan kalkmış, Yahudi toplumu manevi bir bunalıma girmiş ve Yahudiler arasında kutuplaşma başlamıştır.

İsrail, Orta Doğu'da Batı'nın çıkarlarını artık tek başına kollayamamaktadır. 1980'lerin Orta Doğu'sunda askeri güçleriyle Amerika Birleşik Devletleri de yerini doğrudan almıştır. Ama Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri varlık bulundurması, kendisinin ve Batı'nın çıkarlarının korunabilmesinin güvencesi olacağı şüphelidir. Çünkü, Amerika Birleşik Devletleri kendisine silah çekmekten çekinmeyen güçlerle karşı karşıya bulunmaktadır.

Orta Doğu kendisine hükmetmek isteyen yabancılar için bir çıkmaz olduğunu tarih boyunca göstermiştir. Yirminci Yüzyıl'ın son çeyreğinde bu gerçek bir kez daha kendisini göstermektedir.

ÖNSÖZ

Orta Doğu'da olup bitenlerin son derece karmaşık olduğu, kavranmasının ve nedenlerini anlamanın zorluğu ortadadır. Dünyanın hiçbir başka yöresinde, bu bölgede olduğu ölçüde ve hızda şaşırtıcı gelişmeler, ittifaklar kurulması ve ittifak değiştirmeler görülemez. Bu bölgede günlük olayları, doğal akışı içinde izleyerek de olan bitene anlam kazandırılamaz.

Orta Doğu, tarihini bilmeden, özgün toplumsal yapısını kavramadan, dinler ve mezhepler hakkında bilgi sahibi olmadan siyasî gelişmelere ilişkin kuru tahlillerle de anlaşılamaz.

Yıllardır bu bölgenin çeşitli köşelerinde, değişik ülkelerde birbirinden farklı eğilimlerdeki siyaset adamlarıyla, siyasî kadrolarla, aydınlarla, halktan kişilerle, siyasî mücadele içindeki din adamlarıyla dolaysız deneylerimizden bizde uyanan bakış açısını, değişik amaçlar gütseler de çoğunda ortak olan tarih yorumunu yukarıda aktarmaya çalıştık. Çok kaba hatlarıyla Orta Doğu'daki gelişmelerin ardındaki dinamikleri belirtmeye çabaladık. Çok genel biçimde ve en kalın çizgileriyle.

Günlük gelişmeleri daha kolay yerli yerine oturtabilecek bir genel tarihî çerçeve çizmek istedik. Eksikleri ve zaafları ve hatta büyük bir olasılıkla hataları olabilir. Ancak, vurgulamak istediğimiz, bu çizilen çerçevenin Orta Doğu'nun çeşitli yerlerinde birbirinden farklı konumlarda bulunsalar, ayrı siyasî hedeflere de bağlı bulunsalar çok sayıdaki siyaset adamı, aydın ve din adamının üzerinde ana hatlarıyla birleştiği bir yaklaşım olduğunu güvenle söyleyebiliriz. En azından, söz konusu bölüm, Orta Doğu'daki genel siyasî-tarihî yaklaşımın bir aktarılması olarak kabul edilebilir.

Bundan sonra, bölgenin çeşitli köşelerinde 1980'lerde tanık olduğumuz olayları aktarabiliriz...

Cengiz Çandar, 15 Kasım 1983

HERGÜN AŞURA... HERYER KERBELA...

Tahran'ı görmüş olanlar bilir, 6 milyondan fazla insanın yaşadığı bu kent, sırtını, kendisiyle Hazar Denizi arasında bir duvar gibi yükselen heybetli Elbruz Dağlarına dayayarak, alçala alçala güneydeki düzlüklere yayılır. Doruğu her zaman karlı Elbruzların yamaçlarına yaslanmış Tahran'ın kuzey kesimlerinde bir zamanlar Şah'ın sarayları bulunur ve İran'ın zengin azınlığı yaşardı. Milyonlarca insan üzerinde misli görülmemiş bir nüfuza ve otoriteye sahip olan 82 yaşındaki önder İmam Humeyni de şimdi Kuzey Tahran'da yaşıyor. Yaşadığı yer Şah'ın çok büyük bir bahçe içindeki, altından, gümüşten, mineden duvarlı, dev kristal avizeli, Peri Padişahı masallarındakini andırır sarayı Niavaran'a düzayak 15-20 dakika uzaklıkta.

Niavaran'a giden anacaddeden Elbruzların boz yamaçlarının birine kavuşan dik bir sokağı sapıp, Suudi Arabistan Büyükelçisi'nin geniş bahçe içindeki rezidansının yanından geçiyor ve bu kez sağa sapıp 100 metre kadar gittikten sonra bir Devrim Muhafızları kontrol noktasını daha ardınızda bırakıp çok dik bir sokağa 50 metre kadar tırmanıyorsunuz. Önünde durduğunuz, çevresindeki damların üzeri silahlı Devrim Muhafızları ile kaplı, alçak bir duvarın ardından tek katlı olduğu anlaşılan bina İmam Humeyni'nin evi.

Eve bitişik ikinci bir bina, İmam Humeyni'nin ziyaretçilerini kabul ettiği yer. Kapıda ayakkabılarınızı çıkarıp, sıkışık düzen 1000'e yakın kişinin içine sığabileceği şöyle 400

metrekarelik muşamba kaplı bir salona girip, yere bağdaş kurup oturuyorsunuz. Tabii, üzerinizde saat, metal herhangi bir şey, hatta kalem, cüzdan ve yüzük bile bulunmadan...

Oturduğunuz zaman iki insan boyu yükseklikte bir asma kat göreceksiniz karşınızda. Asma katta üzeri uçuk mavi bir örtüyle kaplı bir koltuk ve iki mikrofon. İmam Humeyni'nin ziyaretçilerini kabul etmesi demek, bu koltuğa oturup bir konuşma yapması demek.

İran Devrimi'nin 3. yıldönümünün kutlanması amacıyla 10 gün süren törenlere davetli yaklaşık 40 ülkeden 400'ü aşkın konukla birlikte biz de Humeyni'nin ziyaretçileri arasındaydık. Kutlama törenlerinin tamamlanmasından bir gün önce, yani 10 şubat günü.

İmam Humeyni'nin konuşacağı asma katın önünde boydan boya gerili, beş metre uzunluğunda bir bez afiş. Üzerinde Farsça «*Hun Ber Şimşir Piruz Est*» yazıyor. «*Kan Kılıca Karşı Zafer Kazanacaktır.*» Salonun giriş kapısının hemen karşısına gelen duvarda ise yine aynı büyüklükte bir bez afiş: «*Merg Ber Amerika*» yazıyor. Yani, «*Kahrolsun Amerika*», ya da «*Amerika'ya ölüm*». Salonun bütün dekoru bunlardan ibaret.

Salon heyecanla, şarkılar, marşlar söyleyerek Humeyni'yi bekliyor. Humeyni, evinden asma kata açılan kapının eşiğinde oğlu Ahmet Humeyni ve Enformasyon Bakanı Hüccetülislâm Maadikha ile göründüğü anda bağdaş kurmuş durumdaki birkaç yüz kişilik topluluk yumrukları havada ayağa fırlıyor. «*Ruhinime Humeyni*» (Humeyni canımız) ve «*Hodaya, Hodaya Ta İnkılâb-ı Mehdi, Humeyni Ra Nigehdör*» (Tanrım... Tanrım... Mehdi Gelene Dek Humeyni'yi Bize Sakla) Sloganlarının uğultusu birbirine karışıyor. Yüzlerce Arap konuk kendi dillerinde aynı sloganı haykırıyor: «*İlahi; Hatt El-Zuhur El Mehdi; Ahfaziana Humeyni...*»

İran'da topluluk önünde ismi her geçişte mutlaka üç kez salavat getirilecek ölçüde güçlü bir manevi otorite sahi-

bi yaşlı önder, ellerini hafifçe kaldırıp takdis edercesine topluluğa doğru sallıyor; yüzünde pek ender görülen bir tebessümle kendisine çoşkuyla tezahürat yapanları süzüyor; kollarını iki yana sarkıtıp rica edercesine oturmamızı işaret ediyor ve oturuyor.

HIÇKIRIKLAR...

Tezahürat biraz diner gibi olunca, «*Bismillahirrahmanirrahim*» diyerek konuşmaya başlıyor. Sesi duyulduğu anda salondaki İranlılar hıçkırmaya başlıyorlar. Bu duruma alışık olduğumdan fazla yadırgamıyorum, çünkü Meclis üyelerini kabul ettiğinde de konuşmaya başladığında milletvekillerinin ağladığını iki gece önce televizyonda izlemiştim.

İmam Humeyni, ağır ağır, tane tane, sözcüklerin üzerine basa basa 45 dakika konuştu.

İmam, dikkatle dinlenen konuşmasından çeşitli İslâm ülkelerinden gelmiş konuklardan, İslâm'ı kurtarmalarını istiyor. İslâm'ın emperyalizmin elinde mazlum olduğunu söylüyor. İsrail'e çatıyor. Müslümanları aralarındaki anlaşmazlıklara son verip, emperyalizme ve İsrail'e karşı birleşmeye çağırıyor. Tüm İslâm topraklarında İslâm Cumhuriyeti'nin gerçekleşmesini diliyor.

BİR GARİP KARİZMA

Konuşmasını bitirip ayağa kalkıyor, ellerini veda biçiminde sallıyor. Biraz durduktan sonra girdiği kapıdan çıkıp kayboluyor. Topluluk yine ayakta ve yine «*Hodaya Hodaya, Ta İnkılab-ı Mehdi; Humeyni Ra Nigehdâr*» uğultusu.

Humeyni'nin karizmasını sözcüklerle dökebilmek çok güç. Sanki manyetik bir çekim gücü var. Konuşma yapacağı asma kata çıktığında yanında oğlu, uzun boylu ve yakışıklı Enformasyon Bakanı Hüccetülislâm Maadikha ve bir başka din adamı, hepsi de sarıklı, hepsi de sakallı. Yani bir anlam-

da biçim olarak İmam Humeyni'den farklı kişiler değil. Fakat, Humeyni varlığıyla hepsini siliyor.

EVE ZİYARETÇİ AKIYOR

Niavaran Sarayı'na giden anacaddeye doğru iniyoruz. Kadınlı - erkekli, yaşlı, genç çocuk öbek öbek topluluklar Humeyni'nin evine giden yokuşu tırmanıyorlar. Birçoğunun ellerinde çerçevesi yeşil yapraklarla sarılmış, çoğu kez bir karanfille süslenmiş fotoğraflar. Bunlar, İmam'ın bizden sonraki ziyaretçileri. Taşıdıkları fotoğraflarda savaşta hayatını kaybeden oğulları, kocaları ya da babaları.

Marşlar söyleyerek yürüyorlar. Afrikalı siyahlar, ulusal giysileri içindeki Hintliler, Pakistanlılar, Asyalılar, Araplardan oluşan topluluğumuzu görünce zafer işaretleri yapıyorlar ve başlıyorlar haykırmaya; «*Allahuekber, Humeyni Rehber; Merg Ber Amerika; Merg Ber Şurevi* (Sovyetler); *Merg Ber İsrail; Merg Ber Münafıkin* (Silahlı muhalefet ve özellikle Halk Mücahitleri için kullanılan sıfat) *ve Saddam...*»

Ardı ardına söylenen bu sloganları İran'da kaldığımız üç hafta boyunca her gün sık sık işittik. Bu sloganlar aslında, bugünkü İran'ın özeti.

Ülke bir yandan yüzlerce kilometrelik sınır boyunca Irak'la kanlı bir savaşı yaşıyor; bir yandan Afganistan'da Sovyetler'e karşı yürütülen silahlı mücadeleyi arkalıyor, bir yandan Suriye saflarında savaşmak için gönüllü Golan Tugayı kuruyor, bir yandan Kudüs'ün kurtarılmasını isteyen milyonlarca kişi sokaklara fırlıyor, gösteriler yapıyor, bir yandan içerideki Şah yanlılardan Halk Mücahitleri'ne zaman zaman parlayan silahlı muhalefetle uğraşıyor, bir yandan da Batı'nın iktisadi ablukasıyla boğuşuyor.

Bu akıl almaz mücadeleyi İranlılar, devrimin büyük ideologlarından, 1977 yılında SAVAK tarafından öldürülmüş olan Dr. Ali Şeriati'nin şu sözleriyle açıklıyorlar: «Her gün Aşura: her yer Kerbelâ.»

İran'ın devrimci İslâmi kültüründe özel bir yere sahip Hazreti Hüseyin Kerbelâ'da Muharrem ayının 10. günü (Aşura Arapça onuncu anlamına geliyor) şehit olmuştu.

İran, her gün Muharrem ayının 10. gününü yaşamak istiyor, her yeri Kerbelâ gibi yaşamak istiyor. Yaşıyor da.

Bu şiar çok kişinin ağzında, çok yerde de yazılı.
«Her gün Aşura; her yer Kerbelâ.» İşte İran 1982

Bir toplumun yapısını ve içinde bulunduğu ortamı en iyi yansıtan yerlerden biri o ülkenin parlamentosu olmalı. İran Meclisi, Farsçasıyla Meclis-i Şurâyı İslâmî (İslâm Danışma Meclisi) de bunlardan biri.

Meclis binası, başkent Tahran'ın merkezi bir bölgesinde, bugün Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık binalarının da yer aldığı bir binalar topluluğu arasında Şah döneminin Senato binası. İran'da bugün artık her resmi müesseseye olduğu gibi Meclis'e de sıkı bir kontroldan sonra giriliyor. Meclis'e girebilmek için önceden alınmış dinleyici kartları gerek. Dinleyiciler tribünün bir bölümü basın locası olarak kullanılıyor.

Başkanlık Divanının üzerinde sürekli yanıp sönen elektrikli bir sayı tabelası oturumda kaç kişi olduğunu gösteriyor. Bir milletvekili kulise çıktığı anda da, salona girdiği anda da tabela otomatik olarak yanıyor.

Milletvekillerinin önemli bir bölümü ya siyah (Peygamber soyundan gelenler için Seyyid sıfatı kullanılıyor) ya beyaz (bunlara ise Şeyh deniyor) sarıklı din adamları. Milletvekilleri işlerini ciddiye alıyorlar. Herbirinin koltuğunun altında kalan dosyalar. Sıralarının üstünde günlük gazeteler, ajans bültenleri. Söz alanlar çoğu kez sıralarının önündeki mikrofondan konuşmayı yeğliyorlar.

İzlediğimiz oturum ateşli tartışmalara sahne oluyor. Konu: Devlet kurumlarındaki bürokratizm. Milletvekillerinin

(özellikle din adamı kökenlileri) verip veriştiriyorlar, hükümete devlet kurumlarının ıslahı için 6 ay süre tanınmasını, aksi halde bütün kurumların allak bullak edilip dağıtılacağı uyarısının yapılmasını öneriyorlar.

Oturumdaki görüntü ise bu ateşli tavra uygun anti-bürokratik bir sere-serpelik içinde. Bir kere tek bir milletvekili kravat takmıyor. Bazısı koltuklarının üzerinde bağdaş kurmuş, bazısı da bir ayağını altına alarak oturmuş, oturumu izliyorlar.

Dinleyici localarından tezahürat yasağı yok. Sözünü ettiğimiz oturumda, dinleyici sıralarında bulunan Güney Lübnanlı şehit çocukları birdenbire marşlara, şarkılara başlıyorlar. Başkan Rafsancani gülümseyerek yüksek arkalıklı koltuğuna yaslanıyor ve kayıtsız bir tavırla başını dinleyici sıralarına çevirip şarkıları dinliyor.

Daha ilginç bir tavrı arka sıralarda oturan milletvekilleri sergiliyor. Sıraları dinleyiciler tribününün altında kaldığı için olayı izleyemeyen milletvekilleri koşar adım Başkanlık Divanı kürsüsünün önünde toplanıp, dinleyici localarından yükselen marşları izliyorlar. Bu koşup gelen milletvekilleri topluluğunun en hareketlisi olarak gözlerimiz Kum Milletvekili Ayetullah Halhali'yi seçiyor.

Marşlar, şarkılar bittikten sonra dinleyici sıralarından sloganlar yükseliyor: «*Lâ Şarkiyye Lâ Garbiyye; Cumhuriyye İslâmiyye* — Ne doğu (Sovyetler kastediliyor.) Ne Batı (ABD); İslâm Cumhuriyeti». Başta Halhali, Başkanlık Divanı kürsüsü önünde kümelenmiş milletvekilleri yumrukları havada bu slogana bağıra-çağıra eşlik ediyorlar.

Meclis lokantasında milletvekilleri dahil herkes sıraya girip yemek alıyor. Yemek tek tabak. Pilavın üzerine biraz tavuk eti koyuyorlar. İran'da su içme âdeti pek yok. Amerikalılar bu ülkenin damak zevkini de değiştirip bambaşka bir tüketim kalıbı yaratmışlar. Tek tabaklık yemeğin yanına içecek olarak ya bir şişe Coca-Cola, ya Pepsi-Cola ya da 7 Up gazozu konuyor.

Soframızı paylaşan milletvekillerine —aralarında Yahudi ve Asuri cemaatlarının temsilcileri de var— soruyoruz: *«Her gün böyle yemek mi çıkıyor? Başka çeşit yok mu?»*

«Bugün iyi yemek çıktı. Konuklar geliyor diye. Her gün böyle değil.»

Meclis lokantasında yemek 5 tuman (50 Riyal). Aşağı yukarı 70 - 75 Türk Lirası. İran piyasası ölçülerine göre makul bir fiyat.

BİR LİBERAL
BİR »LIBERAL»İ ANLATIYOR

Meclis kulislerinde gözümüz bir süre öncesinin ünlü siyaset adamlarından birine ilişiyor. Eski Dışişleri Bakanı Dr. İbrahim Yazdi. İmam Humeyni'nin Paris günlerinde en yakınlarından biriydi. Bazargan hükümetinde Dışişleri Bakanıyken, Bazargan'la birlikte Cezayir'de Brzezinski ile görüşmüş ve bu görüşmenin hemen ardından kasım 1979'da patlak veren Tahran'daki ABD Büyükelçiliği işgali sonucunda iktidar koltuğundan uzaklaşmıştı.

İran'da *«İkinci Devrim»* diye nitelenen bu olayla iktidardan olan Dr. Yazdi şimdi Tahran milletvekili.

Cumhurbaşkanı Hamenei'nin kardeşi Meşhed Milletvekili Hüccetülislâm Hadi Hamenei Yazdi'yi işaret ederek Türkçe soruyor: «Tanıyor musunuz?»

— «Evet. İbrahim Yazdi.»

Garbîdir (Batı eğilimli). Liberaldir.

*«İkinci Devrim»*in yıktığı bir *«Garbî ve Liberal»*e, *«Üçüncü Devrim»* diye adlandırılan hareketin yıktığı ve yine *«Garbî ve Liberal»* olan bir başka kişiyi, Beni Sadr'ı sormanın ilginç olacağını düşünerek İbrahim Yazdi'ye yaklaşıyorum. Söyleşiye başlıyoruz. *«Beni Sadr görüşlerinde samimi idiyse kaçmamalıydı»* diyor.

«Kaçmasaydı da, kellesi mi gitseydi?»

«Evet. Ne olacak? Buna cesaret etmeliydi. Hem halkı direnmeye çağıracaksınız, hem de kaçıp Paris'e gideceksiniz. Olur mu böyle şey.»

«Belki İslâm'daki hicret ilkesini uygulamayı düşünmüştür. İmam da Paris'e gitmişti. Muzaffer biçimde İran'a döndü.»

Gülüyor İbrahim Yazdi. Elini alaylı biçimde havada sallıyor. «*Yaa, yaa*» diyor alaylı bir yüz ifadesiyle.

«Yani Beni Sadr artık İran'da bitti mi sizce?»

«*Elbette bitti.*»

Kendisini örnek vererek anlatıyor: «*Devrim için mücadele eden biri nasıl kaçar? ABD ve Siyonistler bu ülkeye saldırırken nasıl dışarıda bir cephe açar? Benim için de neler söylenmedi. Peki kardeşler dedim, ne söylerseniz söyleyin haklı olduğuma inanıyorum. Bugün başım dik ama. Görüş ayrılıkları olabilir. Var da. Bunları tartışırız. Mücadele ederiz. Kaçmak ne demek. Beni Sadr söylediklerine kendisi de inanmıyordu. Yanlışlıklar yapılması doğaldır. Benim babam bakan değildi. Bugünkü bakan kardeşlerinki de değil. Elbette yanlışlıklar yapabilirler. Ben de bakan olduğumda hiçbir şey bilmiyordum.*»

Hapisanelerdeki durumu soruyorum.

«*Bak kardeşim*» diyor, «*bunu bize Amerikalılar soramaz. O zaman biz de onlara siz siyahlara ne yapıyorsunuz deriz. Elbette ki eksikliklerimiz var. Ama bu bizim kendi aramızda, sizlerle aramızdaki yani Müslümanların kendi arasındaki bir sorunumuzdur. Bunları tartışır ve düzeltiriz.*»

«Yani bütün bunlardan çıkacak sonuç şu mu: Beni Sadr halka direnme çağrısı yapmasa ve yeraltına çekilmese hakkında bu tehlike olmayacak mıydı?»

«*Beni Sadr yeraltına çekilmemeliydi. Niçin çekildi? Çekilmeseydi hiçbir tehlike yoktu. Ama o yeraltına çekildi, halkı direnmeye çağırdı ve kaçtı.*»

Az ötede İslâm Devrimi'nin ve Cumhuriyeti'nin ilk Başbakanını görüyoruz. Tahran Milletvekili Mehdi Bazargan. 70'lerin sonundaki eski politikacı, Musaddık'ın bakanlarından yaşıtı Yadullah Sahabi ile birlikte bir köşede yalnız.

Konuşmayı deniyoruz. «*Türki bilirem ama az. Özüm Azerbaycanlıdır*» diyor. Diğer milletvekillerinin aksine konuşmaya pek istekli değil. Zaten hiçbir şeye istekli görünmüyor. Parlamenter muhalefetin genel durgunluğu bu.

Ya öbür muhalefet? Yasa dışı silahlı muhalefet?

Savaş böl.gesinden yani «*Cephe*»den bizi Tahran'a geri getiren C-130 tipi nakliye uçağından henüz inmiş, otele dönmek üzere otobüslere henüz binmiştik. Birden, otobüsteki «*Mehmanan-ı müselman - Müslüman konuklar*»ın güvenliğinden sorumlu Devrim Muhafızları sevinç çığlıkları atarak birbirlerine sarıldılar. Ellerindeki telsizlerden duydukları haberi hemen ilettiler. Halk Mücahitlerinin askeri lideri Musa Hiyabanî ölü olarak ele geçirilmişti. Hıyabanî ile birlikte Örgüt'ün Paris'teki kaçak lideri Mesut Recevi'nin eşi, Hıyabanînin karısı ve 10 önemli kadro elemanı da öldürülmüş, 15i de yakalanmıştı.

Devrim Muhafızları birbirlerini kucaklıyor ve dönüp dönüp yineliyorlardı: «*Halk Mücahitleri artık bitti.*»

Bu olaydan üç gün sonra gazetelerin manşeti; bir bomba haber daha: «*Yeykar ile Arman-ı Mostazafin'in tüm önder kadrosu yakalandı.*» (Peykar, 1970'lerin sonunda Halk Mücahitleri'nden kopan Stalinist bir örgüt; silahlı muhalefetin en çetin örgütlerinden biri; Arman-ı Mostazafin ise Devrimci yönetimin ilk yıllarında ileri gelen din adamlarını suikastlerle öldürerek ün yapan Purkan'ın devamı.)

Şubat ayının ilk iki haftası içindeki operasyonlarla silahlı sol muhalefetin belkemiğinin kırıldığını belirtiyor. Nitekim son haftalardaki silahlı eylemler ve sabotajlar silahlı sol muhalefetten çok Şah yanlılarının işi olarak görülmekte

Refik Dost 40 yaşlarında, ufak tefek bir adam. «*Az Türkî*», azdan çok «*Arabî*» biliyor. Gözbebekleri bir an yerinde durmuyor. Sürekli hareket halinde. Şeytana külâhını ters giydiren cinsten zeki biri olduğunu bir-iki dakika içinde anlamak mümkün.

Çevresinde «*Hacı Ağa*» diye çağrılan Dost, Tahran Büyükelçimiz Tanşuğ Bleda'ya göre rejimin üç-beş temel direğinden biri. Bunun nedenini kendi ağzından öğreniyoruz. Refik Dost bugünkü İran yönetiminin belkemiği olan Devrim Muhafızları'nın kurucusu. Onun tüzüğünü, yönetmeliğini hazırlayan kişi.

Kendisinden iç güvenlik konularında bilgi aldıktan sonra ismini kullanıp kullanamayacağımızı soruyoruz. «*Tabii. Fransız Le Point dergisi hakkımda doğru-yanlış öyle şeyler yazdı ki. Bilinmeyen bir adam değilim. Kullanabilirsiniz*» diyor. Güvenlik konularındaki bilgiler dışında Devrim Muhafızları'nın ideolojik amaçları dışında da açıklamalarda bulunuyor. Ama bunların bir kısmının şimdilik yayınlanmamasını, üç-dört ay sabretmemizi istiyor. Şehadet parmağını sallıyor. «*Eğer yayınlarsanız. Evin hapishanesine atarım sizi*» diye uyarıyor. Ardından da hiç eksik etmediği kahkahasını patlatıyor.

Refik Dost'un anlattığına göre, Halk Mücahitleri Örgütü'nün 5 kişilik en yüksek kademesinden 1'i (Musa Hıyabanî) öldürüldü, 1'i (Muhammed Saadati) Sovyet ajanı olduğu gerekçesiyle kurşuna dizildi. Mesut Recevî Paris'te saf dışı. İkisi (Abramşçi ile Yayubi) ise aranıyor. Örgüt'ün 30 kişilik Merkez Komitesi'nden 10'u kurşuna dizildi, 7'si tutuklu, 13'ü aranıyor. Örgüt'ün belkemiğini oluşturan ve «*İleri Kadrolar*» adı verilen kesimden ise yüzlerce kişi kurşuna dizilmiş; bunlar hemen tümüyle ezilmiş.

Refik Dost, Musa Hıyabanî'nin Örgüt'ün fiili önderi olduğunu, onun ölümüyle Halk Mücahitleri'nin artık belini doğrultamaz duruma geldiğini söylüyor.

Peykar için ise «*Onlar terörde ustalık bakımından Halk Mücahitleri'nden daha yamandılar*» sözcüklerini kullanıyor. Peykar'ın da tüm önder kadrosu şimdi tutuklu.

«Beni Sadr'ın Cumhurbaşkanlığından azledilmesinden sonra kaç kişi kurşuna dizildi? 2000 deniyor doğru mu?»

«1000'in üzerinde.»

«Yani ne kadar?»

«1200-1300 filan.»

«Peki, suikastlarda kaç kişi öldürüldü.»

«Yönetici düzeyde 150 kişi civarında. Öldürülen Devrim Muhafızları ise 500'den fazla.»

Anlaşılan *«kısasa kısas»* ilkesi 1'e 2 oranında işlenmiş.

«Hapishanelerde kaç kişi var?»

«Çok.»

«Bir rakam veremez misiniz? Örneğin 30 bin var mı?»

Gülüyor. *«O sayıdan daha az.»*

BÜYÜK SUİKASTLARIN FAİLLERİ

Refik Dost'a Ayetullah Dr. Beheşti ve 72 kişi ile Cumhurbaşkanı Recai ile Başbakan Bahonar'a yapılan büyük suikastların faillerinin saptanıp saptanmadığını soruyoruz.

«Bunları saptadık. Beneşti ve 72 kişinin öldüğü İslâm Cumhuriyet Partisi Genel Merkezi'ndeki patlamanın faili Kolahi adında bir Halk Mücahitleri üyesi. Beni Sadr ve Recevi ile aynı uçakta Paris'e kaçtı.»

«Nereden biliyorsunuz?»

«Kolahi, İslâm Cumhuriyet Partisi Genel Merkezi'nde toplantıları düzenlemekle görevli idi. O gece, «İktisadi Konular»ın tartışılacağı bir toplantı düzenlenmişti. Konuyla ilgili olan-olmayan herkese bu arada bana, Evin Cezaevi Savcısı Laciverdî'ye, Meclis Başkanı Rafsancanî'ye, Bahonar'a, Recai'ye herkese telefon edip, toplantıya mutlaka katılınması konusunda ısrar etti. Bu isimlerini saydıklarım başka işleri olduğu için gidemediler. Olaydan sonra Kolahi ortadan kayboldu. Daha sonra yapılan soruşturmada kendisinin Halk Mücahitlerine üye olduğu ortaya çıkarıldı. Beni Sadr'ın Paris günlerden beri arkadaşı olan ve bugün tutuklu bulunan danışmanı İntizaryan ile yine en yakın çevresinden Hüseyin Navvab Safevi-idama mahkûm oldu ve

cezası infaz edildi - sorgularında suikast kararının kendilerinin, Beni Sadr'ın, Mesut Recevî'nin ve Musa Hıyabani ile Kolahi'nin katıldığı bir toplantıda alındığını söylediler. Kolahi'nin olayla ilgisini ifadelerden de belirledik.»

«Peki ya Recai ile Bahonar'a yapılan suikast?»

«O suikastın faili Keşmirî adında biri. Onun da Halk Mücahitleri Örgütü üyesi olduğunu soruşturma sonucu öğrendik. Başbakanlık Güvenlik Müdürü idi. Suikasttan sağ kurtulanlar Keşmirî'nin Recai ile Bahonar'ın yanına girip bir çanta bıraktıktan sonra çıktığını ve üç dakika sonra patlamanın meydana geldiğini söylediler.

İlk başta Keşmirî'nin de enkaz altında kalarak öldüğü söylentisi yayıldı. Bundan yararlanan fail zaman kazanarak ortadan kayboldu. Onu en son olaydan bir saat sonra görmüşler. Şimdi ABD'de bulunduğunu haber aldık.»

«Olayda kaç kişi ölmüştü?»

«Recai, Bahonar ve Başbakanlık Mali İşler Müdürü Defteryan: Defteryan, asansörde yanarak ölmüş. Recai'nin cesedini ben dişlerinden tanıdım. 22 yıllık arkadaşımdı. Birlikte hapis yatmış, birlikte işkence görmüştük.»

İSTİHBARAT ÖRGÜTÜ

Refik Dost'a bu kadar güvenlik boşluğunun nasıl olabildiğini sormaktan kendimizi alamıyoruz.

«Bunca şaşacak bir şey yok,» karşılığını veriyor. *«Devrimden sonra bir istihbarat örgütü kurulmadı. Dış basında çıkan SAVAK'ın yerine SAVAMA adlı bir örgüt kurulduğu haberi yalan. Böyle bir örgütün kurulmasına çalışıldı ama Meclis böyle bir kuruluşta eski SAVAK ajanlarından yararlanılma olasılığını içerdiği için tasarıyı reddetti. İstihbarat örgütü olmayan, 36 milyonluk koca bir ülkede böyle şeyler olur. İstihbarat örgütünü daha yeni yeni kuruyoruz.»*

İran'da iç silahlı muhalefeti bertaraf ettiği görülen ülkenin yeni istihbarat cihazının kuruluşunu üstlenen Devrim Muhafızları'nın işlevi bunlarla bitmiyor. Devrim Muhafızları şu sıralarda cephede İran taarruzu, savunmasının da

en dinamik kesimi. Ayrıca, başta İmam Humeyni, ülkenin bütün önde gelen yöneticilerinin - başta din adamları - döne döne vurguladıkları İslâm Devrimi'ni yayma fikrinin motoru.

Zaten İran bugünlerde İran'ı unutmuş, sadece İslâm'ı düşünür, İslâm Devrimi'ni yaymayı düşünür durumda.

Ortadoğu bölgesine ilişkin konularda uzman dergi olarak bilinen Londra kaynaklı 8 Days adlı haftalık derginin 20 Şubat tarihli sayısında İran Devrimi'nin 3. yıldönümü törenlerine ilişkin Tim Mc Girk imzalı bir yazıda yer alan şu satırları izleyelim:

«İran'ın mollaları Şah döneminde çok zengin olanların mekânı olan Tahran'ın eski Hilton Oteli'ne girerlerken çok sıkıntılı görünüyorlardı. Tahran'ın kara cübbeli yöneticileri adı Büyük İstiklâl Oteli olarak değiştirilen Hilton'da İslâm Devrimi'nin suikast, idam ve malî yıkımla dolu bir üç yılını kutlamak için toplanmışlardı.

Kutlama törenlerini düzenleyenler önce otel hizmetkârlarının boyunlarından kravatlarını çıkarıp, daha devrimci bir görüntü sağlayan Filistinlilerin kefyelerini dolamalarını istediler. Ama asıl can sıkıcı olay şölen masasında meydana geldi. Aralarında Başbakan Mir Hüseyin Musavi, Dışişleri Bakanı Velayeti ve bir ayağı çukurdaki Humeyni'nin yerini alacak adam gözüyle bakılan Ayetullah Montazeri'nin de bulunduğu 400 konuğa tavuk ikram ediliyordu. Daha geçenlerde Tahran hükümetinin başdüşmanı İsrail'le tavuk ve yumurta alımı için 320 bin dolarlık bir anlaşma yaptığına ilişkin söylentiler dolaştığı için, sıkıntılı mollalar tavuzu mutfağa geri gönderdiler. Bunun yerine kuzu kebabı gönderildi.»

İŞİN GERÇEĞİ

Yazıda sözü edilen 400 konuktan birisiydim ve yazıda sözü edilen otelde kutlama törenleri boyunca iki hafta kaldım. Bir kez bile garsonların boynunda Filistin keyfeleri dolanmış olduğunu görmedim. Bir kez bile konuklar

onuruna şölen verilmedi. Dışişleri Bakanı Velayeti bir kez bile otele gelmedi. Ayetullah Montazeri bir kez bile değil otele Tahran'a gelmedi. Kum'da oturmaya devam etti. Başbakan Musavî ise bir kez otele geldi ve sedece konuşma yapmak için. Konuştu ve gitti. Ayrıca, üç öğün yemek verilen otelde hemen her gün tavuk servisi yapıldı. Dahası Tahran'da ve söz konusu otelde Tim Mc Girk adlı 8 Days muhabiri yoktu. (Bu Tim Mc Girk aynı dergide sık sık Türkiye hakkında da yazılar yayınlıyor.)

PROPAGANDA KOMPLOSU

İran'a ne zaman gitmeye kalksak, dostlar ardımızdan hüzünlü hüzünlü bakarlar.

«Aman kendine dikkat et.»
«Hayrola?»
«Yahu, ülkede kan gövdeyi götürüyor.»
«Nereden biliyorsunuz?»
«Gazetelerden okuyoruz.»

İran'dan ne zaman dönsek, giderken kaygı duyanlar, bu kez anlattıklarımızdan kuşku duyarlar.

«İran'da durum nasıl? Çok karışık değil mi?»
«Yoo, gayet normal.»
«Hadi canım sende. Yahu kan gövdeyi götürüyor.»
«Nereden çıkarıyorsunuz bunu?»
«Gazetelerde okuyoruz.»

Bizzat içinde bulunduğumuz bir ortamı gerçeklerle en ufak bir ilişkisi olmadan aktaran 8 Days türü Batılı gazetecilik anlayışı, İran'da en çok tepki duyulan, şimşekleri üzerine en çok çeken tutum. Cumhurbaşkanı Hamenei, konuklara yaptığı bir konuşmada İran'a yönelik komplolardan söz ederken, «*Karşılaştığımız en büyük komplo, ne askerî alanda, ne de güvenlik alanında, İran'a karşı girişilen en büyük komplo, uluslararası haber tekellerinin komplosu. Propaganda komplosu*» dedi.

Bu sözleriyle herhalde İran'ın iç durumuna ilişkin olarak dünya basınında yaratılan havayı da ima ediyordu. Dış dünyadaki yaygın izlenimin aksine İran'da günlük yaşam herhangi bir başka ülkedeki gibi. Olağan ve sakin. İnsanlar işleri güçlerinde, işleri bitince evlerine gidiyor. Sokaklarda ne kontrol noktaları, ne sokağa çıkma yasağı. Trafik polislerinden başka bir güvenlik gücü de görülmüyor.

İran'ı son gördüğümüz haziran - temmuz 1981'e oranla gözle farkedilebilir tek fark, başörtüsü takan kadın oranının çok yükselmiş olması. Artık büyük otellerin kapılarında bile, «*İslâmi başörtüsü kuralına uyulması rica olunur*» yazısı dikkati çekiyor. Sokakta böyle bir kurala uyma zorunluluğu yok. Bu kurala uymama halinde bir yaptırım da yok. Ancak, toplum yaşamının yazılı olmayan hükümleri, her yerde olduğu gibi çok güçlü olmalı ki, başı açık kadınlara orada - burada, tek - tük rastlanabiliyor.

Peki İran'da hiç suikast, hiç sabotaj, hiç patlama olmuyor mu? Muhalefet hiç yok mu?

Bütün bunlar oluyor elbette. Muhalefet de var. Ancak, hiçbiri iktidarı uzaktan bile olsa tehdit edecek ölçüde ve güçte gözükmüyor. Ayrıca, savaş halinde olan, topraklarının bir bölümü işgal altında bulunan bir ülkenin liderlerine karşı - her ne gerekçeyle olursa olsun - suikastler pek hoş karşılanmıyor. Sabotaj eylemleri ise, rejimi sarsmak bir yana, sabotajların esas hedefi olmayan insanlara da zarar verdiği, ölümleri ya da yaralanmalarıyla sonuçlandığı için tepki çekmiş durumda. Silahlı muhalefet bu bakımdan iktidar değiştirecek çapta güçlü görünmüyor.

Yasal muhalefet ise, Sovyet yanlısı Komünist Partisi Tudeh'den, Halk Fedaileri'nin bir bölümünden, anti - Sovyet ama Marksist - Leninist Tufan gibi örgütlerden oluşuyor. Bunlar yayınlarını serbestçe satabiliyorlar. Faaliyet gösterebiliyorlar. Ne var ki, çok zayıf ve etkisizler. Parlamentodaki muhalefet yani İran Özgürlük Hareketi adlı örgütün mensupları (Bazargan, Yazdi gibileri) de cansız, hareketsiz.

SOKAKLAR NE ZAMAN HAREKETLENİYOR?

Bütün bunlara karşılık, İran karışık değil ama çok hareketli bir ülke. Günlük yaşam sakin ama durgun değil. Örneğin Devrimin 3. yıldönümü nedeniyle Azadi (Özgürlük) Meydanı'nda yapılacak askeri geçit töreni nedeniyle sürekli tezahürat yapan 1 milyona yakın insanın alanı doldurup verdiğine tanık olabiliyorsunuz. Üstelik bu insanlar Tahran'ın Malırabat Havaalanının hemen yanıbaşındaki bu alana gelebilmek için kilometrelerle yol yürüyorlar. Tabii evlerine dönebilmek için de. Bu 1 milyona yakın insanın yarısından çoğu kadın. Üstelik kadınların önemli bir bölümü kucaklarında daha bir yaşını bile doldurmamış çocuklarıyla geliyorlar. Bu, İran'ın Devrim günleninden kalma bir geleneği.

Toplumdaki coşkunun bir başka ölçüsü de her kentte tek bir yerde kılınan cuma namazları. Tahran'daki Üniversitenin futbol sahasında kılınıyor. Yüzbinlerce kişi futbol sahasına sığmadığı için üniversite kampusuna taşıyor. Bir kısmı Üniversitenin önünden geçen ve kilometreler boyu gittikten sonra Azadi Meydanı'na ve havaalanına bağlanan İnkılâb (Devrim) Caddesi'ne.

Amaç salt namaz kılmak değil. Cuma namazı imamının (Tahran'ınki Cumhurbaşkanı Hamenei. Şimdilik bir kolunu kullanamadığı için bu görevi geçici olarak Meclis Başkanı Rafsancani yürütüyor) haftanın siyasi yorumu niteliğindeki hutbesini dinlemek. Hutbe, sık sık, onbinlerce hançereden çıkan «*Merg Ber Amerika, Merg Ber İsrail*» gibi sloganlarla kesiliyor. Namazın bitiminde ise, herkes ellerini yanındakilerle kenetleyerek, emperyalizme karşı bir mücadele andı niteliğindeki «*Birlik Duası*»nı okuyor. Bu noktada toplumsal coşku doruğuna çıkıyor.

BİR CUMA NAMAZINDA

Tahran'da bir cuma namazındayız. Namazın ardından onbinlerce kişi, biz çeşitli ülkelerden gelen 300 kadar konu-

ğun üzerine atılıyor. Yaşlı, genç, kadın, çocuk herkes. Devrim Muhafızları ve güvenlik güçleri kordon yaparak yürüyebilmemizi sağlamasa 200 metre ötede İnkılâb Caddesi'ndeki otobüslerimize kavuşamayacağız. Kordon yapan Devrim Muhafızlarının üzerinden salkım salkım insanlar sarkıyor. Çeşitli İslâm ülkelerinden gelen konukları öpebilmek, sarılabilmek, ellerini sıkabilmek ya da hiç değilse dokunabilmek için.

Ve sürekli bir uğultu: «*Beraderan-ı Mehmanan, Hoşâmedi Be İran*» ya da «*Mehmanan-ı Müselman, Hoşâmedi Be İran*....» Yani Konuk Kardeşler ya da Müslüman Konuklar; İran'a hoşgeldiniz.

Bu sloganı ezberledik artık. Varamin kentinde bir toplantıdan çıkarken, bir gece vakti neredeyse küçük kentin büyük nüfusu aynı sloganla, otobüslere varabilmek için gereken bir dakikalık yolu bize on dakikada aldırmıştı. Aynı sloganla Tahran Kapalıçarşısı (ünlü Bazar) yer yerinden oynamış, alış-veriş yapamamıştık.

Böylesine coşkun bir ruh sırf İslâm'ın sınır ve ulusal ayrım tanımamasıyla açıklanabilir mi? Afganistan sınırı yakınlarına, bizim tarih kitaplarında, şiirlerde geçen Horasan illerine, Horasan'ın merkezi Meşhed'e uzanalım ve buna bir açıklama arayalım.

Meşhed, İran'ın üçüncü büyük kenti. Horasan vilayetinin merkezi. İran'ı Sovyet Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'a ve Afganistan'a bağlayan yol üstünde. Kentin Kuçan ve Bojnurd gibi ilçeleri nüfusu tümüyle Türk olan yerler. Türklerin bir kolu Anadolu'ya doğru sarkarken, bir kısmı da Horasan'da kalmış. Sekizinci Şii İmamı Rıza'nın türbesinin ve dünyada eşine az raslanır görkemdeki iç dekoru ile ünlü camiinin bulunmasından ötürü kutsal kabul edilen Meşhed'in sokaklarında Türkçe geçerli bir dil. Horasan toprakları da tıpkı bizim Erzurum dolaylarına benziyor.

İmam Rıza'nın gömülü bulunduğu camiin tümüyle altın kaplı kubbesinin altında, pırıl pırıl mermer sütunlara

yaslanmış, duvarlardaki gümüşlere ışığını yansıtan kristal avizelerin aydınlığında bir gece vakti Ayetullah Şirazi'yi dinliyoruz.

Ayetullah Şirazi 80'lerinde. Şah döneminin boyuneğmez din adamlarından. Camiin içindeki paha biçilmez halıların üzerinde Meşhedliler, Devrim Muhafızları, Güney Lübnan'dan gelen davetli şehit aileleri, Bahreyn, Umman ve Suudi Arabistan'daki yeraltı örgütlerinin temsilcileri (bu sonuncular ülkelerine Suudi Arabistan denilmesine sinirleniyorlar, ülkelerinden Arabistan Yarımadası olarak sözediyorlar) bağdaş kurmuş Ayetullah Şirazi'nin konuşmasını izliyoruz.

Ak sarıklı, ak sakallı ihtiyar Şirazi gösterişsiz vücudundan beklenmeyecek hırçın bir ses tonuyla konuşuyor. İsrail'den söz ederken sesi öfkeden titriyor, bir an tıkanıp kalacak sanıyorsunuz. İranlı din adamları Amerika'dan, Afganistan'daki Sovyetler'den, İsrail'den söz ederlerken hırslanıyorlar. Onların gözünde en önemli olan İran değil. İslâm. İran, İslâmın bir parçası olduğu ölçüde önemli.

BÖLGENİN NABZI

Zaten bölgede kendi rejimlerine karşıt ne kadar örgüt varsa İran'da barınıyor, çalışmalarını İran'dan yönlendirebiliyor. Bu anlamda sürekli ve yoğun bir faaliyet var. Büyük İstiklâl Oteli (Eski Hilton) İslâm dünyasının her yanından gelen, her tür İslâmî eğilimi temsil eden yüzlerce kişiye ev sahipliğini henüz tamamlamışken, otelin geniş salonlarında Uluslararası Müslüman Öğrenciler Kongresi oturumlarına başlıyor.

Hilton'dan yaya 15-20 dakika uzaklıktaki Sheraton (yeni adıyla Homa)'da ise Lübnanlılar, tanınmış Filistinli şahsiyetler, Bahreynliler, Arabistan Yarımadasından, Umman'dan gelenler bir başka kuruluşun konukları olarak ulusal giysileriyle bir zamanlar kapısından içeri bakmayı düşlemeyecekleri otelin lobisinde oturmuş görüş alışverişi yapıyor.

Güney Tahran'da Hüseyniye'de (çeşitli siyasi kültürel ve güncel sorunların sölyeşisinin yapıldığı geniş toplantı salonlarına verilen isim) halktan insanlar, Körfez mıntıkasındaki çeşitli kurtuluş örgütlerinin temsilcilerinin katılmasıyla düzenlenen paneli izliyorlar.

Aynı saatlerde, Tahran'a 900 kilometre, savaş mıntıkasına bir top atımlık uzaklıktaki Ahvaz'da (Kuzistan'ın merkezi) Kurtuluş Örgütleri Semineri devam ediyor. Katılanlar İran İslâm Devrim Muhafızları, Filipinler Moro Kurtuluş Cephesi, Afganistan Kurtuluş Örgütleri ve Bahreyn İslâm Kurtuluş Cephes.

Körfez'e açılan Kuzistan'da savaşın harabettiği Dezful kentinde halk topluluğu önünde bir Afgan mücahit konuşma yapıyor.

Afganistan'ın yanıbaşındaki Horasan'ın Meşhed'inde ise duvarlarda Bahreyn'le ilgili posterler.

Ülkenin her yanında sayısız yayın; kitaplar, broşürler, bildiriler.

İRAN'DA AÇILMIŞ BÜROLAR

Hemen hatırlamakta yarar var ki, Irak'ta ne kadar muhalefet örgütü varsa tümü de İran'da bürolar açmış, yayın çıkarıyor ve İran'a göç etmiş ya da sürülmüş 3 milyona yakın Iraklı arasında faaliyet yürütüyor.

3 milyona yakın Iraklı göçmen, savaş nedeniyle yerlerinden olan 3 milyon İranlı ve Afganistan'daki Sovyet işgalinden kaçarak İran'a sığınmış 1 milyon Afganlı. Bu hercümerç içinde bir yandan Afganistan'daki mücadeleye destek sağlayan, bir yandan İsrail'e karşı savaşmak üzere Suriye'ye istediği anda gönderilecek bir Golan Tugayı kuran İran.

SAVAŞ VE CİHAD

Bir yandan da savaş özellikle Kuzistan topraklarında olanca şiddetiyle sürüyor. Dezful'dan biraz daha güneye, bir zamanlar ünlü bir uygarlığın beşiği olan, Danyal Peygamber'in mezarının bulunduğu Sus'a doğru Kuzistan düzlük-

lerinde ilerlerken 20 kilometre kadar batımızda bütün bir ufku kaplayan dumanlar görüyoruz.

Neredeyse bir bulut yoğunluğunda sürekli duman yükseliyor. İran ve Irak topçuları besbelli iki şiddetli bir çarpışma halindeler. Kilometreler boyu ufku kapatan bu kalın dumanlar savaşın ne derece şiddetli biçimde sürdüğünün kanıtı gibi.

Savaşın üstünlüğü stratejik ilerlemelerin sağlandığı 1981 eylül ve kasım sonlarından beri İran kuvvetlerinin elinde. Ancak, savaş yine de çok kısa bir süre içinde bitecek gibi değil ve her gün yüzlerce can almaya devam eden bir canavar.

Ve bütün bu «*enternasyonalist*» faaliyet daha uygun bir deyimle «*cihad ruhu*» böyle bir ortamda yaşatılıyor.

İran'da İslâm Devrimi'nin «*yeni ve güçlü bir İran kurmak hedefiyle sınırlı*» olduğunu söyleyen bir tek İranlı din adamı bulabilmek neredeyse olanaksız. Bu, bugünkü yönetimin Beni Sadr ve Halk Mücahitleri'yle arasındaki temel ideolojik ayrılık noktalarından biri.

Böyle din adamlarının yönetimindeki İran için «*her gün Aşura ve her yer Kerbela.*»

ABD İLE İLİŞKİ KURULUR MU?

Bu tavrın nazari çerçevesini Devrim Muhafızları'nın kurucusu Refik Dost'un ağzından dinleyelim:

«*Kafamızı işgal eden en önemli sorunlardan biri, gelecekte İran-ABD ilişkilerinin ABD'nin daha sonraları Vietnam, Küba ve Cezayir'le kurduğu ilişkiler gibi olup olmayacağı oluşturdu. Kendimize hep sorduk: Acaba ABD'nin İran'la tıpkı Vietnam'la, Küba'yla, Cezayir'le ilişki kurduğu gibi ilişki kuracağı günler gelecek mi? Bütün bu ülkeler emperyalizme karşı çetin kurtuluş savaşları yürüttüler. Ama gün geldi şu ya da bu düzeyde ABD onlarla ilişki kurdu. Biz de mi böyle olacaktık? Dünya politikası içinde bu ülkeler gibi bir yer mi kazanacağız?*

Bu mümkün değil. Neden imkânsız? Temel ilkelerimiz nedeniyle. Bu ülkelere imanlıyız. Bunlar:

1. İsrail'in tüm vücudunu ortadan kaldırmak baş hedefimizdir. Kudüs'ü kurtarmak en kutsal hedefimizdir. Sırf bu ilke bile ABD ile hiçbir zaman herhangi türden bir ilişki kurmamızı imkânsız kılmaktadır. İsrail bölgedeki Amerika'dır çünkü.

2. Dünyanın tüm ulusal kurtuluş hareketleriyle herkangi bir büyük devlete bağlı olmamaları şartıyla beraberiz.

3. Amacımız Peygamber'in zamanındaki özü yüzde yüz İslâmî olan bir devlet kurmaktır. Bu üçüncü ilke hiçbir Üçüncü Dünya ülkesinde geçerli değil. İşte İslâmî adını alan ülkeler: Suudi Arabistan, Pakistan, Ürdün vs. Bizim bu ilkemize ters bir uygulama içindeler.

Bu ilkelere sahip olduğumuz için ABD ile hiçbir zaman ilişkimiz olamayacak. Ne ABD ile ne de bir başka büyük devletle. Çünkü, bütün bu ilkelerin eridiği pota 'ne şark (Sovyetler) ne garp (ABD); İslâm Cumhuriyeti' sloganıdır.»

Dünyaya yaklaşımı bu denli radikal olan İran hiç mi pragmatik ilişkiler kurmuyor? Mevcut uluslararası düzenin bazı kurallarına hiç mi uymuyor?

Siyasi - felsefi ufuklarında ve «*baş düşman*» tayinin de kaskatı ve uzlaşmaz olan İslâm Cumhuriyeti, bazı ülkelere karşı şaşırtıcı ölçüde yumuşak ve işbirliği yanlısı. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Türkiye ile ilişkileri.

Cumhurbaşkanı Hüccetülislâm Ali Hamenei'nin kardeşi Hadi Hamenei, Meşhed Milletvekili. Ağabeyine öylesine benziyor ki. Boyu posu, ses tonu, konuşma üslubu. Bir tek farkı Cumhurbaşkanı ağabeyinin sakallarındaki kır kıllar onda yok Sakalları simsiyah.

İran Meclis lokantasında yemek yerken elinde yemek tepsisi masamıza yanaşıp, yanındaki milletvekili arkadaşlarıyla birlikte yuvarlak ve geniş masadaki boş sandalye-

lere çöküyor. Bizlerle Arapça söyleşiye koyuluyor. Hangi ülkeden geldiğimizi soruyor. «*Türkiye'den*» yanıtını alınca, «*neden söylemiyorsunuz deminden beri, niye öz dilimizle danışmıyoruz*» diye tepki gösteriyor.

Ve başlıyoruz «*öz dilimizle danışmaya.*»

«Atamız 50 ilden (yıldan) mütecaviz Azerbaycan'dan gelmiştir. Özüm Meşhed'de oturur.

Masadaki diğer milletvekili arkadaşlarını tanıştırıyor. Çoğu Türk kökenli. Bir başka milletvekilini tanıştırırken: «*Bu İsfahan milletvekilidir. İngilizî ve Arabî'nin doktorudur. İster İngilizî, ister Arabî danışın. Türk düşmanıdır, ona göre,*» diyor gülerek.

Yüzümüzün aldığı ifadeden şaşıran İsfahan milletvekili, Seyyid Hadi Hamenei'nin bize ne söylediğini anlamaya çalışıyor. Kendisine bize söyleneni aktarıyoruz. Adam, Hadi Hamenei'nin bu şakasından alınmış bir tavırla, «*Neden Türk düşmanı olayım? Türkçe bilmemek Türk düşmanı olmak mı demek?*» diye itiraz ediyor.

Bir başka milletvekili, Hüccetülislâm Rızvî, Arapça süren söyleşiye karışıyor:

«Zaten İran Türklerin eline geçti.»

«Ne gibi?»

«Ne gibisi var mı? Cumhurbaşkanı Seyyid Ali Hamenei Türk kökenli. Başbakan Mir Hüseyin Musavi Türk. Yüksek Mahkeme Başkanı Ayetullah Musavi Erdebili Türk. Başsavcı Ayetullah Musavi Tebrizi Türk.

Yarı şaka - yarı ciddi biz de ekliyoruz: «*Ayetullah Halhali Türk. Hadi Gaffari de Türk.*»

Gerçekten de yürütme erkinin kilit adamları ve yargı erkinin hemen tüm yetkilileri Türk.

Yani İran aleyhinde yoğun karşı propagandaya yol açan idam kararlarını verenler ve uygulayanlar Türk. (Bu İran'da nazik bir konu. Çocukların ve hamile kadınların bile idam edildiği yolundaki haberleri söz konusu yetkililer kendileriyle düzenlenen bir toplantıda kesinlikle yalanladılar

ve «emperyalist» çevrelerin yıkıcı propagandası olarak niteliediler.)

TÜRKİYE İLE İLGİLİ SÖYLENTİLER

İran'ın *«Türklerin eline geçmesi»* pek garip değil. Ne de olsa 36 milyonluk İran nüfusunun yaklaşık 11-12 milyonu komşu ülkenin Türkçe konuşan halkından, Türk kökenli. Asıl önemli ve daha doğrusu tehlikeli olan, İran'da bir ara nereden, nasıl çıktığı belli olmayan, Türkiye'nin İran'a saldıracağı söylentilerinin yayılmış olması.

Bu söylentiler bazan Şah'ın komutanlarından General Aryana'nın Van'da ordu topladığı ve İran üzerine yürüyeceği, kimi zaman da bizzat Türkiye'nin İran'a saldıracağı biçimine bürünmüş.

Öyle ki, bir Türk kökenli parlamenter, Erdebil milletvekili Alemulhûda bize bu söylentilerden söz etti ve gerçek olup olmadığını sordu. Türkiye'de kamuoyunu hiç işgal etmeyen bu tür söylentiler İran'da birara Türkiye-İran ilişkilerini etkileyecek düzeyde yoğunlaşmış. İran basınında Türkiye hakkında kampanya başlamış. Türkiye aleyhinde dozu giderek artan bu kampanyayı Türkiye'nin dostluğuna inanan Başbakan Bahonar, 1981 Ağustosunda bir suikast sonucu yaşamını yitirmiş olan Hüccetülislâm Muhammed Cevat Bahonar durdurtmuş.

Tahran'daki Türk diplomatları Bahonar'ı Türk-İran ilişkilerine olumlu katkılarıyla anıyorlar.

Bugünkü Başbakan Musavi'nin kendisi Türk. Bir mimar olan Musavi'nin, öğrendiğimize göre, önemli kaygılarından birini İstanbul'daki eski Türk evleri oluşturuyormuş. Musavi, İstanbul'daki eski Türk evlerinin nasıl korunabileceğini ciddi ciddi düşünüyormuş. Böyle bir Başbakan, kuşkusuz, Türkiye'ye karşı dostluk hisleriyle dolu.

Zaten sözünü ettiğimiz söylentiler artık etkisini yitirmiş.

Hadi Hamenei'ye Türkiye'nin İran'a saldıracağı haberlerini kendisinin de duyup duymadığını sormuyoruz. *«Duy-*

dum, duydum. Ama biz mütemeyyin değilik (söylentilerin doğruluğuna inanmıyoruz)» yanıtını veriyor.

«Peki, nereden çıkıyor bunlar?»

(Elilye havada daireler çizerek) «Ahbardır. Şayia. Biz inanmayık.»

Gülüyor, «*Belki Saddam çıkarıyordur.*»

BASINA KIRGINLIK

Artık Türkiye'nin İran'a saldırmayacağına, böyle bir niyet gütmediğine ve gütmemiş olduğuna inanılıyor ama Türk basınında İran'la ilgili haberlerden duyulan rahatsızlık sürüyor. Sık sık şu tarizi duymak mümkün: «*Türkiye İran'la ilgili niye yanlış haberler çıkarıyor? Biz Türkiye hakkında çıkarılan yanlış haberleri durdurduk, Türkiye niye hâlâ çıkarıyor?*»

Bir başka tedirginlik konusu Van havaalanının genişletileceğine ilişkin haberler. İranlılar, bu haberlerle Amerikan Çevik Kuvvet planları arasında bağ kuruyorlar. İran'da Çevik Kuvvet'in Sovyetleri hedef aldığına inanan yok. Çevik Kuvvet'in İran'ı hedef aldığı ya da bölgede İran'a benzer değişikliklerin önüne geçmek için oluşturulduğuna inanılıyor.

Van havaalanının genişletilmesi projesinin İran'a yönelik olmadığı Türk diplomasisince İran yetkililerine ısrarla anlatılmış ve güvence verilmiş ama İranlıların bu açıklamalardan ne derece tatmin oldukları tartışmaya değer.

EKONOMİK İLİŞKİ POTANSİYELİ

Bütün bunların yanısıra Türkiye ile İran arasında muazzam bir ekonomik ilişki potansiyeli ve özellikle Türkiye açısından çok avantajlı petrol alma olanakları var. 1979 yani devrim öncesi, Şah zamanında Türkiye'nin İran'a dışsatımı 8-11 milyon dolar dolaylarında seyrederken, devrimden sonra bu rakam 89 milyon dolara, geçen yıl 1981'de ise 230

milyon dolara fırlamış, 750 milyon dolarlık dışsatım potansiyelinin bulunduğu saptanmış.

Türkiye'nin ayrıca, kredili petrol alma olanağı var. Bu mekanizma şöyle işliyor: Türkiye 400 milyon dolara kadar ödeme yapmadan petrol alabiliyor. Aldığı petrolü dışsatım yaparak mal karşılığı ödüyor. Dışsatım rakamı 400 milyon doları aşarsa kredi de otomatikman yükseliyor. Üstelik borçlu kalınsa bile iki aylık bir ödememe süresi tanınmış. Dahası petrol kredisi faizsiz. Tahran'daki Türkiye Büyükelçiliği çevreler söz konusu kredi sınırının 1 milyar dolara kadar zorlanabileceği izlenimindeler.

BENİ SADR'IN ÇIKARTTIĞI PÜRÜZ

Ticaret Bakanı Kemal Cantürk'ün geçen yıl İran'a yaptığı ziyaretten sonra varılan bu anlaşma İran'ın da lehine. Sızan bilgilere göre, anlaşma sağlandığı zaman, o dönemin Cumhurbaşkanı Beni Sadr anlaşmaya karşı çıkmış. Çünkü, bu anlaşma o sıralarda kendisiyle çekişme halinde bulunan ve devlet yönetimine egemen olan siyasi rakiplerine (bugünkü iktidar sahipleri) İran'ın ekonomik durumunu ferahlatıcı olanaklar getiriyormuş. Beni Sadr ise tam o sıralarda iktidar şansını ve rakiplerini elimine edebilme kozlarını ekonomik durumun iyice batağa girmesinde ve bunun uyandırdığı siyasal hoşnutsuzlukta arıyormuş. Böylece, halkı kendi yanına çekmeyi ve din adamlarını iktidar mekanizmasından tasfiye etmeyi tasarlıyormuş.

Bu bilgiler Beni Sadr'ın bugün İran'a hükmeden siyasal hasımlarından elde edilmedi. Anlaşmaya taraf olan Türk yetkililerden sağlandı----

Her ne ise; anlaşma bugün yürürlükte. İşliyor. Günde ortalama 650 Türk TIR'ı İran'a giriş yapıyor. Tebriz rafinerisinden doldurulan petrol sayesinde Türk yetkililerden öğrenildiğine göre Doğu Anadolu ağzına kadar fuel-oil dolu. Hatta bir yetkili şöyle bir şaka yapmaktan kendini alamadı: *«Bir kibrit çakılsa, Doğu Anadolu havaya uçacak.»*

İran'da *«hergün Aşura, her yer Kerbelâ»* ama Türkiye - İran ilişkilerinde *«asayiş berkemal.»*

TAHRAN'DA 7 GÜN

İran, tipik bir Üçüncü Dünya ülkesi. Herhangi bir Üçüncü Dünya ülkesi gibi bu tür ülkelerin tüm sevimli yanlarını ve elbetteki Üçüncü Dünya ülkelerine özgü gariplikleri de barındırıyor. Tahran'ın Mehrabad Havaalanında, indikten biraz sonra İttilaat'a yani Danışma'ya yöneliyoruz. Amacımız, aklımızda kalan birkaç otelin hâlâ otel olarak çalışıp çalışmadığını öğrenmek. Tahran'a bir yıl ayak basmamışız. Bir yıl içinde bildiğimiz otellerin bir kısmının hastane olarak kullanıldığını bildiğimizden, nereye gideceğimizi kestirebilmemiz için sorup öğrenmemiz gerekiyor.

Danışmada lacivert çarşaflar içinde bir tek genç bayan. Azerbaycanlı olabileceğini düşünüp soruyoruz «*Türki danişir siiz*», yani Türkçe konuşuyor musunuz? «*Na*» diyor. «*İngilizi?*» Ona da «*Na,*» «*Fransi?*» Bir «*Na*» daha. «*Farsi*» diye ısrar ediyor gülerek. Danışmaya birşey danışmak için Farsça bilmeniz gerek. Çünkü Uluslararası Havaalanı'nın danışmasında Farsça'dan başka dil bilmeyen biri oturuyor.

Tahran'dan ayrılmak amacıyla yine Mehrabad'dayız. THY uçağı alışkanlık haline getirdiği üzere dört saat geç kalktığından Tahran'a da geç varıyor. Saat 18.30 ve uçak 19.00'da kalkmazsa, bu saatten sonra savaş nedeniyle uçuşlara izin verilmediğinden havaalanında kalacağız. Bir telaş, bir panik. İranlı görevliler 8 numaralı kapıya diye bağırıyorlar.

143 yolcu son sürat 8 numaralı kapıya koşuyor. Kapı bir türlü açılmaz. Hangi anahtar denense olmuyor. Bir polis geliyor kalem sapı ile açmak istiyor, nafile,. *«Aman etmeyin başka kapıya gidelim«* diye ısrar ediyoruz. Bir koşu 9 numaralı kapıya. O da açılmaz. Neyse, saat 19.00'a birkaç dakika kala uçağa girilebiliyor da, biraz iltimasla 19.30'la kalkabiliyoruz.

Perşembe günü para bozduracağız. Bank Melli'den başkası dolar bozmuyor. Saat 12.30'da bir Bank Melli şubesine nefes nefese yetişiyoruz. Kapıda bir Azerbaycanlı hemşehrimiz: *«tatil saat 12'de kapandı»* diye içeri girmemizi önlüyor.

— *Yahu, 12.30'da kapanmıyor muydu?*

— *Yook, bugün pençşembedir. 12.00'de kapanır. Yarın cumadır. Kapalıdır. Şemb'de de (yani cumartesi) İmam Rıza'nın doğumudur. Kapalıdır. Şemb tatildir.*

Peki, bir Harici (yabancı) para bozdurmak isterse ne edecek?

— *Sarraf vardır. Sarraf da değişir.*

— Olur mu? Sarraf karaborsa. Karaborsa yasak. Girerken yanınızdaki parayı sayıp makbuz veriyorlar. Çıkarken kontrol var. Bankadan para bozdurduğunuza ait kağıtlara bakıp parayı tekrar sayıyorlar. Yasa böyle.

«Kanuna göre pençşembe 12'de kapanır. Bu da kanun, Heç bi banka bulamazsınız» karşılığını veriyor.

— Yani, İran'a pençşembe günleri öğleden sonra Harici gelmemeli mi? Nasıl olur?

Yine gülüyor. *«Yasa böyle...»*

Bir başka yasa da kadınların giyim kuşamı ile ilgili 1980'de İran'a ilk gittiğimizde çadorlular (çarşaf) ve başörtülülerle *«Avrupai»* giyinenler Tahran sokaklarında neredeyse eşit sayıdaydılar. Bu durum giderek ikincisi aleyhine bozuldu ama yine de *«Avrupai«* giyimlilere raslanıyordu. Şimdi tek bir bayan yok *«Avrupai»* giyinen. Hatta, İstanbul'dan

Tahran uçağına binen bir Avusturyalı diplomatın genç eşi uçak Tahran'a yaklaşırken, mini şortunu değiştirip kahverengi çadora bürünüverdi.

Tahran'dan dönerken adamakıllı kapalı giyimli İranlı bayanlar ise uçak Mehrabad Havaalanı'ndan havalanır havalanmaz açılıverdiler. Bir gariplik de bu.

Bir din adamı dostumuza Tahran'da soruyoruz. «*Bu kanunun bildiğimiz kadarıyla yaptırımı yok. Yani çador ya da hicap* (başörtüsü) *giymeyenlerin cezalandırılacaklarına ilişkin bir hüküm mevcut değil. Burada bir sürü Hıristiyan ve yabancı da var. Giymezlerse ne olacak?*»

— Hristiyanlıkta hicap giyilmeyeceğine ilişkin bir hüküm de yok.

— *Anladım da giymezse yaptırımı ne olacak?*

— Toplumsal yaptırımlar var. Sokakta önüne gelen neden giymediğini sorar. Bazı dükkânlar mal satmaz. Kendisini böylece çok rahatsız hisseder ve giyer.

1983 İran'ının bu yönleri benimsenebilir ya da çok kızılabilir. Karısı olunabilir. Ama, bizce, İran'ın tartışılmaz bir özelliği varsa, o da ülke halkının bütünlük içinde bulunduğudur. Bunu, bu ülkeyi Meşhed'den Tebriz'e, Kum'dan Abadan'a dek dolaştığımız ve beş kez gittiğimizde karşılaştırma yapabilecek ölçütlere sahip olduğumuz inancıyla, rahatlıkla söyleyebiliyoruz.

İran, bu moral bütünlük ve özveri sayesinde çoğu dışardan kışkırtılan iç karışıklıklara, iktisadi ablukaya ve silah dengesi bakımından hayli eşitsiz bir savaşa rağmen dimdik ayakta iktisadi açıdan dayanıklı ve üstelik barış isteyen değil, savaşta ısrar eden taraf durumunda.

İran halkı günlük yaşamın tüm olağan akışı içinde sürekli olarak savaşla meşgul, savaşla ilgili. Bu çerçeve içinde Türkiye'de halkın söyleşilerinde gündeme gelmiş. Türk olduğumuz öğrenilir öğrenilmez, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta giriştiği harekât hakkında görüşünüzü soruyorlar ve başlıyorlar kendi yargılarını bildirmeye.

Türkiye'nin Kuzey Irak harekâtı Türk politikasına ve Türkiye kavramına karşı ilgiyi hayli artırmış. İran basınında bu olaya pek geniş yer verilmemiş ama *İmam Humeyni* harekâtın ardından bir TV konuşması yaparak bazı imalarda bulunmuş. Üstelik İran'da yarım milyonun üzerinde Iraklı mülteci yaşıyor. Iraklı muhalefet örgütlerinin büroları ve yayın organları var. Bunlar, Türkiye'nin Kuzey Irak harekâtını hâlâ tartışıyorlar. Harekât gazetelerin manşetlerinde yer almış.

Tahran'da eski tanıdıklar da, yeni tanışıp Türk olduğumuzu öğrenenler de, ilk tepki olarak, «*Türkiye ne yapıyor?*» «*Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?*», «*Olay, Türk kamuoyuna nasıl yansıdı?*» diyerek bizi soru sağanağına tutuyorlardı.

Bizim verdiğimiz karşılık ise klasikleşmişti. Hiç değişmiyordu: «*Ben, bu konuda sizin neler düşündüğünüzü öğrenmek için burada bulunuyorum?*» «*İran Türkiye'ye nasıl bakıyor?*», «*İran-Irak Savaşı'ndaki son gelişmeler karşısında Türkiye üzerinde yoğunlaşan diplomatik girişimi İran nasıl değerlendiriyor? Bu soruların yanıtlarını bulmak için buradayım.*»

Önce kimit yanıt vereceğine ilişkin didişmede direnmeyi genellikle sürdürebilen taraf biz olduğumuzdan, ardından muhataplarımızın değerlendirmeleri geliyordu. Aslında, bu sorular ve yanıtlarıyla İranlılardan belki daha çok, İran'da bulunan Iraklı muhalifler ilgileniyorlardı. Yanıtların biçimi de, yanıt verenin kişiliğine ve işgal ettiği mevkiye göre değişik oluyordu. Kuzey Irak'taki harekâtla ilgili aktarılan bilgiler de birbirini pek tutmuyordu. Ancak, Türkiye'nin harekâtının amaçları ve hedeflerine ilişkin değerlendirme ve tahliller genellikle büyük bir uyum gösteriyordu.

Gerek İranlı yetkililer, gerek herhangi bir yönetici sıfatı bulunmayan ortalama İran vatandaşları ve gerekse İran'daki çok sayıda Iraklı muhalifin ortak özelliği, Türkiye'nin Kuzey-

Irak'taki harekâtından bir tedirginlik ve rahatsızlık duydukları.

İranlı ve Iraklı muhalif yetkililer, bize verdikleri resmi demeçlerde, Sözlerine özenle seçip daha çok yanıtlarını Saddam rejimine dönük bir eleştiri ve yüklenme vesilesi halinde sunuyorlardı, ama özel sohbetlerdeki tahlillerinde pek o kadar diplomatik sözcükler aramadan daha net ve açık görüş belirtiyorlardı.

ORTAK DEĞERLENDİRME

«Türkiye'nin Kuzey Irak harekâtının nasıl algılandığına» ilişkin sorularımıza Tahran'da verilen -kim vermiş olursa olsun- ortak noktaları şöyle sıralamak mümkün:

1. Türkiye'nin bu harekâtı İran'a yönelik bir mesaj niteliğindedir. Yani, Türkiye, bu davranışıyla İran'a, Irak'taki durumu ve bölge dengelerini istediği gibi değiştiremeyeceğini hatırlatmak istemiş ve «burada biz de varız» demiştir.

2. Türkiye'nin bu harekâtı tarihten kalma bazı haklarını unutmadığını ve uzun vadede bunları gündeme getirebileceğini anlatmıştır.

3. Kuzey Irak'ta yürütülen askeri harekât geleceğe yönelik bir manevra niteliğindedir.

Öte yandan, İranlılar ve Tahran'daki Iraklı muhalifler, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta giriştiği harekâtın bir NATO kararı olabileceği üzerinde duruyorlar.

Bölgede Bağdat'taki merkezi yönetimin denetimin çok zayıf olduğu ve dolayısıyla Irak'tan Türkiye'ye yönelik etnik kökenli bazı faaliyetler için uygun bir zemin bulunduğuna kimse itiraz etmiyor. Ne var ki, Türk harekâtını salt bu tür faaliyetlerin durdurulması ve önlenmesi amacıyla sınırlı görmeyi de bir türlü istemiyorlar. Bölge politikası ve bölge dengeleriyle ve tarihi hedeflerle ilgili yönleri üzerinde durmakta nedense ısrar ediyorlar.

HAREKÂTIN YAN ETKİLERİ

Irak kökenli, İran vatandaşı ünlü bir din adamı-önemli

siyasi liderlerden biridir- Türkiye'nin Kuzey Irak'ta giriştiği harekâtın Bağdat rejimi hesabına bölgede sürmekte olan güvensizliği büyük ölçüde giderdiğini ve bölge halkı arasındaki siyasi çalkantılara çekidüzen getirdiğini açık yürekli-likle itiraf etti. Bununla birlikte, söz konusu harekâtın İran'ın Hac Umran bölgesinde dördüncü cephe'yi açmasında da dolaylı ama önemli bir rol oynadığını öne sürdü.

İran yönetiminin Iraklı Kürtlerle arasının pek iyi olmadığına işaret eden aynı kişi şunları söyledi: *«Tahran, İranlı Kürt örgütleriyle çekişme halindedir. İranlı Kürtlerle Iraklı Kürtler de birbirleriyle çekişiyorlardı. Buna rağmen, İran, Iraklı Kürtleri desteklemekten kaçındı. Taraflar arasında öteden beri bir güvensizlik hüküm sürüyordu. Türkiye'nin Kuzey Irak'taki harekâtından sonra, bizzat Cumhurbaşkanı Hamenei devreye girdi ve Iraklı Kürtlere (Mesut Barzani'nin Kürdistan Demokrat Partisi'nin peşmergeleri) gelişmiş silahlar verilmesini sağladı. Kürtler, bölgeyi çok iyi biliyorlar ama Irak karşısındaki silah zaafları nedeniyle birşeyler yapamıyorlardı. Roketatar, tanksavar ve uçaksavar elde ettikten sonra çetin ve dağlık Hac Umran'a İran birliklerinin hâkim olmasını sağladılar. Bölgeyi avuçlarının içi gibi bilen onlar olmasaydı Hac Umran Harekâtı asla başarılı olamazdı. Yani, Türkiye'nin Kuzey Irak Harekâtı birbirlerine Körfez Savaşı'nın başından beri güvensizlik duyan İran ile Iraklı Kürtlerin bir bölümü arasında yakınlaşmaya yol açtı.»*

İran ile Iraklı Kürtler arasında güven ilişkileri yine de tam anlamıyla kurulabilmiş değil. Bunu kimse yüksek sesle söylemiyorsa da, özel söyleşilerde belirtmekten kaçınmıyor. İran'ın kolları arasında geliştirilmeye çalışan Iraklı Şiî İslamî muhalefetle de Irak Kürdistan Demokrat Partisi arasında pürüzler ve güvensizlikler var.

Ayrıca, İranlılar, kendileri de Kürt sorunu ile yüz yüze bulunduklarından, dış güçlerce kendilerine karşı her zaman tırmandırılacağından kuşkulu olduklarından bu sorunu fazla

karıştırmak yanlısı değiller. İran Dışişleri Bakan Vekili *Azizi*'nin bize söylediği «*Savaştan ötürü Türkiye'nin ulusal egemenliği ve toprak bütünlüğünün zarar görmemesini göz önünde tutuyoruz*» sözleri, İran'ın bu sorunu Türkiye'ye karşı kullanmak niyetinde olmadığının ima yollu bir ifadesiydi.

Ancak, İran-Irak Savaşı'nın önceden kestirilemeyen aşamalara girmesi savaşan tarafların ellerindeki bütün kozları birbirlerine karşı oynaması sonucunu, ve bu kozların oynanmasının yan etkileri de çevre ülkelerinin çıkarlarına yönelik sonuçları beraberinde getiriyor.

İran'da gözlediğimiz kadarıyla savaşın yakında biteceğine ilişkin hiçbir işaret bulunmadığı gibi, savaşın yönelimiden Irak'ın ve bölgenin hayli çetin ve karmaşık gelişmelere gebe olduğunu söyleyebiliriz.

Musa Kalantari bir zamanlar başbakanlığa adaydı. Ulaştırma Bakanıyken 1981 haziranında *Ayetullah Dr. Beheşti* ve 72 parlamenterin hayatlarını kaybettikleri büyük suikastte ölmüştü. Musa Kalantari'nin babası tatlı bir Azerbaycan Türkçesi ile, «*Kan akmadıkça sınırlar temizlenmez*» diyor, «*İran'ın iç sağlamlığı çok şehit vermemizden, kan dökmemizden ötürüdür. İran'ın gücü burada. Çünkü, kan akmadıkça sınırlar temizlenmez..*»

1978 yılında Şah'ın birliklerinin binlerce insanın kanını döktükleri Jale (bugünkü adıyla Şüheda-Şehitler) Meydanı'nda her yaştan yüzlerce insan toplanmış, hızla askeri giysileri üzerlerine çekip otobüslere doluşuyorlar. Çevrelerinde aileleri, dostları, bir yandan «*Ceng ceng ta piruzi*-Zafere dek savaş» ve bir yandan «*Allah-u Ekber*» nidalarıyla onları uğurluyorlar.

Bunlar Besic, yani Halk Seferberliği Örgütü'nün, *İmam Humeyni*'nin üç yıl önce kurulmasını istediği «*20 milyonluk ordu*»nun savaşçıları. Aralarında delikanlılardan ihtiyarlara dek neredeyse her yaştan insan var. Askeri eğitimlerini tamamlamışlar, cepheye, Musa Kalantari'nin babasının sözle-

riyle «*kan akıtıp sınırları temizlemeye*» gidiyorlar. Savaşmak amacından çok daha baskın biçimde şehadet amacıyla cepheye doğru yola koyuluyorlar. İstedikleri muzaffer biçimde Tahran'a dönmekten çok orada ölmek ve «*şehadet şerbetini içmek.*»

İran'ın savaşta en büyük kozu bu Besic. Ve tabii Devrim Muhafızları. Devrim Muhafızları artık üç yıllık savaşta iyice askerî deney kazanarak pişti. Irak'ın silah üstünlüğüne karşı, İran kolayca seferber olan insan yığınlarını en önemli savaş malzemesi olarak değerlendiriyor.

Devrim Muhafızları ile Besic İran'ın insan dalgaları biçimindeki saldırılarını sürüklüyor. İlerleme sağladıkları noktada İran Silahlı Kuvvetleri'nin düzenli birlikleri gelip yeni mevzileri sağlamlaştırıyor. Ordu'nun işlevi daha çok bu tür saldırılara tank, top ve roket ateşiyle destek sağlamak.

İran, şimdi, kuzeyde açılan son cepheyle birlikte uzunluğu 1800 kilometre dolayında bulunan bir hat boyunca saldırı inisiyatifini elinde bulunduruyor. Güney Cephesi'nde önlerinde iyi sağlamlaştırılmış Irak hatlarından başka Mezopotamya'nın çetin bataklıkları engel oluşturuyor. Orta Cephe de Mendeli-Mehran hattında, burası Bağdat'a giden en kestirme yol olduğundan Iraklıların en iyi donatılmış birlikleri önlerinde. En kuzeyde yeni ele geçirilen Hac Umran bölgesinde de Revandiz'e doğru yeni İran mevzilerine paralel yüksek bir dağ sırası uzanıyor. Burası hâlâ Iraklıların elinde.

Bu zorlu coğrafi engeli de alabilirse Kuzey Cephesi en önemli cephe durumuna gelecek, çünkü bundan sonra Revandiz'e inmek o kadar zor değil. Revandiz, aynı zamanda Erbil yolunun kilidi. Erbil ise gerek Kerkük'e, gerekse Musul'a giden karayollarını denetliyor.

Askeri açıdan, İranlılar Hac Umran'da karşılarında bulunan sarp tepeleri de ele geçirmeden sansasyon yaratmanın anlamı yok. Bu tepelerin kış bastırmadan ele geçirilmesi gerekiyor. Çünkü, kış bastırdığında İran birliklerinin şu anda bulundukları mevzilerde barınabilmeleri çok zor.

Şu sırada, Hac Umran sağlamlaştırılıyor. Sağlamlaştırma bittikten sonra hedef Revandis yolunu açmak olacak.

Ancak, hem Kuzey Cephesi'nde, hem Orta Cephede hem de güneyde askeri gelişmeler, siyasi gelişmelerden kaçınılmaz olarak etkileniyor. Askeri gelişmeler siyasi durumu nasıl etkiliyorsa, tersi de geçerli.

Örneğin, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta giriştiği askeri harekât İranlılarda «*sürpriz*»le karşılanmış. İran, bölgede izleyeceği politikada, girişeceği askeri hamlelerde Türkiye faktörünü de artık düşünerek, Türkiye'nin de varlığını hesaplayarak davranmak zorunda olduğunu biliyor.

Türk harekâtının dolaylı etkilerinden biri de, daha önce de işaret edildiği gibi, Kuzey Irak'ın bir başka köşesinde başlatılan Hac Umran harekâtı, yani Irak'a karşı Dördüncü Cephe'nin açılması olmuş. Bu cephenin açılmasıyla Rafsancani Kerkük'ü ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını bombalayabileceklerini söylemişti. Bu gelişmeler, Irak - Türkiye - İran üçlüsü arasında yoğun diplomatik trafiği beraberinde getirmişti. Irak Dışişleri Bakanı *Tarık Aziz*'in «*ani*» Ankara ziyareti. Dışişleri Bakanı *İlter Türkmen*'in Güneydoğu'da sınır boylarında «*hafta sonu geçirmesi*», ve İran Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müdürü «*Lavasani*»nin birden Ankara'ya gelip, Türkmen'le görüşür görüşmez Türkmen'le görüşür görüşmez Tahran'a dönmesi ve İran Dışişleri Bakanı *Ali Ekber Velayeti*'nin yakında Ankara'da beklenmesi gibi....

Hüccetülislam *Haşemi Rafsancani*, İmam Humeyni'den sonra iki numaralı adamı olarak anılıyor. Kerkük ve petrol boru hattı ile ilgili sözlerini İranlı yetkililer, «*Bu, Irak'a yönelik bir tehditti*» diye niteliyorlar, «*Haşemi Rafsancani, Kerkük'ü ve petrol boru hattını bombalarız demedi. Eğer Irak şöyle şöyle yaparsa, biz de Kerkük'ü ve petrol boru hattı gereğinde oynayabileceğimiz, elimizde tuttuğumuz bir karttır demek istedi...*»

Lavasani'nin Türkmen'e getirdiği mesajın içeriğini itiraf etmek gerekirse öğrenemedik, ama İran'da bu konuda

dolaşan söylenti, Lavasani'nin Türkiye'ye, «*İran'ın Irak petrollerinin kesilmesinden doğacak eksikliği telafi edeceği*» güvencesini vermeye geldiği yolunda.

İLİŞKİLER ÇOK YÖNLÜ

Türkiye ile İran arasındaki ilişkileri sadece bölgedeki askeri ve siyasi gelişmeler tayin etmiyor. İktisadi ve ticari ilişkilerin de büyük önemi var. İran, Türkiye'nin gerek dışsatımı, gerekse dışalımda birinci ortağı durumunda. Öyle ki, Türkiye'nin İran'a dışsatımı, Sovyetler'e yaptığının 10, ABD'ye yaptığının 5 katı. İran, Türkiye'nin toplam dışsatımının yaklaşık yüzde 20'sini emiyor.

Bu nedenle, Türkiye - İran ilişkileri önümüzdeki dönemde hayli ince nüanslarla sürecek. İki ülke hem birbirinden tedirgin, hem de birbirine mecbur bir ilişki içinde. İlişkilerin bu ikili özelliği İranlı yetkililerin hatta sokaktaki adamın konuşmalarından kolaylıkla farkediliyor.

Türkiye - İran ilişkileri, her şeye rağmen, büyük ölçüde önümüzdeki dönemde Irak'ın kaderinin ne olacağından etkilenecek. Irak'ın geleceğine ilişkin bazı ipuçlarını İranlıların ve özellikle İran'daki Irak muhalefetinin değerlendirmelerinden ve verdikleri bilgilerden elde etmek mümkün.

Bu savaş daha ne kadar sürecek böyle?

Bu soru her iki ülkede ve tüm dünyada milyonlarca kişinin kafasını işgal ediyor olmalı. Irak'ın İran'a kesin silah üstünlüğü var. Üstelik Sovyet ve Fransız silahları ile ABD yanlısı Arap rejimlerinin paraları hatta askerleri Irak'a sürekli akıtılıyor. Ancak, askeri insiyatif İran'ın elinde. Hücum üstünlüğü İran'da. Irak'ın giderek tıkanan ve zorlanan iktisadi durumuna ve halkta uyanmaya başlayan barış arzusuna karşılık, İran ekonomisi savaşı sürükleyebilecek durumda. İran halkının önemli bir bölümü de savaşı sürdürecek moralde. Üstelik, İran hükümeti ve Dışişleri çevrelerinde bir ara savaşa son verme eğilimi hissedilmiş ama *İmam Humeyni* «*devam*» deyince eğilim tartışmaya bile ulaşmadan bitmiş.

Böylece savaşın daha ne kadar süreceğini ve nasıl sonuçlanacağını kestirmek iyice güçleşiyor.

Seyyid Hadi Müderrisi'ye savaşın daha ne kadar sürebileceğini soruyoruz. Seyyid Hadi Müderrisi, köken olarak Iraklı. 30'larının ortalarında cin bakışlı bir din adamı. Özel şöhreti Bahreyn'de rejimi devirmek üzereyken önlenen bir darbenin ardındaki lider olmasından kaynaklanıyor. Bu olay, Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) ülkeleri arasında yakınlaşmayı geliştirmişti. Kimi çevreler ise, kendisinin Suudi Arabistan rejimini sarsan 1979'daki o ünlü «Mescid-ül Haram Ayaklanması» ile bağlantılı olduğunu da iddia ediyorlar. Batılı gazetecilerin bir kesimi için o, *«İslâm Devrimi'nin Troçki'si.»* Bizim için önemli olan Seyyid Hadi Müderrisi'nin hem İran, hem de «istihbarat kaynakları» nedeniyle Irak'ı çok iyi değerlendirebilecek durumda bulunması.

«Eğer içten görüşümü isterseniz, bir yıl daha sürer kanısındayım» yanıtını veriyor.

Peki, ne olacak? Yani savaş nasıl bitecek?

İşte yanıtı şimdiden bulunamayan sorular bu noktada başlıyor. Saddam rejimi çökecek mi, çökmeyecek mi? Bu sorunun yanıtı İran'da o kadar zor değil. Saddam'ın yıkılacağına kesin gözüyle bakılıyor da, nasıl yıkılacağına, yerini neyin, nasıl alacağına yanıt getirilemiyor.

Saddam rejiminin zaten hâlâ ayakta durabilmesi, yerini alacak bir seçeneğin henüz oluşamamış olmasına bağlanıyor. Saddam, çeşitli dış güçlerin birbirleriyle kesişen çıkarlarının sağladığı dengenin üzerinde iktidarını sürdürebiliyor. ABD ve Sovyetler Birliği, Fransa, Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri, Mısır ve hatta Suriye. Bu sıralamaya İran' da Türkiye'yi de ekleyenler var. Hatta Suriye de deniliyor, çünkü Suriye'deki Baas rejimi varlığını, pazarlık kozlarını, bölge dengesindeki yerini bir ölçüde Irak'taki rakip rejimin devamında buluyor. Bu rejim yıkılırsa, bu rejimin yıkılmasına yol açan müttefiki İran olsa bile, denge oynamaları giderek kendisini de göçertir. Bu nedenle Suriye,

Irak'ın yerini İran yanlısı bir seçeneğin alınmasından yana değil. Bu nedenle, Suudi Arabistan ile sürekli temas halinde. Saddam'ın yıkılışı kaçınılmaz olacaksa, İran yanlısı bir seçenek yerine kendisine uygun gelen bir seçeneği araştırıyor.

Ne var ki ne Suriye, ne Suudi Arabistan, ne Mısır, ne ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirleriyle çakışan çıkarlarını ve hedeflerini uyuşturacak bir seçenek bulunabilmiş olmadığından Saddam rejimi sürebiliyor.

Tahran'da sıkça işitilen değerlendirmeler bu yönde.

ÇEŞİTLİ OLASILIKAR

Bütün bunlar dolayısıyla Saddam'a bir seçenek araştırıldığını da elbette açıklıyor. Nitekim, İran'da çok kişiden savaşın Irak üzerinde ve dolayısıyla bölge dengesindeki yıkıcı etkilerini önlemek için bazı Arap devletlerinin bir saray darbesiyle Saddam'ı iktidarın tepesinden uzaklaştırma ve yerini Başkan Yardımcılarından birinin alması formülünü desteklediklerini duyduk. Başkan Yardımcılarından *İzzettin Duri*'nin ve *Taha Yasin Ramadan*'ın isimleri bu bağlamda sık sık geçiyor.

Sözü edilen bir başka olasılık ise Irak'ın *«Lübnanlaşması»*. Değişik mezhepler ve etnik grupların yaşadığı ve gerek coğrafi özellikleri ve gerekse mezhep ve etnik nedenlerin doğurduğu nüfus yığılmaları nedeniyle Güney, Orta (Bağdat ve çevresi) ve Kuzey olarak üç bölümde mütalâa edilen Irak'ın savaşın gelişme seyri sonucunda, bu üç bölüme uygun biçimde bölünmesi.

Bir üçüncü olasılık, Saddam rejiminin yıkılması durumunda çok dağınık, Irak halkı içinde pek derinlerde kök salamamış, değişik çıkarları temsil eden ve dolayısıyla değişik ülkelere sırtını dayamakta olan Irak muhalefetinin arasındaki iç çatışmalar nedeniyle ülkenin bir iç savaşa sürüklenmesi.

Bütün bunlar sıralanan olasılıklar. Doğallıkla bugünden farkedilemeyen birtakım gelişmeler de Irak'ın yazgısı üzerin-

de etkili olabilir. Ayrıca, İran'ın içindeki şimdiden kestirilemeyen, beklenmedik gelişmelerin de savaşın süresi ve seyrinde rol oynayacağı doğaldır. Ancak bu, yakın ve orta dönem bakımından üzerinde en az durulması gereken faktördür. İran iç bütünlüğü, savaş coşkusunu sürdürebilmesi nedeniyle rotasından sapacağa benzemiyor.

İRAN'IN ÖNÜNÜDEKİ TEHLİKELER

Tahran'da görüştüğümüz ve İran karar mekanizması ile ilişkili kişiler —çoğunlukla din adamlarıydı— İslâm Cumhuriyeti'nin önünde iki tehlikenin varlığına değindiler.

1. İran'ın Irak'a kesin bir askeri üstünlük sağlaması ve Irak topraklarında güçlü bir askeri varlık yaratması, buna koşut olarak Saddam rejiminin devrilmesi gerçekleşirse, İran'ın Irak'a saplanıp kalması. Irak muhalefeti böyle bir durumda iktidarı devralacak beraberlikten yoksun olduğundan İran, Irak'ta tayin edici unsur haline gelebilir ve ABD, tıpkı Suriye'ye Lübnan'da göz yumduğu ve Suriye'nin Lübnan'da kemirilmesi politikasını sürdürdüğü gibi, İran da dolaylı Amerikan yeşil ışığıyla Irak'taki iç çekişmelerin jandarması olarak yıpranarak kalabilir. Kalsa bir türlü, herhangi bir sonuç sağlayamadan çekilse bir türlü, açmaza girebilir.

2. İran'da yönetim kademelerindeki çelişkiler de dolaylı olarak ABD politikasının uzantısıdır. ABD, İran'ın devrim olmaktan çıkıp devlet haline dönüşmesini istiyor. Bu nedenle, İran'da klasik anlamıyla bir devlet aygıtının oluşması, devlet sorumluluğu ve devlet işlerliğinin kurulması, İran'ın emperyalizmin çıkarlarına uygun biçimde oluşturulmuş bölge statükosunu sarsan bir güç olmaktan çıkarılması demektir.

İran, sözedilen anlamda bir devlet olmaktan şimdilik uzak. Başta İmamı Humeyni, Ayetullah Montazeri ve Humeyni, Ayetullah Montazeri ve Meclis Başkanı *Rafsancani* gibi önderler bu olasılığın önünü tıkayan çizginin temsilci-

leri. Ülkenin en etkili kişileri de bunlar. Dolayısıyla, yakın ve orta dönemde Körfez ve Ortadoğu dengelerini etkileyecek olaylar zinciri için gözleri Irak'ın içine ve İran - Irak cephe hattına çevirmek daha gerçekçi olacak.

Muhtemel olaylar zincirinin, her halkasıyla, bölgenin savaşan iki ülkeye sınırdaş tek ülkesi Türkiye'yi de yakından ilgilendireceği açık. Tahran'da Türkiye'nin nasıl bir rol üstleneceğine dair çeşitli kaygıların varlığı sezilebiliyor. Ama hiç kimse Türkiye'den herhangi bir tarafa kesin biçimde meyleden bir tutum beklemiyor. Bunu ummuyor. Türkiye'nin tarafsızlığında titiz davranmasının, Batı stratejisi açısından her iki tarafla da diyalog kanalları açık bir bölge gücü olarak, Sovyetler'i devre dışı bırakmaya yarayacağını, bu nedenle Türkiye'nin bu işlevi yerine getirecek bir politika izleyeceğini düşünüyorlar.

Ayrıca İranlılar, Türkiye ile aralarında hacmi her gün artan ticari ve iktisadi ilişkilerine de güveniyorlar. Bunun yanı sıra, Türkiye ile Irak arasındaki iktisadi ve ticari ilişkilerdeki sürekli bir düşüşü Türkiye'nin siyasi tutumunu etkileyecek unsurlar arasında görmek istiyorlar.

Sonuç olarak, Türkiye'nin de galiba sabit bir faktör olarak bundan böyle yer alacağı bir Körfez denklemi kuruluyor.

GOLON - HAMA ARASI

Jdeydeh'deki Suriye gümrük memuru pasaportumuzu alıp kayboldu. On dakika, onbeş dakika. Yok gelmiyor. Oysa bir yıl önce aynı yerde bütün muamele beş dakika içinde bitmişti. Neden sonra gelip babamızın adını soruyor. Söylüyoruz. Yine gidiyor ve dönmek bilmiyor. Tekrar göründüğünde işlemin bittiğini sanıp boşa umutlanmışız.

«Dedenin adı ne?»

«Ne pasaportta, ne de nüfus kâğıdında yazmadığına göre niye soruyor ki?»

«Hangi dedemin?»

«Ne demek hangi dedemin?»

«Yani annemin babasını mı, yoksa babamın babasını mı, soruyorsunuz?»

«Babanın babasını tabii.»

«Bir yanlışlık olmasın?»

«Ne yanlışlık olacakmış?»

«Birinci Dünya Savaşı'nda bu mıntıkada olan annemin babasıydı. Babamın babası Çanakkale'deymiş. Buralara hiç gelmemiş.»

Suriye gümrük memurunun yüzünde hiçbir gülümseme yok. Dik dik baktıktan sonra kayboluyor ve uzunca bir bekleyişten sonra gelip pasaportumuzu teslim ediyor. Artık Suriye'deyiz. Suriye'de bugünlerde şaka yapmaya fazla uygun bir ortam bulunmadığını Şam'a doğru ilerlerken farkediyoruz.

Bir kontrol. Didik didik aranıyoruz. Bir kontrol daha. Bir daha. Şam'a yaklaşırken bir kez daha. Girerken bir kez daha...

Şam'da para bozduracak sarraf arıyoruz. Taksi şoförü uyarıyor: «*Sakın ha. Sarrafa para bozdurmak yasaklandı. Sarraf sandığınız kişi muhaberat* (Suriye Gizli İstihbarat Örgütü) *çıkabilir. Sakın ha.*»

«Ne olur?»

«Ne demek ne olur. İdam, idam...»

Sonra öğrendik ki, sarraflık ve sarrafta para bozdurmak nisan 1981'de yasaklanmış. Cezası da idam filan değil tabii. Ancak, taksi şoförünün tepkisi bugünlerde Suriye'yi saran genel ruh halinin tipik bir örneği.

Aslında kapalı kutu Suriye'de neler olup bittiğine ilişkin çeşitli rivayetler hemen yanı başındaki Lübnan'da duymuştuk ama, bu ülkeyi Lübnan'dan ayıran sıradağların güney komşumuzda olup bitenlerin doğru dürüst duyulmasını önleyen bir doğal barikat oluşturduğunu Suriye'ye ulaşınca anladık.

Beyrut'tan bir dolmuş taksiye atlayıp yeşil Lübnan Dağı'nı tırmanıyorsunuz. Eğer taksi müşterileri arasında Filistinli ve Suriyeli yoksa dağı aşmak uzun sürmüyor. Yarım saat içinde bir yanı tepeden Beyrut'a ve denize diğer yanı da Doğu'daki Bekaa Vadisi'ne ve Anti-Lübnan sıradağlarına bakan doruğa erişiyorsunuz. Ancak bu kısa yol Falanjistlerin kontrolündeki bir bölgeden de geçtiği için Filistinli ya da Suriyeli Şam yolcularınca kullanılmıyor. Taksiden indirilip kaçırılmak ve öldürülmek olasılığı var çünkü.

Diğer yol ise, Lübnan Dağı'nın doruk noktasına yan yollardan ulaşıyor. Bu yolu izlerken, Lübnan'da bulunan Suriyeli Caydırma Gücü askerlerinin sayısız kontrol noktasını da aşmak zorundasınız. Şansınız yaver giderse bir saat sonra kimi zaman kardan kapanan doruktasınız. Beyrut ve deniz arkanızda.

Önünüzde, doğu yönünde görkemli bir manzara. Bir tabak gibi dümdüz ve verimli, geometrik çizgilerle biçim-

lenmiş topraklarıyla kuzeyden güneye uzun ama daracık Bekaa Vadisi yatıyor. Geçen yıl Suriye füzeleri yerleştirildiği gerekçesiyle İsrail ile Suriye'yi bir savaşın eşiğinde dolaştıran stratejik Bekaa Vadisi.

Otomobille 10-15 dakikada geçilecek kadar dar bir düzlük olan Bekaa'nın doğusunda boz renkli ve çıplak dekoruyla Anti-Lübnan dağı silsilesi. Anti-Lübnanlar, Golan Yaylası ve Kuzey Filistin'e hakim yüce Cebel Şeyh (mitolojideki Hermon dağı)'den başlayarak kuzeye, Homs ve Hama yakınlarına dek, başkent Şam'ı da yalayarak Suriye ile Lübnan arasında uzanıyorlar.

Suriye'nin Lübnan'a bağlanan hudut kapısı Jdeydeh Anti-Lübnanların doğu girişinde. Hafif kıvrımlı bir yoldan ilerleyerek yaklaşık 45 dakikalık bir araba yolculuğundan sonra Anti-Lübnanların doğu ucuna, Şam'a varıyorsunuz. Şam, batısındaki sarımtırak ve çıplak, orta yükseklikteki tepelere yaslanmış, bağlık-bahçelik bir düzlük üzerinde. Bu düzlük biraz doğuya doğru gidilince çölleşiyor ve taa Bağdat'a dek uçsuz bucaksız yayılıyor.

4000 YILLIK KENTTE BİR AKŞAMÜSTÜ

Anti-Lübnanlardan çıkıp Şam'ı çevreleyen düzlükte toprağın içinde kaybolan Barada ırmağının yarattığı vahada kurulu Şam, 4000 yaşında. Dünyanın en eski kenti sayılıyor. Fransız şehircilik üslubuyla Arap geleneğinin kaynaşmasından oluşan bol meydanlı, bol bahçeli ferah bir kent.

Hudut kapısında soyumuzu sopumuzu araştıracak kadar kuşkulu bir ülkenin başkentine ayak basar basmaz sarrafta para bozdurmaya kalkışmanın «*idam*»la sonuçlanacağını duyduktan sonra iyiden iyiye ürkmüştük. Ana caddelerin kenarlarındaki kaldırımlarda asla tek gezmeyen, grup halinde bir aşağı bir yukarı turlayan kırmızı bereli tahta coplu inzibatları görünce bu ürküntümüz daha da arttı. Suriye gözle farkedilebilir derecede rahatsızdı.

Bu gözlemimizi yalanlamak istercesine Şam akşamüstü saatlerinde birdenbire hareketleniyor. Sokaklar, kaldırım-

lar cıvıl cıvıl insan dolu. Yürümekte güçlük çekiyorsunuz. Dükkânlar dolu. Sinemaların önü dolup boşalıyor. Kimisi alış-veriş yapıyor, kimisi «*piyasa*». En kapalı giysili hatta yüzü siyah peçeyle örtülmüş kadınlardan tulum pantolon modasının son örneklerini sergileyen çarpıcı makyajlı alımlı kadınlara... Başlarını kırmızı çizgili kefyelerini dolamış, ceketlerinin altında uzun entarileriyle geleneksel giysili Suriye erkekleri; takım elbiseli, kravatlı şık beyler. Ve adım başı Suriye çölü ve bozkırı yüzlerinin kavrukluğunda yansıyan askerler. Öbek öbek geziyorlar

Gece saat 9'a dek Şam kaldırımlarındaki mozayiğin bu dinamizmi dinmiyor. Saat 9'a doğru dükkânlar birbiri ardına kapanıyor ve 9'dan sonra el-ayak giderek çekiliyor. Kimse sokaklarda kalmak istemiyor.

BAASİYYE, BAASSİYE

Ertesi gün sabahın erken saatlerinden başlayarak Şamlılar yine sokaklara dökülüyorlar. Çoluk, çocuk, genç, ihtiyar. Okullar, devlet daireleri, meslek kuruluşları, işyerleri bandolar ve boru-trampet takımları eşliğinde ellerinde pankartlar ve Hafız Esad'ın portreleri yığınlar halinde trafiğe kapanmış caddelerden Cumhurbaşkanı'nın konuşma yapacağı Konuklar Sarayı'na doğru akıyorlar.

Baas Partisi'nin iktidara gelişinin 19. yıldönümü kutlanıyor. Yürüyen toplulukların önünde bir grup amigo sürekli slogan attırıyor: «*Baassiyye, Baassiyye*» (Baasçılık). Yürüyüşçü topluluklar sloganları tekrarlıyorlar. «*Hafız, Hafız*» ya da, «*Ya Ayunak Ya Abu Süleyman*» (Hafız Esad'ın oğlunun adı Süleyman olduğu için Arap geleneğine uygun biçimde onu Abu Süleyman yani Süleyman'ın babası diye niteliyorlar. Ya Ayunak Ya Abu Süleyman, gözüne kurban olayım Hafız Esad gibilerden bir anlam taşıyor.)

Bu sloganlardan başka bir de sürekli olarak Müslüman Kardeşleri karalayan sloganlar bağırılıyor. Suriye, besbelli ki, bütün bir şubat ayı boyunca devam eden kanlı Hama olaylarının gerilimini yaşıyor.

Şam'da ana caddelere bağlanan bütün sokak başları ellerinde silahları yanyana duran askerlerce kesilmiş; kaldırımlarda ellerinde telsizleri Muhaberat (Suriye İstihbarat Örgütü) mensupları dolaşıyor. Ana caddelerde Hafız Esad'ın fotoğrafları, pankartlarla bütün bir Şam yürüyor. Günlerden 7 mart. Baas Partisi'nin iktidara gelişinin yıldönümünden bir gün önce. Bir iş günü olmasına rağmen okullar, daireler boşalmış, dükkânların büyük çoğunluğu kapalı. Sokaklarda gezinen araç yok. Çünkü yolların önemli bir bölümü «*Büyük Halk Yürüyüşü*» nedeniyle trafiğe kapalı. Sokaklarda fazla yaya da görülmüyor. Çünkü Şam nüfusunun ezici çoğunluğu «*Büyük Halk Yürüyüşü*»ne katılıyor.

Millet Meclisi'ne yakın bir meydanda. Konuklar Sarayı'nın önünde toplanılıyor. Meydanın resmi rakamlara göre 1,5 milyon kişiyi alması olanaksız (zaten Şam'ın toplam nüfusu bu rakamdan biraz daha fazla). Resmi rakamlara göre Suriye'nin toplam nüfusunun yaklaşık altıda biri Hafız Esad'ın konuşacağı meydanda ve meydana sığmayanlar da yan caddelere taşmış durumda.

Halkın önünde pek nadir görülen Cumhurbaşkanı ve Baas Partisi'nin lideri Hafız Esad, kanlı Hama olaylarından sonra ilk kez konuşacak. Üstelik açık havada.

Bu «*Büyük Halk Yürüyüşü*» belli ki, salt Baas'ın iktidara gelişini kutlamak amacıyla sınırlı değil. Tüm dünyaya Suriye'de rejimin güçlü olduğunu, halkın rejimi desteklediğini kanıtlamak amacında.

Baas'a övgü ve destek; Müslüman Kardeşler'e lânet.

Suriye'de her gün bir değişik kentte yapılan «*halk gösterileri*»nin ana teması bu.

Müslüman Kardeşler, emperyalizmin uşakları olarak damgalanıyorlar. Gerici olarak niteleniyorlar. Hama'da Müslüman Kardeşlerin çıkardığı olayların ardında Irak'ın da parmağı bulunduğu öne sürülerek Müslüman Kardeşler'le birlikte Şam'daki Baas rejiminin «*düşman kardeşi*» Bağdat'taki Baas rejimi de suçlanıyor.

HAFIZ ESAD VE HALK

Hafız Esad, sürekli tezahüratla kesilen konuşmasında Irak lideri Saddam Hüseyin'den ağır sıfatlarla söz ediyor. Hama olaylarıyla ilgili olarak ABD'yi ve Müslüman Kardeşler'i suçladıktan sonra şöyle konuşuyor: «*Bu kez Hama'daki kan banyosunda en fazla katkısı olan kardeş ülke Irak'ın yöneticisidir... Irak kasabının Suriye ve Irak'ta cinayet işleme iştihası var...*»

Hafız Esad konuşmasını bitirdikten sonra, kendisine bağlılık gösterileri yapan topluluğa dönüp, «*Haydi sizinle Millet Meclisi'ne dek yürüyelim*» diyor. Konuklar Sarayı'nın balkonundan aşağı inen «*Reis*»in ayakları yere değmiyor. Omuzlar üzerinde Millet Meclisi'ne dek gidiliyor.

Akşam, Suriye televizyonunda tam üç saat sadece gösterinin ve Hafız Esad'ın bir saati aşan konuşmasının yayını var.

Ertesi gün gazetelerde dev fotoğraflar sekiz sütuna manşet: «*Cumhurbaşkanı halkının arasında.*»

Suriye televizyonunun gösteriyi yayınladığı sıralarda ise rejim muhaliflerinin Irak'tan yayın yapan radyosu Hafız Esad'ın omuzlar üzerinde Millet Meclisi'ne gidişini başka bir yaklaşımla anlatıyor:

«*Tarih büyük yürüyüşleri mutlaka kaydeder. Napolyon'un binlerce kilometrelik Moskova Seferi, Mao Zedung'un binlerce kilometrelik 'Uzun Yürüyüş'ü tarihe geçmiştir. Hafız Esad'ın halkın omuzlarında Konuklar Sarayı'ndan Millet Meclisi'ne, hiç kuşkusuz, tarihteki yerini alacaktır.*»

Rejimin muhalifleri yürüyüşü küçültmek için mesafeyi de küçültüyorlar. Konuklar Sarayı ile Millet Meclisi'nin arası hiç değilse en az 1 kilometre. Tabii, vurgulanmak istenen halkın yürüyüşlere gönülsüz katıldığı, halkın gösterilere zorunlu tutularak, baskı altında getirildiği.

Öyle mi, değil mi, tam anlamıyla saptayabilmek, kolay olmuyor ama Baas Partisi militanlarının halkın bu yürüyüşlere katılmasında çok aktif bir rol oynadıkları hem farkediliyor, hem de söyleniyor.

ESRARENGİZ MÜSLÜMAN KARDEŞLER

Baas Partisi olanca varlığıyla ortada. Peki ya, ülkede üç yıldır süren ve son aylar içinde iyiden iyiye artan tedhişin, daha da önemlisi binlerce kişinin öldüğü Hama olaylarının sorumlusu olarak ilan edilen Müslüman Kardeşler nerede?

Müslüman Kardeşler'in kimler olduğunu, ne istediklerini doğru dürüst bilebilmek için ya onlardan biri, ya da onlara çok yakın biri olmak gerek. Suriye'deki Müslüman Kardeşler Örgütü, rahatlıkla söylenebilir ki, dünyanın en esrarengiz yeraltı örgütlerinin başında geliyor. Ne kadrolarının kimliği, ne nerede oldukları, ne kaç kişi oldukları ne de siyasi programları pek bilinmiyor.

Bilinen, haklarındaki ithamlar; özellikle Hama ve Halep gibi Suriye'nin geleneksel Sünnî merkezlerinde diğer kentlere oranla güçlü oldukları ve bir de Suriye'de rejime muhalif güçler arasında en örgütlü belki de tek örgütlü olanın onlar olduğu.

Suriye'de en büyük suç Müslüman Kardeşler mensubu ya da onlarla bağlantılı olmak. Ülkenin bugünkü tedirgin ortamında Müslüman Kardeşler'in kimler olduğu, ne istedikleri gibi tehlikeli meraklardan kendimizi uzak tuttuk.

DÖRT LİDER

Bununla birlikte, Suriye istihbaratının elinin kolunun uzunluğuna ve etkili askeri varlığına rağmen Lübnan'da Müslüman Kardeşler'le ilgili bilgileri çok sınırlı da olsa edinebilmek tümüyle olanaksız değil.

Kaynaklardan biri din adamları. Buna Şiî din adamları da dahil. Lübnan'daki bazı Şiî din adamları yanıbaşlarındaki Suriye'deki Sünnî karakterdeki hareketi merak ve ilgiyle izliyorlar. Onların da derdi Müslüman Kardeşler hakkındaki bilgi eksikliği.

Müslüman Kardeşler'in kimlerden oluştuğu, ne istedikleri tam bilinmese de önde gelen liderleri biliniyor. Bun-

lar dört kişi. En nüfuzluları Said Havva. Ürdün'de yaşadığı sanılıyor. Bazan da Suudi Arabistan'da. Bir başka lider Abu Nasr Beyanunî. Beyanunî, Irak'ta yaşıyor ve Irak Baas rejimince destekleniyor. Müslüman Kardeşler'in diğer iki lideri F. Almanya'da yerleşmişler; İssam El-Attar ve Abdullatif Abu Gudde. Bu dördünün arasında Suriye'deki rejime karşı izlenecek politika bakımından birlik varsa da, başka konularda farklı tavırlara sahipler. En azından İran'daki İslâmî rejimi Said Havva ve Abu Gudde'nin olumlu görmesine karşılık, Irak'ı destekleyen Beyanunî ile İssam El-Attar'ın İran'a karşı oldukları bilinenler arasında.

KİMLER DESTEKLİYOR?

Müslüman Kardeşler'le ilgili belli başlı söylentilerden biri, bu örgütün Suriye ile arası açık Amerikan yanlısı rejimler. Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan tarafından desteklendiği. Nitekim, Suudi malî desteğiyle çıkan El-Mecelle dergisinin şubat sonundaki sayısında Suriye'ye karşı harekât planları yapan Müslüman Kardeşler militanlarının fotoğrafları ilk kez yayınlandı. Fotoğrafların Suriye sınırına yakın bir yerde, Ürdün'de çekildiği güçlü bir kanı.

Müslüman Kardeşler hakkında bölük pörçük bilgilere sahip çevrelere bu örgütün söz konusu ABD yanlısı ülkelerce desteklenip desteklenmediğini sorduğumuzda, bu konudaki söylentilerin *«büyük ölçüde gerçek payı taşıdığı»* yanıtını alıyorsunuz. Ancak, aynı çevreler, bunun Müslüman Kardeşler'in CIA denetiminde olduğu anlamına gelemeyeceği görüşünü belirtiyorlar. Böyle bir durum Arap politikasında, Ortadoğu'nun siyasal şatlarında olağan karşılanıyor. Çünkü, bir Arap ülkesinde rejime muhalif güçler, o ülkeyle ilişkileri bozuk bir başka Arap ülkesinde barınabiliyor ve hatta destek elde edebiliyorlar.

Aslında, Suriye'nin Müslüman Kardeşler'i bugün hâlâ bir muamma. Bir başka muamma şubat ayı boyunca kanlı çarpışmalara sahne olan Hama kenti idi. Hama'da ne olup bitmişti? Hama ne durumdaydı? Bu da iyi bilinmiyordu.

Şam'dan gelip Hama'nın ortasından geçerek Halep'e ve Türkiye'ye uzanan yol, şubat ayının başından beri Hama'nın çok ötesinden geçiriliyordu. Bizim Suriye'de bulunduğumuz günlerde yol açıldı. Ama bu kez Hama'ya gazetecilerin girmesine izin verilmiyordu.

Masum bir Şam - Halep yolcusu olarak bir şehirlerarası otobüse atladık ve Hama muammasını biraz aralayabilmek için Hama - Halep yolunu tuttuk.

Hama, Şam'ın 210 kilometre kuzeyinde. Hama'nın daha kuzeyindeki Halep'le arası ise 165 kilometre. Halep'ten Cilvegözü hudut kapımız 45 kilometre. Yani Hama ile Türkiye hududu arasında da 210 kilometre var ve Hama, Şam ile Türkiye'nin tam ortasında.

Şam'dan saat 10'da kalkan ve Türkiye'deki şehirlerarası otobüslere oranla çok daha rahat olan otobüsümüz bizim E-5 karayoluna bağlanan 5 numaralı karayolunda kuzeye tırmanıyor. Çoğu yerde çift şeritli mükemmel bir asfalttan sağımıza yani doğuya bakıyoruz. Dümdüz, boz renkli bir bozkır. Suriye çölünün eşiğindeyiz. Bu çöl çok çok ötede Fırat havzasına, Mezopotamya ufkuna dek böyle. Solumuzda Anti-Lübnan dağ silsilesinin alçak, sarımtırak yaşlı tepeleri.

İki saat kadar sonra solumuzdaki tepeleri artık görmez oluyoruz. Sağımızdaki bozkır da yavaş yavaş yeşilleniyor ve nihayet Şam'dan çıkalı beri ilk kez ağaçlara rastlıyoruz. Homs'dayız. Suriye'nin üçüncü büyük kenti. Şam'ın İsrail işgali altına girmesi halinde başkentin nakledilmesi düşünülen kent. Onbeş dakikalık bir *«ihtiyaç molası»* ve yolumuza devam ediyoruz. Homs çıkışında ilk hüviyet kontrolünü atlatıyoruz.

Çevre daha da yeşilleniyor ve hafif engebeli bir arazi üzerinde doğudan, batıya yatay biçimde yayılan Hama'yı görüyorum. Hama'ya girince çevre toprakların yeşillenmesinin ve verimlileşmesinin nedeni kolayca anlaşılıyor. Bizim Antakya'nın ortasından geçip Hatay ilimizin topraklarından Akdeniz'e kavuşan Asi Irmağı, Hama yakınlarında

doğuyor ve tıpkı Antakya gibi Hama'nın da ortasından geçiyor.

Saat 13 - 13,15 dolaylarında yani tam öğle vakti Hama'ya giriyoruz. Bundan bir-iki hafta öncesine dek 300 bin kişinin yaşadığı Suriye'nin dördüncü büyük kentinin girişinde hiçbir anormallik yok. Daha geçen ay İran'dayken, daha sonra Türkiye'de ve birkaç gün önce Lübnan'da Hama'nın yanıp yıkıldığına ilişkin duyduğumuz söylentiler abartmaymış galiba diye düşünüyoruz.

Acele etmişiz böyle düşünmekte. Asi Irmağının üzerindeki köprüden geçip kentin merkezine doğru yaklaşırken «*Yeni*» Hama kendisini sergiliyor. Harabe haline gelmiş sekiz-on katlı binalar. Yanmış, yıkılmış evler. Çökmüş damlar, bir beton yığını halinde sarkan balkonlar. Yerlerde upuzun yatan elektrik direkleri. Ezilmiş bir muz gibi asfalta serilmiş koca palmiye ağaçları. Hayır, asfalt demek doğru değil. Asfalt gözükmüyor çünkü. Patlayan su boruları kentin ana caddesini bir çamur yığını, bataklık haline çevirmiş. Zaten yağan top ve tank mermilerinin infilâkından asfalt ters dönmüş. Kubbeleri yere yapışmış, camiler, yıkılmış minareler.

Sağa bakıyoruz. Gözümüze ilk çarpan, hemen hizamızda oturan temiz yüzlü iki genç kızın gözlerinden sicim gibi akan yaşlar. Yan gözle camdan Hama görüntülerini izliyorlar ve kimseye göstermeden, sezdirmeden sessizce ağlıyorlar. Bizim haber malzemesi araştıran gazeteci gözlerimizin vatanlarına duydukları sevginin ıstırabını yaşayan bu iki genç kızın gözlerinden ne kadar farklı olduğunu hissediyoruz.

Kentin tam göbeğinde otobüs durduruluyor. Yine teftiş var. Bataklık yolda zaten ağır ağır ilerleyen otobüs durunca gözlerimiz çevreyi daha da rahat dolaşıyor. Vilayet Konağının tam karşısında durmuşuz. Orası artık Vilayet Konağı olmaktan çıkmış. Askeri bir garnizon. Sokak köşeleri kazılmış; toprak yığınlarının arkasında elleri ayaklı ma-

kinalı tüfeklerinin tetiklerinde askerler. Açık dükkân göremiyoruz.

Kentin bir başından diğerine, Halep çıkışına kadar ne kadar zaman geçtiğini anlamak için saatimize göz atıyoruz. Tam 20 dakika olmuş. Bu 20 dakika süresince kentte gördüğümüz toplam sivil insan sayısı da en fazla 20. Bazıları arabalara eşya yüklerken görülüyor.

AY IŞIĞINDA HAMA

Hama'yı bir kez daha, Halep'ten Şam'a dönerken gece görüyoruz. Parlak bir mehtap altında harabe kentin yıkıntıları insana dehşet veriyor. Romantizm simgesi mehtap gece saat 21'de Hama üzerinde kentin, insanın içini ürperten yanık-yıkık silüetini ortaya çıkaran bir kasvet kaynağı sanki.

Bu kez otobüsle değil, bir dolmuş taksiyle geçiyoruz. Şoförün yanında oturan, başı geleneksel kefye ile sarılı Suriyeli, anlaşılan Hama'yı ilk kez görüyor. Sürekli mırıldanıyor, «*Lailaheillallah, Lailaheilllallah*....» Sürekli söyleniyor: «*Miş Haram Aleyk Ya Beled? Miş Haram Aleyk?*» (Yazık değil mi sana ey şehir, yazık değil mi sana?).

Kentin yollarında hiç kimse yok. Elektrik de yok. Tek-tük görülen elektrikler askerlerin kaldığı binalar. Girişte, kentin merkezinde ve çıkışında kontrollar...

Şam'da bir yabancı diplomat bizden bir gün önce geçtiği Hama'yı İkinci Dünya Savaşından sonra görev yaptığı Varşova'ya benzetmişti. Varşova'ya ve Berlin'e. Bugüne dek gördüğüm savaşı yaşamış kentler, belleğime getirmeye çalışıyorum. İran'ın Abadan'ı, Hürremşehir'i (Huninşehir - Kanlışehir), Dezful'u; Güney Lübnan'ın Suru, Saydası, Nabatiyye'si, Hama, bunların hiçbirine pek benzemiyor. Varşova'yı, Berlin'i bilmem ama galiba en çok geçen temmuz ayında İsrail uçaklarının yerle bir ettiği Beyrut'un Fakhani semtine benziyor.

Bu düşünceler arasında Halep'e doğru yol alıyoruz. Bir kontrolden geçerek Suriye'nin ikinci büyük kentine giriyoruz.

HALEP

Halep'e geldiğimizde hava bozuyor. Bir soğuk, bir yağmur. Sohbet ettiğimiz ilk Halepliye havadan yakınıyoruz. Oysa Şam'da hava ne güzeldi. «*Türkiye'den geldi az önce*» diyor.«*Toroslar'dan soğuk hava dalgası geldi.*» İçimizi saran sıkıntıdan mıdır nedir, soğuk hava dalgası gelen Türkiye'ye sımsıcak bir özlem duyuyoruz birden. Bu özlem, az ötemizde «*Haydi Adana'ya, Adana'ya*» diye bağıran sesleri duyunca iyice depreşiyor. Türkiye, şunun şurasında yarım saat ötede... Nereye gideceğiz, üzerimizde sadece bir ceket; çanta Şam'da, valiz Beyrut'ta, bütün Ortadoğu'ya yayılmışız

Birinci Dünya Savaşı günlerinde Atatürk'ün kaldığı ünlü Baron Otele bir göz atıp Halep'i arşınlıyoruz. Bir milyonluk bir kent Halep. Tıpkı Şam gibi Fransız şehircilik düzeninin zerafetinden nasibini almış, Fransız şehircilik düzeni ile yüzyıllar boyu Ortadoğu'nun en önemli ticaret merkezlerinden biri olan bu kentin, tarihin derinliklerinden gelen büyüsü birbirine karışmış, ortaya oturaklı bir Halep çıkmış. Kesme taşlı sağlam, tipik binaları, ağaçlıklı geniş caddeleri, dapdaracık sokaklarıyla bir labirenti andıran geleneksel mahalleleri ve güzel meydanlarıyla.

Camileri, Kapalıçarşısı, kuyumcuları, kebapçıları, barları, pavyonları, tatlılarıyla ün yapmış bu kentte yaşayanlar, Şam'dakini andırır akşamüstü dinamizminden söz ettiğimizde, «*Aah, nerede; siz Halep'i iki yıl önce görecektiniz. Şimdi dinamizmden falan eser kalmadı. Karanlık basınca herkes evlerine çekiliyor*» diyorlar.

«Neden?»

«Bu olaylardan... Biliyorsunuz Müslüman Kardeşler ilk eylemlerine Halep'te başladı. Rejimin en sert tepkisi de Halep üzerinde oldu. İki yıldır hayatın tadı tuzu kalmadı.

«Halep, Suriye'nin olaylar kenti olarak biliniyordu. Hama'da kan gövdeyi götürürken, Halep'te yaprak kımıldamadı. Neden?»

«Halep'in ağzı çok yandı. Bir olayın bedelini bin misli ödedi. Halepliler sonuca ulaşacağından emin olmadıkları bir harekete asla katılmazlar artık. Hem Hama olayları burada duyulmadı ki.»

«Nasıl duyulmaz? Hama'dan sonra Halep geliyor. Şam' dan çıkıp Hama'dan geçmeden Halep'e ulaşan yolcular bir gariplik olduğunu anlatmadılar mı?

«Anlattılar ama herhalde Hama sarıldı, arama yapılıyor diye düşünüldü. Çünkü böyle sarılmalar ve aramalar Halep'te daha önce çok oldu. Olayların üçüncü günü radyo ve televizyondan Hama'da olaylar patlak verdiği ve bastırıldığı ilan edildi. Böylece Hama'da olaylar olduğu öğrenilmiş oldu, ama bitmiş sanıldı. Oysa tam bir ay sürmüş. Fakat Halep acı tecrübeler geçirdiği için, kimin ne yaptığını, ne sonuca ulaşılacağından emin olmadan bir harekete katılmaz.

Bir görüş böyle. Bir başka görüş de, Halep'in eski semtlerinde, kentin kuzey doğusundaki toprak bir tepeciğin üzerinde kurulu Halep Kalesi'nin çevresindeki geleneksel mahallelerde yoksul halk ve Kapalıçarşı esnafının yaşadığı bu kesimlerde, dini duyguların çok güçlü ve bu yüzden imtiyazlı bir Alevî yönetimi olarak gördükleri rejime karşı, şartların elverdiği ilk fırsatta harekete yeniden geçebileceği yolunda.

Bu olasılık ve böyle bir olasılığı bertaraf etmek amacıyla rejimin dayanağı olan Cumhurbaşkanı'nın kardeşi Rifat Esad'ın Komutasındaki Savunma Tugayı'nın, Özel Birliklerin estirdiği hava bir gerilim bulutu olarak Halep'in üzerine çökmüş.

Alevî yönetim... Bu iki sözcük sanki Suriye'de olup bitenin, Hama'da olanların anlaşılması için bir anahtarmış gibi Suriye'den Lübnan'a çok kişinin ağzında.

Bazı Suriyeliler arasında bugünlerde yaygın espriler Sünnilik - Alevilik konusunda. Esprili bilmeceler soruluyor. Bir Sünni generalle Alevi generalin evini nasıl ayırdedersi-

niz diye soruyorlar. Yanıt bulamazsanız, yanıt hazır: *«Önünde tek nöbetçi bekleyen ev Sünni generale aittir; önünde birkaç nöbetçi bekliyor ve bulunduğu sokak trafiğe kapalı ise Alevi generale aittir.»*

Rejimin yetkililerinin önem sayısı da aynı espri sahiplerine göre, yetkilinin oturduğu evin çevresindeki girilmesi yasak sokak sayısı ile ölçülüyor.

Her rejimin muhalifleri olması ve bu muhaliflerin iktidar sahipleriyle ilgili fıkralar yaymaları doğaldır. Ancak, Suriye'de bu esprilerin bir gerçek yanı var. O da gerçekten Şam'da dikkat çekecek kadar çok sayıda sokağın trafiğe kapalı oluşu. Suriye başkentinin Ankara'nın Çankaya'sına benzetilebilecek zenginler ve diplomatlar mahallesi Malki' de yasak sokakların sayısı özellikle kabarık. Malki, Şam'ın batısında Anti-Lübnan dağ silsilesinin eteklerindeki Cebel Kasyun adlı tepeye yaslanmış bölümünde. Çankaya kadar dik değil ama yine de Şam'ın nisbeten yüksekçe bir bölgesinde.

Malki'de yasak sokak sayısı o kadar çok ki, kimi yerde bulunduğunuz yerden 50-100 metre ötedeki bir binaya ulaşabilmek için dakikalarca dolaşmak zorunda kalabilirsiniz. Bazı sokaklara, örneğin, rejimin temel direği *«Savunma Tugayı»* Komutanı, Cumhurbaşkanı'nın kardeşi Dr. Rifat Esat'ın (kendisine Sovyetler Birliği'nde İktisat Doktoru ünvanı verilmiş) evlerinin bulunduğu sokaklara sadece motorlu araçlar değil yayalar da giremiyor.

Yasak sokak adedi Malki'yi tıpkı bir zamanların Pekin'inin İmparatorların yaşadığı bölge gibi bir *«Yasak Kent»* haline dönüştürmüş. Bir yıl önce Şam'ı gördüğümüzde bu yasak sokakları farketmiştik ama bu kez yasak sokak sayısının çok artmış olduğunu gözledik.

Bunun nedeni ocak ayında başlayan gelişmelerde.

DARBE GİRİŞİMİ

Suriye'deki bugünkü tedirgin ortamın ardında dış dünyaya pek az yansıya ocak ayı ortalarındaki darbe girişimi

yatıyor. Darbe girişimiyle ilgili anlatılanlar pek birbirini tutmuyor. Kimisine göre, bir saatlik bir gecikme yüzünden darbe gerçekleşememiş ve darbeciler açığa çıkarılarak kurşuna dizilmişler. Kimisine göre ise, Cumhurbaşkanı Hafız Esad bir geziye çıkacakmış: Hava Kuvvetleri'nden iki jet refakat uçuşu yapıyorlar bahanesiyle havalanacaklar ve havada Hafız Esad'ın uçağını roketlerle düşürecekler, böylece darbe girişimi başlayacakmış ama darbecilerden biri ihanet edip, darbe planlarını haber vermiş ve bu yüzden de darbe suya düşmüş...

Rivayet muhtelif ama üzerinde birleşilen nokta ocak ayında Hafız Esad iktidarına karşı bir darbe girişimi olduğu. Ayrıca, bu darbe girişiminin pek yüksek sesle ifade edilmese de herkesçe bilinen bazı sonuçları var.

1. Darbe girişimine katılan çok sayıda (sayı değişiyor; kimisine göre 100'ün altında, kimisine göre üstünde) subayın kurşuna dizildikleri.

2. Darbe girişimine katılan subayların büyük çoğunluğunun Sünnî kökenli oldukları.

3. Darbe girişiminden sonra orduda özellikle Sünnî kökenli subaylar arasında büyük tasfiyeler yapıldığı.

4. Hama olaylarının bu darbe girişiminin devamı sayıldığı.

Hafız Esad, itiraf etmek gerekirse, bir darbeler ülkesi olarak bilinen Suriye'ye istikrar getiren lider. Tam 11 yıldır Devlet Başkanı. Bunca uzun süre iktidarda kalabilen hiç kimse bağımsız Suriye'nin tarihinde mevcut değil. Böylesine istikrarlı bir yönetime yönelik darbe girişimi iki nedene bağlanıyor:

1. Suriye'de iktidarın giderek bir mezhep özelliği kazanması ve iktidarın bütün kilit mevkilerinin ülkenin azınlığı olan Alevîlerin elinde toplanması; Alevîlerin giderek Sünnî çoğunluk üzerinde imtiyazlı bir zümre halini alması.

2. Suriye'nin ne savaş - ne barış durumunda kalması; yani İsrail'le ne savaşabilmesi, ne de barış yapabilmesi ve

bu tıkanıklığın sonucunda Golan'ın kaybedilmesi. (Golan 1967'den beri İsrail işgali altında. Ama 1981 aralık ayında İsrail tarafından ilhak edilerek Siyonist devletin sınırlarına katıldı ve Suriye İsrail'i mahkûm eden bir BM kararının sağladığı bir diplomatik zaferden ötesini elde edemedi).

AYRILIĞIN TOHUMLARI

Ülkenin siyasi yapısı, toplumsal yapısı tarihiyle yakından ilişkili. Bugünkü iç çatışmanın tohumları ta Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransızlar tarafından atılmış. Osmanlı Türk ordularının yenik biçimde boşalttıkları Suriye topraklarına savaşın galip devletlerinden Fransızlar yerleşmiş. İlk yaptıkları iş, Suriye'yi mezhep ve etnik temeller üzerinde bölmek olmuş.

Fransızlar 1920 yılında, Lübnan Devleti (bugünkü sınırlarında), Şam Devleti, Halep Devleti (İskenderun Sancağı özel bir statüyle bu devlete bağlanmış), Alevî Bölgesi (Lâzkiye çevresinde) ve Dürzî bölgesi (Güneyde bugünkü Ürdün sınırındaki Cebel Dürzî adlı dağ çevresinde) olmak üzere altıya bölmüşler. İki yıl sonra Alevî Bölgesi Alevî Devleti adını almış. Dürzî bölgesinin de bağımsızlığı ilan edilmiş. Şam ve Halep Devletleri (İskenderun Sancağının kısmî özerkliği saklı kalarak) Suriye Devleti altında birleşmişler. Alevî Devleti 1930'da Lâzkiye Hükümeti adını almış. Dürzî Devleti de Cebel Dürzî Hükümeti adını. Bu iki bölge 1936'da Suriye Devleti'ne bağlanmışlar, 1939'da tam özerklik elde etmişler. 1942'de tekrardan tümüyle Suriye'nin bir parçası olmuşlar.

Bütün bu dönem boyunca mezhep ayrılıklarının Fransızlar tarafından sürekli beslendiğini eklemeye gerek yok. Ve bütün bu dönem boyunca toplumun azınlık kesimlerinden gelenler, ticaret çoğunluk mezhebine bağlı olanların elinde bulunduğu için, daha ziyade hizmet sektörüne kaymışlar ve özellikle askeri okullara girmişler.

İlginç bir olgu, 1963 yılında Baas'ın iktidara gelişinden beri iktidar sahiplerinin hiçbirinin Şamlı olmaması. Suri-

ye'de siyasi iktidar, Baas iktidarı döneminde (Baas'ın hangi kanadı iktidar olursa olsun) Şam dışından gelenlerce oluşturulmuş. Buna koşut bir gelişme 1963'ten beri sadece Şam'lıların değil, Sünnîlerin (ülkenin yaklaşık 10 milyonluk nüfusunun yüzde 80'i, Alevîler ise genellikle Lâzkiye çevresindeki dağlık bölgede ve kıyı şeridinde yerleşmişler ve 1 milyon civarındalar) de iktidardan dışlanması. Örneğin, 1966'daki darbeden sonra —Hafız Esad bu darbeyle kurulan hükümette Savunma Bakanıydı— yöneticilerin yüzde 65'i Alevî, yüzde 35'i ise Sünnî idi. Hafız Esad'ın 1971 yılında «*Düzeltme Hareketi*» adını verdiği darbesinden bu yana bu oran Alevîler lehine daha da büyüdü.

HAFIZ ESAD'IN SEÇENEĞİ YOK

Ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun siyasi karar alma mekanizması dışında kalmasının yarattığı hoşnutsuzluk, Suriye'yi saran dış koşulların yarattığı güçlüklerden de etkilenerek doruğa tırmanmış. İç huzursuzluğu açıklamaya yarayacak anahtar bu genellemede bulunabilir.

Gerçi, rejimin önde gelen bazı isimleri, bu arada Dışişleri Bakanı Abdülhalim Haddam, Başbakan Abdul Rauf El-Kasım ve Genelkurmay Başkanı Hikmet Şahabi gibi isimler Sünnî kökenli ama rejimin yandaşı olan kişiler bile Alevîlerin siyasi iktidarda, ülkedeki güçleriyle ters orantılı, imtiyazlı bir durumda olduklarını gizlemiyorlar. Üstelik, rejimin Sünnî kanadının güçlü ismi Haddam, Alevîlerin yoğun olduğu Lâzkiye'nin hemen güneyinde, kıyı şeridinde yer alan Tartus'tan. Suriye tarihinde iktidarda her zaman ağırlık sahibi olmuş Şam, Halep, Hama ve Homs gibi başlıca kentler bugünkü iktidar cihazında güçleriyle orantılı olarak temsil edilmiyorlar.

Bütün bu nedenlerle, rejime muhalefet oldukça geniş bir yelpazeye oturuyor. Müslüman Kardeşler bu muhalefetin öğelerinden sadece bir tanesi. Anlatılanlara bakılırsa en güçlü öğesi de değiller. Güçleri muhalefetin tek örgütlü

kesimi olmalarından ve yankı yapan silahlı eylemlere başvurmalarından ileri geliyor.

Muhalefetin bu örgütsüzlüğü ve Müslüman Kardeşler'in de bir yönetim seçeneği olmaktan çok uzak görünmesi ise geniş olmayan bir kitle tabanı üzerine oturan Hafız Esad yönetiminin en büyük şansı. Bugünkü şartlarda rejimin yıkılabilmesi ancak bir askeri darbe ya da çok yaygın bir kitle ayaklanmasıyla mümkün. Ocak ayındaki darbe girişimini bastırarak ve Hama'yı harabeye çevirme pahasına da olsa kitlesel nitelik kazanan bir ayaklanmayı ezerek Baas yönetimi iktidar dizginlerine sımsıkı sahip.

Şimdi ülke içinde duruma hükmetse de, yönetimin başağrısı sürecek gibi. Golan'da ve Lübnan'da.

Kuneitra, Şam'a 58 kilometre uzaklıkta, Şam'ın güneybatısında. Bir zamanlar Suriye'nin Golan vilayetinin merkeziydi. Şimdi bu vilayetin büyük kısmı İsrail tarafından ilhak edildi. Kuneitra ise 1967 Savaşı'nda İsrail'in eline geçmişti. Ancak 1973 Savaşı'ndan sonra Suriye'ye geri verildi. Ne var ki, İsrail'liler Kuneitra'dan çekilirken kenti yaktılar. Bugün Kuneitra tıpkı yaklaşık 270 kilometre kuzeyindeki Hama gibi yakılmış, yıkılmış bir kent.

Hama, Suriye topçusunun ateşiyle yıkıldı, Kuneitra ise İsrail saldırganlığının sonucu olarak. Suriyeli yetkililer Hama'yı gazetecilerin görmesinden memnun olmazken, Kuneitra'yı göstermekten özellikle hoşlanıyorlar. Çünkü Kuneitra İsrail saldırganlığının kanıtı olarak bir anıt gibi duruyor.

Kuneitra'nın 7-8 kilometre ötesinde Birleşmiş Milletler gözetimindeki ateş-kes hattı başlıyor. Bu dar hattın hemen ardında ise İsrail'in ilhak ettiği, bir zamanlar Suriye'nin buğday deposu olan Golan yaylası.

Aslında, Suriye'nin bugünkü iç huzursuzluğu bu *«buğday deposu»*nun siyonist devlet tarafından ilhakıyla yakından ilgili. *Golan'ın ilhakı bütün protestolar, kınamalar vs. arasında bir olguyu ortaya koydu: Suriye'nin yalnızlığını. Golan'ın ilhak kararı üzerine Suriye'nin tek yapabildiği Birleşmiş Milletler'den İsrail'i kınama kararları çıkartmak oldu.*

Yani, Suriye Golanı kurtarabilmek için bugün savaşabilecek, «askeri çözüm»e başvuracak durumda değildi. Ve Araplar Golan uğruna savaşmaya hazır ve niyetli değillerdi.

Bu zaafın sergilenmesi ülke içinde bir zamandır biriken muhalefet havasının da etkisiyle başarısız bir darbe girişimine yol açtı. Darbe girişimi, Hafız Esad'ın 11 yıllık iktidarı için önemli bir alarm ziliydi. Suriye tarihinin en istikrarlı yönetimi ilk kez böyle bir durumla karşı karşıya kalıyordu. Üstelik, yönetimin başlıca dayanağı olan ordu yüzde yüz güvenilir olmaktan çıkıyordu.

Bu nedenle, darbe girişimi bastırıldıktan sonra muhalefet odaklarının kesinlikle temizlenmesi, bundan sonra doğabilecek iç tehlikelerin daha rüşeym halindeyken ortadan kaldırılması yönetimin gözünde Baas rejiminin ayakta kalabilmesi için zorunluydu. Hama, öteden beri iç muhalefetin en inatçı merkeziydi. Darbe girişiminin bertaraf edilmesi ve ordudaki tasfiyelerle birlikte, Hama'daki muhalefet odakları da ezilmeliydi.

Böylece, İsrail'in Golan'ı ilhakıyla başlayan gelişmeler Hama'daki kanlı çarpışmalarla noktalandı. Bugün bir harabe haline gelen ve nüfusunun ezici çoğunluğu kenti terkederek sağa-sola dağılan Hama, bir anlamda, rejime karşı başkaldıracak bütün diğer kentler ve güçler için çarpıcı bir derstir. Ayrıca, Baas rejimi Hama'daki direnmeyi ezerek ABD'ye de bir mesaj vermek istemiştir. Hafız Esad yönetimi ABD'ye güçlü ve yıkılmaz olduğunu, İsrail'in Sina'dan çekilmesinden sonra Orta Doğu'da başlayacak yeni süreçte Suriye'nin hesaba katılmasının zorunlu olduğunu kanıtlamak amacı gütmüştür.

RESMİ GÖRÜŞE GÖRE

Yukarıdaki değerlendirme Beyrut'ta siyasal gözlemcilerin ve basın çevrelerinin Suriye ve çevresinde son birkaç aydır cereyan eden gelişmelere ilişkin genel değerlendirmesi. Resmî görüş bu genel değerlendirmeden farklı tonlar taşıyor.

Şam'daki resmi çevreler olayların nedenini ve gelişmesini şöyle nakletiyorlar.

İsrail ve ABD'nin bölgedeki ortakları (Irak ve Ürdün kastediliyor), *Suriye bölgede Amerikan planlarına karşı dikildiği ve boyun eğmediği için ona karşı komplolara girişiyorlar. Bu amaçlarına ulaşabilmek için içerdeki kiralık, gerici unsurları; Müslüman Kardeşler'i kullanıyorlar. İsrail'in Golan'ın ilhakından sonra da Suriye'ye boyun eğdirilmediği, Suriye BM'de geniş bir ittifak sağlayıp Amerikan politikasını yenilgiye uğrattığı için Hama olayları sahneye kondu.* (Resmi çevreler buna kanıt olarak Hama'da olayların Müslüman Kardeşler'in başta Vali, Baas Partisi mensuplarını aileleriyle birlikte öldürmeleri üzerine başladığını hatırlatıyorlar. Müslüman Kardeşler ve yandaşlarının yaklaşık 1000 kişiyi öldürmeleri ve Hama'yı tam iki buçuk gün ellerinde tuttukları biliniyor. Ancak, olayların nasıl olup da bir ay sürdüğünün, Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin bir ay geçmeden kenti tam olarak kontral altına alamadıklarının tatminkâr bir açıklamasını duymak zor).

Sonuç olarak, Hafız Esad yönetimi, bugün ülkedeki duruma tartışmasız biçimde hakim ve bu yönetimin görünen ya da sezilen bir seçeneği gibi. Ama hiç kuşku yok ki, Golan, bir sürekli başağrısı olarak sürecek.

BİR BAŞKA BAŞAĞRISI

Suriye'deki rejimin bir başka sürekli başağrısı Lübnan, Suriye, Batı komşusunda bulundurduğu 20 bin kişilik askeri gücüyle Lübnan'daki ve Lübnan'a ilişkin her türlü gelişmeden doğrudan etkileniyor. Bu bakımdan, Suriye üzerinde hesap yapan ya da Suriye'yi belli bir tutuma zorlamak isteyen çeşitli güçlerin bu amaçları için mutlaka «*Suriye içinde bir oyun sahneye koymaya*» ihtiyaçları yok. Bunu Lübnan'da yapma olanakları var.

Lübnan bir zamanların açık pazarıydı. Bu niteliğini bugün de koruyor. Dahası, bütün bölgenin, hatta bütün dünya-

nın «*açık siyaset pazarı.*» Birbirlerini denemek, birbirlerine karşı güçlerini göstermek, birbirlerine «*mesaj*» göndermek isteyen herkes, bu amaçlarını gerçekleştirebileceği en uygun alan olarak Lübnan'ı seçmiş.

Son günlerde bu «*birbirlerine mesaj göndermek*» Beyrut'ta çok kişinin yaşamına mal olan patlamalar biçiminde oluyor. «*İyi haber alan*» siyasi çevrelerin son ayların Beyrut patlamalarıyla ilgili değerlendirmesi böyle.

Patlamalar belirli siyasi merkezlerin önünde de olmuyor. Kentin kalabalık alış-veriş merkezleri ve iş saatleri en ideal patlama yeri ve zamanı kabul ediliyor. Bu katil patlamalar ya da «*siyasi mesajlar*», genellikle, park etmiş bir arabanın içine çok yüksek oranda TNT yerleştirilerek gerçekleştiriliyor.

Her patlama bir Arap devletinin istihbarat örgütleri aracılığıyla bir diğerine gönderdiği bir «*siyasi mesaj*» da olsa, üzerinde birleşilen genel bir kanıya göre, birçok patlamanın amacı Suriye'nin itibarını yaralamak. Lübnan'da güvenliği sağlamak gerekçesiyle 20 bin asker bulunduran Suriye, bu ülkede güvenliğin tümüyle ortadan kaybolmasının ağırlığı altında ezilecek. Kamuoyu bunca can kaybının, güvenliğin tümüyle ortadan kalkmasının vebalini ülkedeki Suriye varlığına yükleyecek. Birçok patlamanın ardındaki hesap bu, Bazı Arap devletleri, kendilerini hesaba katmasını Suriye'ye hatırlatmış oluyorlar.

Son günlerin modası olan Beyrut'luları tedirgin kılan patlamalar, Arap dünyasının Suriye üzerindeki baskı mekanizmalarından biri. Suriye'nin iç ve dış siyasetinde onaylamadıkları her tavırdan sonra Beyrut ve Lübnan'ın diğer bazı kesimleri şiddetli bazı infilâklarla sarsılıyor.

TRABLUS

Suriye'yi Lübnan'da baskı altına alma yollarından biri sadece orada - burada meydana gelen patmalar değil tabii.

Suriyeliler için bir başka çıban başı Trablus. Lübnan'ın ikinci büyük kenti, Beyrut'a otomobille bir buçuk saat uzak-

lıkta, kuzeyde Suriye sınırı yakınlarındaki kıyı kenti Trablus (bizim tarihlerde Trablusşam olarak geçer). Trablus, genel olarak Orta Doğu'nun ve bugün Lübnan'ın en önde gelen Sünnî merkezlerinden biri. Deyim yerindeyse çok dinli - çok mezhepli Lübnan'da Sünnî hareketin kalesi. Bu niteliğiyle ve tarihi ve ticari nedenlerle dikkatle Beyrut'tan çok Suriye'ye ve hemen yakınındaki Homs'a, Hama'ya, Halep'e, yani Suriye'nin Sünnî merkezlerine dönük.

Suriye'de ne zaman iç karışıklıklar başgösterse Arap Barış Gücü (Suriye askerlerinden başkası kalmadı) askerleriyle Trablus'lular arasında çarpışmalar başlıyor. Bu çarpışmalarda Trablus'da bulunan Filistinli silahlı güçlerin önemli bir bölümü de kent halkıyla birlikte davranıyor.

Trablus'un harekete geçmesi için her zaman Suriye içindeki gelişmeleri beklemek de şart değil. Suriye'ye mesele çıkarılmak isteniyorsa Trablus harekete geçiriliveriyor. Bu «*Sünnî Kalesi*»de Filistin direnişinin en güçlü örgütü El-Fetih ile yakın ilişki içindeki Mukaveme Şaabiyye (Halk Direnişi) adlı geniş ve dinî bir kitle tabanına dayalı silahlı hareket, yine El-Fetih ile yakın ilişkisi bilinen Cundullah (Allah'ın Askerleri) adlı dinî nitelikteki hareketin militanları ve Müslüman Kardeşler, her çatışmada Suriye askerlerine hasım tarafı oluşturuyorlar.

Arap politikasının tipik bir özelliği: Hama olaylarının ardından Trablus'da kanlı çarpışmalar sürerken El-Fetih ve Suriye Baas Partisi heyetleri görüşme halindeydiler.

Güneybatı sınırında İsrail, güneyinde Ürdün, doğusunda Irak ve batısında karmakarışık Lübnan'ın arasında bunalan Suriye'nin en düzgün ilişkiye sahip olduğu komşusu her şeye rağmen kuzey komşusu. Yani Türkiye.

TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER

Suriye, Türkiye'nin en uzun sınıra sahip olduğu komşusu. Aynı zamanda en az ilişkisi olan komşusu. Türkiye'nin diğer komşuları, Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Yunanistan, İran ve Irak ile —olumlu ya da olumsuz— ilişkileri en uzun

sınıra sahip olduğu komşusundan, yani Suriye'den çok daha yoğun.

Aynı durum tabii Suriye için de geçerli. Bir farkla; Suriye'nin komşularının hiçbirisiyle —özel durumu olan Lübnan hariç tutulursa— arası iyi değil. Güneybatısındaki İsrail hem Filistin hem de Suriye topraklarının bir bölümünü işgal altında tutuyor. Doğusunda, dümdüz, kontrolü güç upuzun bir sınıra sahip olduğu Irak'la ilişkisi «*buz gibi*». Güneyindeki Ürdün'ü ise rejimi tehdit eden Müslüman Kardeşler'in barınağı sayıyor. Üstelik, Ürdün, Irak'ın müttefiki. Batısındaki Lübnan'da ise, ülkenin güneyi sürekli İsrail tehdidi altında. Ayrıca, Lübnan'daki İslâmî hareketle çatışma halinde Hıristiyan Falanjist güçlerle yer yer, zaman zaman çarpışıyor. Dahası, bu ülkedeki Filistinlilerle de ilişkileri her zaman düzenli ve olumlu biçimde seyretmiyor.

Rejimin ülke içindeki sert görünümünü bir de Suriye'nin çevresindeki bu güvensiz ortamın sonucu olarak düşünmek gerek. Dağlık Lübnan sınırı, kontrolü olanaksız upuzun bir çöl olan Irak sınırı (Irak'a giden ve gelen araçların gümrük denetimi Şam yakınlarında yapılabiliyor) ve engebeli Ürdün sınırı ülkeye dıştan sızınayı ve silah sızdırmayı son derece kolay bir hale sokuyor. İç bölgelerde, hemen her kentin giriş ve çıkışında rastlanan teftiş ve kontrolleri biraz da Suriye'nin bu «*güvensizlik*»le kuşatılmış durumunda aramak doğru olur.

Ülkenin güneybatısında ise sürekli bir güvensizlik kaynağı, bir saldırı üssü halinde İsrail duruyor. Bu durumda, Türkiye - Suriye sınırı güney komşumuz için diğerlerine oranla en güvenli sınırı oluşturuyor.

Oysa, Türkiye - Suriye sınırı bir zamanlar, özellikle 1950'lerde güney komşumuz için en güvensiz bölgedeydi. Suriyeliler sürekli olarak Türkiye'den kendilerine bir tehdit geleceğine inanmış ya da inandırılmışlardı. Bunda Menderes döneminde Suriye'ye karşı izlenen hasmane politika kadar Hatay sorununun Suriye'de iktidarlar tarafında küllendirilmemiş olmasının da rolü vardı.

Bugün Suriye'de gözünüz bir Suriye haritasına ilişirse, Hatay'ın Suriye sınırları içinde yer aldığını farkedeceksiniz. Dörtyol'un hemen güneyinden geçen ve Hassa'yı da Suriye sınırları içinde bırakan bir çizgi, haritalarda Türkiye - Suriye sınırı gibi çiziliyor. Yaklaşık 45 yıldır haritalarda bir değişiklik yapılmamasına rağmen, Hafız Esad yönetimi döneminde Türkiye'ye karşı izlenen tavırda bir değişiklik yapılmış. Daha önce yılın belirgin günlerinde Hatay'a ilişkin gösteriler düzenilenirken bu, Hafız Esad iktidarı aldıktan sonra durdurulmuş.

Bununla birlikte, Türkiye'ye karşı öfkeli seslerin zaman zaman yükseldiği de oluyor. Örneğin, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'de Golan oylamasında kullandığı çekimser oy tepkilere neden olmuş. Rejimin organı Teşrin gazetesinde Türkiye konusunda çok ağır bir yazı yayınlanmış. Yazı Türkiye ile dış çevrelerde bilinen suçlamaları içeriyor.

Ancak, yine de, Suriye'nin Türkiye'ye yaklaşımı diğer komşularından farklı. Nitekim, Golan oylamasındaki çekimser Türk oyunun yarattığı hayal kırıklığına rağmen, kısa bir süre sonra kalabalık bir heyetle Turgut Özal'ın Suriye'ye gitmesi, daha önemlisi Suriye tarafının bu ziyaretin ertelenmesini istememesi, bu ziyarete istekli davranması; güney komşumuzun Türkiye ile iyi ilişkiler kurma isteğinin, ilişkilerini geliştirme arzusunun bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

Türkiye ile Suriye arasında iyi, ya da en azından güven verici ilişkiler kurulabilmesi için önemli bir psikolojik faktör var. O da birçok Suriyelinin Türklerle evli bulunması, Türkiye'de Arapça konuşan yurttaşlarımız yaşadığı gibi, Suriye'de çok sayıda Türk kökenlinin yaşaması ve dahası Suriye yöneticilerinin bazılarının evlilik sayesinde ya da Türkiye'de okumuş olmaktan gelen Türkiye bağları.

Örneğin, Suriye Başbakanı Abdülraif El-Kasım, İstanbul Teknik Üniversitesi mezunu, Bakanlar arasında anne-

si Türk olanların yer aldığını da öğrendik. Biraz gerilere gidilirse, Suriye'nin ilk Cumhurbaşkanının, bugün hemen her önemli kentte ismi ana caddeleri süsleyen Şükrü El-Kuvvetli'nin Mülkiye mezunu olduğunu öğreniyorsunuz.

Geçmişte rastlanan, bugün de varolan, Suriye yöneticilerinin bu Türkiye bağlantısının yarın da sürebileceğini akılda tutmak gerekir.

Türkiye - Suriye ilişkilerinde Türkiye'nin hiçbir ülkeyle ilişkisine benzemeyen bir de maddi yan var. Türkiye - Suriye sınırının çizildiği dönemdeki siyasi koşullar, yüzünden sunî bir sınır olması nedeniyle ortaya çıkan emlak sorunu, Bugün bazı Suriye vatandaşlarının Türkiye'de, Türk vatandaşlarının da Suriye'de toprakları bulunuyor. Daha da ilginci, İsrail'in gasp ettiği Suriye topraklarında yani Golan'da toprak mülkiyetine sahip İstanbul'da yaşayan Türk ailelerinin bulunduğunu haber aldık. Hiçbir başka neden olmasa dahi, sadece bu olgu, Golan'ı Türkiye'nin gözünde genel ve soyut bir bölgesel sorun olmaktan öteye bir anlama sahip kılmalı.

Ortak geçmişe ek olarak sözü edilen psikolojik unsurlar Türkiye'nin *«en uzak komşusu»* ile ilişkilerini geliştirmesi açısından elverişli bir zemin yaratıyor. Zaten, eğer Türkiye, Arap dünyasına açılacaksa, bu açılmayı en uzun ortak sınıra sahip olduğu Arap komşusunu atlayarak yapabilmesi hem mantıklı değil, hem de zaten mümkün değil.

SOMUT İŞBİRLİĞİ OLANAKLARI

Turgut Özal'ın bir *«Suriye Seferi»* diye nitelendirilebilecek ölçüde kalabalık bir heyetle Suriye'ye gitmesi, Türkiye - Suriye ilişkilerinde yeni bir sayfa açma özelliği taşıyor. Gerçekten de aralarında çözümü zaman alacak bir dizi siyasi sorunun varlığına karşılık, iki ülke arasında geniş işbirliği olanakları mevcut.

Türkiye'nin Suriye'ye olan dışsatımının birkaç yıl öncesine oranla yüzde 100 artmış olması ve 1981'de yaklaşık 130 milyon dolara erişmesi bunun en somut göstergesi. Şam'daki

Türk Ticaret Müşaviri, Türkiye'nin dışsatım potansiyelinin bu rakamın iki misli olduğunu söylüyor.

Suriye, Türkiye için cömert bir sebze, meyve, inşaat malzemesi ve ara mallar alıcısı olacak nitelikte. Türkiye'de Suriye'den petrol alabilir. Petrol, sınırımızın hemen dibinde. Nusaybin'in karşısındaki bölgede çıkıyor. Yıllık üretim 9 milyon ton. Suriye'nin iç tüketimi ise 3 milyon ton. Her ne kadar Suriye ham petrolü ağır ise de özellikle asfalt elde etmede işe yarıyor.

Bir başka olanak elektrik enerjisi. Suriye'nin enerji fazlası var. Bu enerji fazlası coğrafi yakınlıktan yararlanarak Türkiye tarafından değerlendirilebilir. Türkiye, ayrıca, Fas ya da Ürdün'den karşıladığı fosfat gereksinmesini nakliyat kolaylığı ve dolayısıyla maliyet düşüklüğü göz önünde tutularak Suriye'den karşılayabilir.

İki ülke arasındaki ilişkilerdeki geleneksel pürüzlerden biri olan emlâk sorunu, öğrendiğimiz kadarıyla, iki tarafı da tatmin edecek biçimde en kısa zamanda doğru kesin çözüme bağlanıyor.

Hayvancılık, ortak yatırımlar, ulaştırma ve taşımacılık konusunda işbirliği olanakları ise gündemde.

Geri kalıyor Hatay sorunu, Suriye'nin karasularını 35 mile çıkartma kararı ve bunu Türkiye'nin *«keenlemyekûn»* sayması, her iki ülkenin değişik askeri ve siyasi bağlantılar içinde bulunmasının beraberinde getirdiği kaygılar ve geçmiş deneyimlerin biriktirdiği kuşkular.

Ancak, son 40 yılın iki ülke arasında yarattığı *«uzaklık»*, 400 yıl aynı devletin çatısı altında beraberce yaşamış oldukları gerçeğinin üzerine çıkamaz.

İşte, Golan-Hama geçidinden ilerleyen Suriye'ye Türkiye ve Türkler bunun için ilgi duyuyor...

PİRAMİTLERİN GÖLGESİNDE MISIR

Mısır'ın başkentinde ünlü El - Ezher'in bulunduğu çevre; Nil kıyısında 25 - 30 katlı oteller ve büyük binalarla göz kamaştırıcı, modern, Batılı görünümlü Kahire ile tam bir tezadı sergiliyor.

Tam 1000 yıllık, bir mimari harikası olan Fatimilerin Kahire'de inşa ettiği ve daha sonra eklemelerle hayli genişleyen El - Ezher'in hizasında ondan genişçe bir meydanla ayrılmış olan Hazreti Hüseyin Camii var. Kerbela'da gömülü olan Hazreti Hüseyin'in gerçekte burada gömülü olduğunu, hiç değilse kesik başının burada bulunduğunu öne süren bir tez var.

El - Ezher'in bir öğrenim merkezi olmasına karşılık, Hazreti Hüseyin Camii ülkenin en belli başlı ibadet merkezi olarak kabul ediliyor. Son derece geniş bir cami.

Bu caminin hemen bitişiğinde 14. yüzyıldan beri varlığını koruyan ünlü Han El - Halili bulunuyor. Han El - Halili, Mısır'ın geleneksel ticaret merkezi. Tüm Ortadoğu'da elsanatlarının fışkırdığı yer. Bakırcılar, aktarlar, akla gelebilecek her türlü zanaat sahibi ve küçük esnaf; üç kişinin yan yana yürüyemeyeceği kadar dar olan sokaklardan oluşan ve bizim Kapalıçarşı'nın birkaç misli büyüklüğünde bir alanı kaplayan Han El - Halili'yi mekân seçmiş...

Mısırlıların anlattığına bakılırsa, Yavuz Sultan Selim (Mısırlıların dilinde Selim El - Evvel, yani Birinci Selim) 1517'de Kahire'yi zaptedince Han El - Halili zanaatkârların-

dan bir çoğunu beraberinde İstanbul'a taşımış. Kimbilir belki de bizim geleneksel el sanatlarımızın köklerinden bir kısmı Hani El-Halili'de yatıyor...

Tartışmasız olan bir şey varsa o da, Mısır'ın İslami muhalefet hareketi olsun, Nasırcı tonları olan muhalefet hareketi olsun bunların kökleri bu çevrede bulunuyor. Örneğin, Hazreti Hüseyin Camii Mısır tarihinde önemli siyasi kararlarının alındığı merkez olmuş. Atatürk'ün çağdaşı olan ve İngiliz'lere karşı 1919 ulusal hareketini yaratan Saad Zağlül ve arkadaşları, İngiliz'lerin giremediği bu camide toplanıp, karar alırlarmış. Nasır da, sık sık birkaç bin kişi alabilen bu camide konuşma yaparmış...

Bu çevre aynı zamanda, birkaç yüzyıl öncesini anımsatan dekordaki kahvelerinde ülkenin millici aydınlarının, sanat ve edebiyat adamlarının toplanıp söyleştikleri yer...

Bugünlerde Mısır'da muhalefetin toplanıp söyleştiği başka yerler de var. İslami muhalefetin Müslüman Kardeşler dışında kalan kesimi (ki bu kesim genellikle gençlerden ve yeni kuşaklardan oluşuyor ve sayısız küçük gruplar halinde toplanmış durumdalar) tümüyle yer altında. Bunların başka siyasal gruplarla fazla diyaloğu yok. Sedat'ın ölümünden önceki son iki ay içinde ve Mübarek'in Cumhurbaşkanlığını devralmasından hemen sonraki dönemde ağır darbe yemişler. Hapishaneler onlarla dolu. Geri kalanları yeraltında olduğu ve rejimin iç güvenliği sağlamak bakımından başlıca hedefini oluşturdukları yani baskı altında bulundukları için, varlıkları pek anlaşılmıyor.

Müslüman Kardeşler ise, liderleri *Şeyh Ömer Telmisani*'nin serbest bırakılmasından sonra, Mübarek yönetimine «*Hayırhah*» bir tutum içine girmişler ve bir «*bekle-gör*» politikası sürdürüyorlar. Asıl hareketli olan Ana Muhalefet Partisi olan Sosyalist İşçi Partisi ile son muhalefeti temsil eden İlerici Birlikçi Parti, (kısaca Hizb Ül-Tecemmüa-Mısırlılar Tegemmua diye telaffuz ediyorlar.) Bu iki parti harıl harıl Mübarek yönetimi altında Mısır'ın yaşayacağı anlaşılan demokrasi deneyine hazırlanıyorlar.

YAYIN ORGANLARI

Enver Sedat'ın 1981 eylülünde başlattığı, tutuklama kampanyası sırasında kapatılmış olan yayın organlarından Sosyalist İşçi Partisi'nin yayın organı As-Saab (halk) geçtiğimiz çarşamba günü kapandığı günkü tiraji 100 binle yayın hayatına yeniden başladı. Solcu Parti'nin yayın organı yine 100 bin basma amacıyla ayın 19'unda yeniden çıkma hazırlıkları içinde.

PARTİ MERKEZLERİ

Parti merkezleri, Sina'nın «*anavatan*»a yeniden katılmasından sonra artık dikkatlerin iç politikaya dönmesi üzerine, Mübarek yönetiminin sağladığı ferahlamayla dolup dolup boşalıyor. Her iki partinin merkezinde sürekli toplantılar düzenleniyor. Bu hummalı faaliyet arasında adı geçen iki partinin yöneticilerini bulabilmek devlet yetkililerine ulaşabilmek kadar çetin bir iş.

Bu çetin işin aşılabilmesiyle İlerici Birlikçi Parti lideri Nasır'ın silah arkadaşı, 1952 devriminin önderlerinden Halit Muhiddin ile Ana Muhalefet Partisi Sosyalist İşçi Partisi Genel Başkanı İbrahim Şükrü'nün Cumhuriyet'e görüşlerini açıklamaları mümkün olabildi.

Yaklaşık iki hafta önce Kahire notlarımıza *İbn Batuta* ile başlamıştık. Bu Kahire notuna da yine *İbn Batuta* ile başlayalım. 14. yüzyılda yaşamış olan tarihin en büyük gezgini, coğrafyanın babası Fas'lı *İbn Batuta*, Kahire'ye vardığında yanındaki bilgin El-Kalbi'ye şöyle yazdırmış güncesini:

«*Nihayet ülkenin anakenti Kahire'ye vardım. Geniş bölgelere ve zengin arazilere egemen olan çok kalabalık bir nüfusa sahip bulunan, güzelliği ve göz kamaştırıcılığıyla övünen Kahire, gezginlerin buluşma, güçsüzler ile güçlülerin konak yeri. Burada istediğiniz türde bilgin ve cahil, ağırbaşlı ve neşeli, sağduyulu ve akılsız, aşağı tabakadan ve soylu, tanınmamış ve ünlü yani her soydan insan bulabilirsiniz.*»

Bu günce *İbn Batuta*'ya ait olmasa ve 14. yüzyılda yazıldığı bilinmese, insanın Kahire'yi gördükten sonra 1982 Nisan - Mayıs aylarında Kahire'de bulunan gözlemci bir gezginin kaleminden çıktığına inanası geliyor.

Kahire, 20. yüzyılın teknik özellikleri eklenmiş olarak, tam *İbn Batuta*'nın 600 yıl önce tanımladığı gibi...

SOLCU MUHALEFET LİDERİ

İbn Batuta'nın sıraladığı Kahire'deki insan türleri arasına bugün girenlerden biri solcu muhalefetin lideri *Halit Muhiddin... Nasır*'la birlikte 1952 Devrimi'ni gerçekleştiren «*Hür Subaylar*»dan biri. 1954 yılında çok kısa süren bir de Başbakanlığı var.

Kendisine soruyoruz:

«*Hür Subaylar*» *hareketinde kaç kişiydiniz? Yani devrim planını yapan ve kararı alan...*»

«*9 kişiydik. Ben, Nasır'la birlikte bu 9 kişinin arasındaki 5 kişilik çekirdek kadrodaydım. Devrim başarıldıktan sonra sayımızı 14'e çıkarttık. Enver Sedat ve General Necip daha sonra dahil olan 5 kişi arasındaydılar.*»

Halit Muhiddin'in ana tarafından dedesi *Kavalalı Mehmet Ali Paşa*'nın (Mısır'da böyle derseniz kimse anlamaz, *Muhammed Ali* diyeceksiniz) ordusunda görevli Manastır'lı bir subaymış. Halen hayatta olan 82 yaşındaki annesi mükemmel Türkçe biliyormuş.

«*Yani anneniz Türk.*»
«*Hayır, Makedonyalı.*»
«*Yani Türk işte....*»
Gülüyor *Halit Muhiddin*...

NASIL BİR PARTİ?

Halit Muhiddin'in önderliğini yaptığı parti üç değişik unsurun bir ortak program üzerinde birleşmesiyle oluşmuş:

Solcu Nasırcılar, Sovyet eğilimli marksistler, eski Mısır Komünist Partisi üyeleri ve İlerici İslâmcılar.

Biz bu üçüncü unsurun nasıl bir şey olduğuna ilişkin tatmin edici bir yanıt alamadık. Zaten Parti'nin en zayıf kesimi sayılıyorlar. Ama *Halit Muhiddin*, görüşmemiz sırasında genel başkanlık odasında bulunan bir kişiyi «*Şeyh Mustafa İsa. Partimizin yönetim kurulu üyelerinden. Bizim partide İlerici İslâmcılar da yer alıyor,*» diyerek tanıştırdı.

Kahire'nin en merkezi kesiminde geniş bir apartman dairesi olan İlerici Birlikçi Parti Genel Merkezi, 12 Eylül öncesi Türkiye'deki sol örgüt merkezlerini şaşırtıcı ölçüde hatırlatıyor. Geniş, dağınık ve tabii tozlu bir salon ve duvarlarda sloganlar.

Sloganlardan partinin çizgisi anlaşılabiliyor: «*Araplarla ilişkilerin kesilmesine hayır*», «*Partimiz Mustafa Kamil'in, Saad Zoglul'un, Mustafa Nahhas'ın ve Cemal Abdülnasır'ın yolundadır...*»

Bu sloganla besbelli ki, Parti'nin Mısır'ın Ulusal-Yurtsever Hareketi'nin tarihi uzantısı olduğu anlatılmak isteniyor.

Genel Merkezin girişinde ise Nasır'ın bir insan boyunda tahtada büstü. Duvarlarda sloganlardan başka, üzerinde «*Arap Filistin*» yazılı Filistin bayrakları. *Halit Muhiddin*'in odasında tüm Arap ülkelerini birleşik gösteren bir harita ve Kudüs'teki Mescid-ül Aksa'nın bir plaketi...

CAMP DAVİD'E KARŞIYIZ

Halit Muhiddin'e Sina'nın Mısır'a dönüşünden sonra Carter-Enver Sedat-Begin üçlüsünün yaptığı Camp David anlaşmasına ilişkin görüşlerini soruyoruz. Şöyle yanıtlıyor:

«*Camp David'e yine karşıyız. Anlaşmanın, ABD ve İsrail'e Sina'da avantajlar sağlayan ve böylelikle Mısır'daki siyasi karar verme mekanizmasını baskı altına sokan kötü*

yönlerine karşıyız. Ulusal bir hareket olarak, bu anlaşmayı değiştirmek için çaba göstermeliyiz ki eşitsiz hükümlerinin tümü ortadan kalksın.

Bizim Arap dünyasına yükümlülüğümüz her şeyin üzerinde olmalıdır. Oysa, anlaşmada söz konusu anlaşmaya yükümlülüğün her şeyin üzerinde olduğuna ilişkin bir hüküm var. Yani Mısır - İsrail ilişkilerine.»

ABD'YE KARŞI TAVIR

Parti Sina'da çok uluslu kuvvete karşı olmasıyla biliniyor... Halit Muhiddin'e bu itirazın kaynağının çok uluslu kuvvetlerle Amerikan askerlerinin bulunmasından ileri geldiğini, oysa Dışişleri Bakanı Kemal Hasan Ali'nin Cumhuriyet'e özel demecinde ABD'nin bu askerlerin Çevik Kuvvet'le hiçbir ilişkisi olmadığına ilişkin güvence verdiğini ve Amerikalı asker sayısının sadece 600 olduğunu, kişisel silahlarıyla donanmış olduklarını söylediğini aktarıyoruz. İşte Mısır'lı muhalefet liderinin yanıtı:

«Evet ama ABD'nin varlığı bu yolla meşru hale gelmiş oluyor. Artık meşru bir Amerikan asker varlığı var. Ve ne de olsa ABD bir büyük güç. Siyasi karar verme mekanizması üzerinde bu durumdan sonra nasıl bir baskı yapabileceklerini tasavvur edebiliyor musunuz?»

Mısır'ın Ana Muhalefet Partisi, Sosyalist İşçi Partisi'nin Genel Merkezi Kahire'nin merkezine pek yakın değil. Mütevazi bir mahallenin gösterişsiz bir caddesinde bahçe içinde iki katlı tarihi bir bina. Herhalde bir zamanlar Paşa konağıymış...

Bahçenin ortasındaki bayrak direğinde Filistin bayrağı dalgalanıyor. Sosyalist Enternasyonal'in gözlemci üyesi olan parti, her yıl Camp David'in yıldönümünde Filistin bayrağı çekme töreni yapıyor. Oysa, görüşleri pek o kadar radikal sayılamaz. Çünkü Camp David'e ilke olarak karşı çıkmamış, bazı kayıtları var. Üstelik, İsrail ile diplomatik ilişkilerin devamından yana.

Sedat'ın kurduğu ve bugün Mübarek'in başkanlığını yaptığı, Ulusal Demokratik Parti parlamentoda sandalyelerin tümüne yakın bölümüne sahip. İki sandalye özel sektörcü olarak bilinen ve bazı çevrelerde «*şike muhalefet*» olarak nitelenen Liberal Parti'ye ait. Bu partinin liderliğini Mustafa Kamil Murat, yapmakta. On sandalye ise, İbrahim Şükrü'nün Sosyalist İşçi Partisi'nde. Bu yüzden «*ana muhalefet partisi*» olarak biliniyor.

Partinin Mısır siyaset hayatının kıdemli bir politikacısı olan lideri İbrahim Şükrü ile 19. yüzyıl büro dekoruna sahip Genel Başkanlık odasında görüşmemizden birkaç saat önce sol muhalefetin lideri Halit Muhittin, bugün Mısır'da önceliğin tüm anti-demokratik yasaların kaldırılmasında, olağanüstü hal durumuna son verilerek normal düzene geçmekte ve ekonomiye el atılarak, Sedat'ın «*Açık kapı politikası*»nın yarattığı parazit sektörlerle mücadele edilmesinde olduğunu vurgulamıştı.

Sosyalist İşçi Partisi lideri, yaşlı politikacı İbrahim Şükrü de, «*Bismillahirralmanirrahim*» diye söze girdikten sonra, Mısır'ın önündeki en önemli, ilk el atılacak sorunları sıralarken, Halit Muhittin'le şaşılacak ölçüde ortak bir dil kullandı.

İbrahim Şükrü bu öncelikleri şöyle sıraladı:

- Tüm anti-demokratik yasaların iptali,
- Sedat'ın eylül 1981'de ilan ettiği ve bugün o yüzden hâlâ 5000 kişinin tutuklu bulunduğu olağanüstü halin kaldırılması,
- Seçimlerin erkene alınması.

İbrahim Şükrü, seçimlerin 1984'de yapılması gerektiğini, fakat daha önceki seçimlerin Sedat'ın tutumuyla baskı altında yapıldığını ve şaibeli olduğunu, bu nedenle seçimlerin erken bir tarihte yapılması için mücadele edeceklerini bildirdi.

Ana muhalefet lideri ekonomik alanda da, «*Açık kapı politikası*»nın ürünü saydığı suistimalci, yozlaşmış ekono-

miye neşter atılması gerektiğini ve lüks tüketim maddeleri ithali yerine dışsatıma öncelik veren, üretimin arttırılmasını ve kendine yeterli ekonominin kurulmasını hedef alan bir politikayı savunduklarını anlattı.

İbrahim Şükrü'ye, Mübarek'le tam bir balayı yaşadıklarını, bu durumda nasıl ana muhalefet olduklarını, neye muhalefet ettiklerini sorduk.

«Biz görüşlerimizi değiştirmedik» dedi. «Değişen Cumhurbaşkanlığı makamının tutumu oldu. Sedat bizle bir kere bile görüşmedi. Hiçbir konuyu danışmadı. Oysa, Mübarek sık sık görüşüyor, danışıyor. Birçok konuda aynı şeyleri söylüyoruz.»

«Örneğin?»

«Örneğin, Sedat Arap dünyasına karşı çok saldırgan, bir dil kullanırdı. Biz buna karşıydık. Mübarek hiç böyle yapmadı ve yapmıyor. Sonra o da bizim gibi tüketime değil üretime öncelik verilmesinden yana. Ayrıca, ekonomideki yozluğa bizim gibi karşı. Şimdi bu adama hayır biz muhalefetiz, sana karşıyız mı, diyelim?»

«Peki ayrıldığınız noktalar hiç yok mu?»

«Demokratikleşme sürecinin hızı konusunda ayrılıyoruz. O, bize göre, daha uzun vadeli bir geçiş sürecinden yana. Ayrıca, yeni bir Mısır çehresi olacaksa, yeni bir Mısır politikası güdülecekse, bunun Sedat'ın kadrolarıyla yapılması mümkün değil. Mübarek'in, çevresindeki kadroları değeştirmesini istiyoruz.»

İbrahim Şükrü, Mısır'ın Arap dünyasıyla ilişkilerinin yeniden kurulması konusunda sol muhalefet lideri Halit Muhiddin kadar kayıtlar getirmiyor, «ABD yanlısı rejimlerle de olsa iyidir. Bir köprüdür. Tekrar Arap saflarına dönüşte» diyor.

UFUKTA GÖZÜKEN

Enver Sedat'ın ölümü ve Hüsnü Mübarek'in Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasıyla yeni bir döneme giren

Mısır politikası, bu dönemin 25 nisandan sonra kazandığı ivmeyle artık, «demokrasiyi tüm kurumlarıyla kurma» ve «ekonomiyi üretime ağırlık vererek yeniden düzenleme» diye iki başlıkla ifade edilebilecek bir yöne doğru yönelmiş gözüküyor. İktidarı da, muhalefeti de bu iki ana başlıkta anlaşmış gibi. Sadece araçlar ve «takvim» konusunda görüş ayrılıkları var. Bu kadarı da doğal.

Dış politikaya gelince, Mısır ile ABD'ye yakın diye nitelenen bir dizi Arap ülkesi arasında mesaj alış-verişiyle başlayan yakınlaşmanın belirsiz bir süre sonra ilişkilerin yeniden kurulmasına dönüşeceği sanılıyor.

Böyle bir gelişmenin bölgede nasıl sonuçlar yaratacağını, bir kutuplaşmaya yol açıp açmayacağını isabetle kestirmek şimdilik gerçekçi olmaz. Ayrıca, bunu, bugün Mısır'dan bölgeye bakarak anlamak mümkün değil.

Onun için, bölgenin öbür kutbuna, gerginlik odağı Beyrut'a uzanmak gerekiyor.

NİL'DEN FIRAT'A

Türkiye'den gelen uçak Kıbrıs'ın kuzeydoğu yönünde bir ok gibi uzanan Karpas Yarımadasının üzerinden geçti. Bir süre sonra arkasında gözü okşayan Lübnan Dağı ile denize üçgen biçiminde bir çıkıntı yapan buruna yerleşmiş Beyrut göründü.

Tarih 13 nisan, günlerden salı idi. Bu manzara artık pek tanıdıktı. Ne de olsa, tam bir ay önce, 14 martta Suriye'den Türkiye'ye, Beyrut'tan geçerek, bu manzarayı ardımızda bırakarak dönmüştük. Uçağın penceresinden güney yönüne doğru, ta Sayda yakınlarına dek küçük burun ve koylarla süslenen kıyılara baktım. Karadan göğe yükselen dumanlar var mı, yok mu diye. Çünkü, İsrail'in Güney Lübnan'sa daldırısının eli kulağındaydı. Eğer karadan yer yer yükselen dumanlar görseydik, İsrail saldırısının ve bombardımanının başladığına hükmedecektik. Gözükmüyordu.

Beyrut Havaalanında bizi karşılamayı alışkanlık edinmiş olan arkadaşımıza, her Beyrut'a ayakbastığımızda sorduğumuz basmakalıplaşmış soruyu sorduk:

«Durum nasıl?»

Yanıt da basmakalıptı:

«*Bildiğin gibi.*»

Yani, Beyrut ve Lübnan, her zamanki gibi karışık, orada burada çeşitli güçlerin zaman zaman alevlenen çatışmalarının sürdüğü tedirgin bir durumdaydı.

«Nasıl bildiğim gibi. İsrail ha girdi, ha girecek diye bekleniyor. O durumu soruyorum. Bu bir-iki gün içinde İsrail saldırısı ihtimali yok mu?»

«Hayır yok.»

«Peki günlerdir dünya basını bu konuyla meşgul. Güvenlik Konseyi bu nedenle toplantıya çağrıldı...

«Önceki gün, pazar gününe kadar İsrail saldırısı ihtimali çok güçlüydü. Ama Mescid-ül Aksa'ya ateş açılması Batı Yakası'nı karıştırdı. İsrail şimdi içerde meşgul. İki cephede aynı anda savaşmaz. Hem dün ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Walter Stoessel İsrail'e gitti. ABD, İsrail saldırısını istemiyor. Dolayısıyla saldırı ihtimali şimdi zayıfladı.»

Biz bunları konuşurken, Beyrut'un bir dış mahallesi sayılan havaalanından kente girmiştik bile. Arap Barış Gücü altındaki Suriye askerlerinin ve kimi yerlerde Filistin Kurtuluş Ordusu'nun kontrol noktalarından geçerek Beyrut'un merkezine ulaşmıştık. Bu görüntüler de doğaldı.

Akşam televizyonda birinci haber, Şii örgütü Emel ile Soveyt yanlısı Lübnan Komünist Partisi milisleri arasında bütün Güney Lübnan'ı kaplayan kanlı çarpışmalar patlak verdiği idi. Haberi dinleyen Lübnanlı arkadaşlar ardından yorumu yapıştırdılar: *«Emel, Güney'de Komünist Partisi'ni 24 saat içinde yer. Eğer çarpışmalar tüm bölgeyi kapsamışsa demektir ki, Filistin direnişinin kimi örgütleri de Emel'e karşı çarpışmaya katıldılar.»*

Lübnan'ın herhangi bir yerinde herhangi bir gün, herhangi bir nedenden ötürü yerel güçler arasında çarpışmaların patlak vermesi de alışılmış bir olaydı.

Ertesi gün, bir dost ziyareti için Beyrut'un batı kesiminin merkezi semtlerinden birine giderken kimi köşebaşlarında silahlı kişilerin mevzilenmiş olduğunu sezdik. Yollarda da araç filan görünmüyordu. Birdenbire toplar gümbürdemeye, roket sesleri ortalığı sarsmaya başladı. Ve tabii, bunlara eşlik eden aralıksız makinalı tüfek ateşi sesi. Ara-

bayı kullanan arkadaşımız bu cehennemî ortamda kısa ve kesin biçimde durumu özetledi: *«İşte, dün Güney'de patlak veren çarpışmalar Beyrut'a yansıdı. Zaten bekleniyordu.»*

Sözkonusu çarpışmalar bunca serinkanlılıkla geçiştirilecek ölçüde sıradan türden çatışmalar değildi. Sabaha kadar sürdü. Binlerce Beyrutlu infilak ve tarraka sesinden uyuyamadı. Ama ertesi gün yani 15 nisan günü sabah 9'a doğru sesler giderek azaldı. Dükkânlar yine açıldı. İnsanlar yine işlerine güçlerine hiçbir şey olmamış gibi gittiler.

Aynı gün akşamüstü Sudan'a yola çıkacaktık. Dostlar takılıyorlardı: *«Gidemezsin. Havaalanı kapalıdır. Çünkü çevresindeki semtlerde çarpışmalar sürüyor.»* Telefona sarılıp havaalanını arıyoruz. Açıldığını öğreniyoruz. Dostlar takılmakta ısrarlı: *«Daha uçağa birkaç saat var. O saate kadar yine kapanır...»*

Gerçekten de öğleden sonra saat 2'den sonra çarpışmalar alevlenebilir diye sokaklar boşalıyor. *«Ya herro, ya merro»* mantığıyla boş yollardan havaalanına gidiyoruz. Açık. Ve Sudan'a yola çıkabiliyoruz.

48 saat önce gelirken aklımızı işgal eden İsrail saldırısı ihtimalini tümüyle unutmuş olduğumuzu Sudan'a gitmek üzere havalandığımızda Beyrut'u tepeden seyrederken farkediyoruz.

Oysa, Lübnan'dan ayrıldıktan 6 gün sonra, 21 nisan günü, Sudan başkenti Hartum'dan Mısır başkenti Kahire'ye geldiğimizde Güney Lübnan'ın 1981 temmuzundan beri İsrail uçakları tarafından ilk kez bombalandığını haber alıyoruz.

7 mayıs günü tekrar Beyrut'tayız. Yine akşamüstü. Yine aynı soru:

«Durum nasıl?»

Tabii, aynı yanıt:

«Bildiğin gibi.»

Ertesi akşam televizyonda birinci haber: *«Sarafand-Saksakiye arasında Emel ile Lübnan Komünist Partisi mi-*

lisleri arasında çıkan çarpışmalar nedeniyle Sayda-Sur karayolu trafiğe kapandı.»

Hem Güney Lübnan'ı görmek, hem de bölgedeki siyasi havayı «*teneffüs etmek*» için ertesi gün Sur yakınlarında bir köyde düzenlenen toplantıya katılmayı tasarlıyorduk. Haber üzerine bu plânı iptal ediyoruz.

9 mayıs pazar sabahı erkenden uyandırılıyoruz. «*Hadi, Güney'e gidiyoruz...*»

«Yal kapalı, nasıl gideceğiz?»

«*Açılmış.*»

«Biz Sur'a varana dek yine kapanırsa?»

«*Öğleden sonra dönerken de kapanabilir. Başka çare yok. Ya herro ya merro...*»

Yola çıkıyoruz. Güzel bir pazar günü. Beyrut'lular Güney kıyılarını, yolun sol yanındaki portakal ve muz bahçelerini doldurmuşlar, piknik yapıyorlar. Sanki daha birkaç saat öncesine kadar tarafların havanlarla, roketlerle, makinalı tüfeklerle birbirlerine girdiği yol bu yol değil.

Öğleden sonra, akşamüstüne doğru yine Beyrut yolunu tutuyoruz. Yüzlerce araç Beyrut'a doğru akıyor. Piknikçilerin bir kısmı da dönüş hazırlığında görülüyor. Ve Sayda'yı, Saadiyat'ı, Damur'u geçip Beyrut'un varoşlarına, havaalanı hizasına geldiğimizde geçtiğimiz kasabaların çevresinden mantar biçiminde dumanlar yükseliveriyor. Bu, İsrail bombardımanı...

Yola birlikte çıktığımız arkadaşların bir kısmının bulunduğu diğer otomobil gerilerde kaldı görünmüyor. Meraklanıyoruz. İki saat sonra Beyrut'a kavuşuyoruz.

«*Nerede kaldınız? Bombardıman sırasında neredeydiniz?*»

«Sayda'da durduk, tatlı yedik. Sayda çıkışında balık aldık. Onun için geciktik. Tam Saadiyat'a vardığımızda uçaklar geldiler. Bombardıman başladı.»

«*Peki, ne yaptınız?*»

«Arabayı kıyıya çekip, bombardımanı izledik.»

«*Panik oldu mu? Trafik durdu mu?*»

«Yok canım. Akmaya devam etti. İsrail bombardımanına Lübnan'ın günlük ekmeği adı takıldı. Bugün de günlük ekmeğimizi yedik. Trafik niye dursun...»

Lübnan atmosferi ve Lübnanlı psikolojisi, kaba çizgileriyle bu yukarıda anlatılanlar. Şiddet ve şiddete alışkanlık Lübnan'ın olağan yaşamı olmuş. İçinde yakın geleceğe duyulan umutsuzluğu gizleyen umursamazlık duygusuna eşlik eden, yine saklı, bir başka duygu var. Sürekli tedirginlik. Ve sürekli tedirginliğin insan yapısındaki kaçınılmaz izi: Asabiyet. Lübnan'da insanlar çok çabuk sinirlenebiliyor. Şiddet-sinir-şiddet kısır döngüsü ve umursamazlık-kayıtsızlık içiçe yaşıyor.

Bunların tümünün bir başka sonucu ise kollektif ruh yoksunluğu. Ortadoğu bunalımının merkezinde her gün bir dram yaşayan Lübnan'da insanlar birbirleriyle yardımlaşma duygusundan çok uzaklaşmışlar. Toplum içi dayanışması olan binlerce küçük küme, onlarca örgüte bölünmüş.

Lübnan, tüm Arap dünyasının, hatta İslâm dünyasının aynası. Dünyanın bu kesimindeki durum hemen Lübnan'da yansıyor. Yani, Lübnan'daki parçalanmışlık ve dağılmışlık Arap dünyasının dağınıklığının bir yansıması.

Arap dünyasındaki kopukluğu ve her ülkedeki ortam farkı Arap Afrika'sında çarpıcı biçimde anlaşılıyor. Sudan'da ve Mısır'da.

Beyrut - Hartum uçağı Cidde'de aktarma yaptıktan sonra Kızıldeniz'i açıp Afrika'nın en geniş ülkesine Sudan'a yöneliyor. Arap Ortadoğu'su ile Arap Afrika'sı arasındaki fark daha kendini Cidde'de uçakta gösterdi. Cidde'de uçağın çoğunluğu indi. İnenlerin yerine ülkelerine giden Sudan'lılar bindi.

Ya siyah, ya siyah-Arap karışımı koyu tenli iri insanlar Sudan erkekleri. Bembeyaz, «Galabiye» adı verilen entarileri ve başlarındaki kalın büklümlü beyaz sarıklarıyla daha da heybetli gözüküyorlar. Kadınları ise elbiselerinin üzerini ayak bileklerine kadar örten, saçlarının ön yarısını açıkta

bırakan rengârenk, çeşit çeşit desenlerle süslü ince bir tül olan «*tob*»larıyla genellikle uzun boylu. Vakur tavırlı, alımlı kadınlar. Kimisinin ayaklarında desenli naylon çorap giydikleri aldatmacasını yaratan dövmeler var..

Günlük hayatın adeta vazgeçilmez bir melodisi halini alan silah seslerinin Beyrut'undan sonra Hartum'a gelmek, ağır bir hastalıktan sonra sakin bir klinikte nekahat dönemi geçirmeye benziyor. İnsan, iklimle insan karakteri ve ülkenin siyaset hayatı arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu Sudan'da özellikle farkediyor.

SUDAN'DA YAŞAM

Sudanlılar az konuşan, az çalışan, ağır hareket eden ciddi, terbiyeli, sakin kişiler. Hayat sabah 6 dolaylarında başlıyor. Kimi işyerleri 8'de, kimisi 9'da çalışmaya başlıyorlar. Saat 14, ya da 14.30 arasında daireler ve dükkânlar kapanıyor. Çalışma saatlerinde bile zaten çok canlı olmayan sokaklar, öğleden sonra tümüyle boşalıyor. Öğleden sonra saat 2 ile akşamüstü saat 6 arası Hartum'da in cin top oynuyor. Sıcaklık gölgede 46 derece. Akşamüstü 30-35 dolayına iniyor.

Akşamüstü bazı dükkânlar yeniden açılıyor. Çok kişi de Mavi Nil kıyısında, akasya ağaçlarıyla örtülü Nil Caddesi'nde banklara oturuyor. Tek tek ya da evli-bekâr çiftler halinde. Az ötede, güneybatı yönünde Mavi Nil ile Beyaz Nil birleştikleri noktada batan güneşi seyretmek doyumsuz oluyor. Hava sıcaklığının buharı ile Nil üzerindeki Tuti adasını kaplayan Afrika ağaçlarının silueti ve batan güneşin ufku önce kızıla, sonra tatlı bir eflatuna boyayarak batışı tanımı güç, enfes bir görüntü sağlıyor Nil kıyısında. Hartumlular bu Tanrısal güzelliği her akşamüstü doya doya seyrediyorlar.

Hartum'luların günlük hayat temposu aşağı yukarı böyle. Bir de evlerindeki yaşamlarını tanımak için Omdurman'a uzanıyoruz. Omdurman, idarî başkente Beyaz ve Mavi Nil'in birleştiği yerdeki bir köprüyle bağlanan Sudan'ın ge-

leneksel-ulusal başkenti. Elektrik kısıntısı nedeniyle air-conditioning ve vantilatörlerin çalışmamasından ötürü sıcağın daha da dayanılmazlaştığı bir öğle saati, yerel usûldeki yemekteyiz. Koyunun çiğ, kanlı ciğerini ve çiğ işkembesini Türkiye'de piyasada satılan acı biber sosunun yanında şeker kadar tatlı kalacağı «*şatta*»ya banarak yiyoruz. Afrikalı olmayan biri için bir vahşilik bu.. Ama Sudan'ın koyu tenli insanları ak yüreklilikleri ve dürüstlükleri ile ünlü; bu anlamda belki de yeryüzünün «*en uygar*» kişileri arasındadır.

SUDAN JEOPOLİTİĞİ

Zaten Sudan şiddet nedir pek bilmiyor. Öyle telaşsız, efendi ve bir ağır çekim film seyrediyormuşsunuzcasına yavaş hareketli insanlar ki, bu ülkede siyasî karışıklık olamayacağına hükmediyorsunuz. Bu gözlerimizi Sudan Dışişleri Bakanı Muhammed Mirgani'ye aktardığımızda, gülerek, «*doğrudur*» diyor, «*ama bir hareketlendiler mi, canavarlaşırlar. Buldozer gibidirler. Önlerinde hiçbirşey duramaz.*»

Gerçekten de, bütün sakin görünümünün altında Sudan, «hareket ve şiddet» ögelerini barındıran çeşitli sıkıntılara gebe, Arap ve Müslüman Kuzey ile Siyah ve Hıristiyan-Animist Güney ve kabilelerarası rekabetlerle çelişkiler, dış güçlerin ilgilendiği nazik bir iç yapıyı oluşturuyor. Tam sekiz ülke ve Kızıldeniz'le çevrili olması, Afrika'nın Türkiye'nin üç misli kadar büyük bir alana oturan bu en geniş ülkesini stratejik bakımdan önemli kılıyor.

Böylece Sudan da uluslararası güç çatışmalarının içine çekilmiş durumda. Kendisini Libya - Etiyopya - Güney Yemen ittifakının ve dolayısıyla Sovyet yayılma stratejisinin hedefi olarak görüyor. Özellikle Libyadan saplantı derecesinde tedirginlik duyuyor.

Bu stratejiye karşı belli başlı kozları var. Bunlardan biri Eritre sorunu. Etiyopya yönetimine karşı mücadele eden Eritre örgütleri ve 1 milyon mülteci Sudan'da barınıyor. Sudan, Etiyopya'yı nötralize etmek amacıyla Mengistu rejimiyle anlaşma imzalamış. Bu anlaşmanın faturası Eritrelilere çı-

karılmış. Etiyopya'nın Sudan'a düşmanca hareketlere girişmemesi taahhüdüne karşılık, Eritre örgütlerinin Hartum'daki büroları kapatılmış, faaliyetleri kontrol altına alınmış.

Bütün bunların yanısıra ABD ile de yakın ilişkiler içinde. Hatta yetkililerin bize ısrarla yalanlamalarına rağmen, Amerikan Çevik Kuvvet stratejisine dahil olacakları yolunda yaygın söylentiler mevcut.

MISIR'LA KOPMAZ BAĞLILIK

Ama Sudan'ın asıl stratejik bağlantısı Mısır ile, Mısır'dan kopuk bir Sudan düşünülemiyor. Firavunlar döneminden, dahası Nubya Krallıkları döneminden beri, 5000 yıldır bu böyle sürüyor. Sudan ile Mısır adeta tek ülke kabul ediliyor. İki ülke birbirine Nil'le, Nubya Çölü ile, ortak tarih ve kültürle bağlı. Osmanlılar bile Mısır'a hükmedince, hükümranlık alanlarını dolayısıyla Sudan'a ve bugünkü Etiyopya içlerine yani Afrika ortalarına dek yaymışlar.

Sudan yöneticilerinin ve bürokrasinin önemli bir bölümü Kahire'de yetişmiş. Bugün Kahire Üniversitesi'nin bir bölümü Hartum'da. Sudan ile Mısır etle tırnak gibi birbirinden ayrılmaz iki ülke.

Sudan, Mısır'ın stratejik derinliği sayılıyor. Bu bakımdan Mısır Sudan'a ilişkin gelişmelere her zaman çok duyarlı. Sudan'da olup-bitenler tersinin de geçerli olması gibi, Mısır'ın âdetâ bir iç sorunu olarak kabul ediliyor.

20 milyonluk Sudan'la bu sanki kopmaz bağları 44 milyonluk Mısır'a gerek demokratik, gerek coğrafi gerekse siyasî olarak Araplar arasında, Afrika'da ve Üçüncü Dünya'da ister istemez esaslı bir ağırlık kazandırıyor. Mısır ve Sudan'ın nüfus toplamı tüm Arap dünyasının üçte biri.

Böylesine bir ağırlığa sahip bir Mısır'ın devre dışı kalmasının Arap dünyası ve Ortadoğu bunalımının seyri bakımından ne anlama geldiğini, nasıl bir boşluk doğurduğunu ve Arap dünyasının bugün içinde yaşadığı dağınıklığın temelini oluşturduğunu Mısır'da iyice kavradık.

Arap dünyası Mısırsızlığın bunalımını, önder yoksunluğunu ve bunun yarattığı önderlik mücadelelerini yaşıyor. Ne savaşabiliyor, ne barış yapabiliyor. Savaş da, barış da Mısır'sız olmuyor. Çünkü, Mısır, Mısırlılardan kaynaklanan ve birçok Arabın da katıldığı iki sözcükle ifade ediliyor: Um Dünya. Yani Dünyanın Anası...

Birkaç Arap ülkesinin toplam nüfusuna eşit 10 milyonluk nüfusu ile 1000 yıllık, «*1000 Cami Kenti*», Nilin süslediği eski ile yeniyi kaynaştıran Kahire harika bir şehir. Şehrin güneydoğu köşesinde ünlü Giza Piramitleri bulunuyor. Bunlardan «*Büyük Piramit*» adıyla anılan Firavun Keops'un mezarı dünyanın 7 Harikası'ndan biri.

Yaklaşık 5000 yıl önce inşa edilen «*Büyük Piramit*» 147 metre yüksekliğindeymiş. Zamanla tepesindeki taşlar düşmüş, bugün 138 metre yüksekliğinde. Kenarları ortalama 200 metre uzunluğunda. Dile kolay, 2 milyon 300 bin taşın üstüste konmasıyla inşa edilmiş. Taşlar granit. Genellikle 2,5 ton ağırlığında, Piramidin kaidesindekiler ise 15 tonluk.

Büyük Piramit'in ana giriş kapısının neresi olduğu henüz bulunamamış. Ayrıca, Piramit'in içinde, Keops'un gömülü olduğu bölümdeki temiz, taze havanın nereden, nasıl geldiğinin sırrı da henüz keşfedilmemiş. Bütün bunlar 5000 yıl önce bilim ve teknolojinin hayli gelişmiş olduğunu kanıtlıyor.

Bir Mısırlı araştırmacı 3000 yıllık firavunlar tarihi ile ilgili kitabının önsözünde şöyle diyor: «*Piramitlerimiz 5000 yıldan beri gururla ayakta. Zamana meydan okuyorlar. Zamanın korktuğu tek yaratılış onlar...*»

Camp - David'den sonra Arap ve İslâm Dünyası'ndan tecrit edilmesine ve onca çetin iç soruna rağmen Mısır'ın çöküşün eşiğine gelmemesinin sırrı bu tarihi derinlikte ve Mısır halkının olgunluğunda aranmalı. «*ABD desteği, tutucu Arap ülkeleriyle ilişkiler*» vs. gibi dünya politikasının tarihte denizde damla kadar yer tutacak üç-beş yıllık dalgalanmalarda değil...

Bu bakımdan, 1979 Nisan'ından başlayarak bölge çapında Mısır aleyhine sürdürülen girişimlerin Mısır'ı büyük bir yalnızlığa terkettiği, zayıflattığı, rejimin yıkılmasının gündeme geldiği türünden, üç yıldır ilerici - solcu çevreleri ve kimi basın organlarını işgal eden haberler ve yorumların hayli abartmalı olduğu anlaşılıyor. Mısır'ın tarih enginliğinin sağladığı derinlik ve dayanıklılık, kolay ve çabuk değişimlere olanak tanımıyor.

Keops'un dünyanın 7 Harikası'ndan biri olan ve her türlü doğa koşuluna 5000 yıldır zaferle direnmiş olan «*Büyük Piramit*»i bu derinlik ve dayanıklığın simgesi.

Mısır'da, yerinde, bu duyguları edinip, böylesine genellemelere varınca Camp - David sonrası Arap Dünyası'ndan tecrit edilmesinin Mısır üzerinde mi, yoksa Arap Dünyası üzerinde mi daha fazla etkili olduğu sorusunu sormaktan insan kendisini alamıyor. Mısır, tecrit oldu çökmedi ama Arap Dünyası birbirine girdi, darmadağın oldu.

Zaten, Sedat'ın amansız muhalifleri de Arap Dünyası ile yeniden bütünleşmeyi Mısır'ın durumunun sarsılmış olması ya da çöküşün eşiğinde bulunması gibi nedenlerle değil, siyasî - stratejik amaçlarla istiyorlar.

Yani gerçeği söylemek gerekirse, Camp - David sonrası dönem de Mısır ne siyasî rejimin değişikliğine gebe, ne de iktisadî çöküşün eşiğinde gibi gözükmüyor.

Ancak, bu dönemin Mısır toplumunda yol açtığı bazı travmalar da göze çarpıyor. Bunların başında Arap Dünyası'ndan tecrit edilmiş olmanın neden olduğu Mısır'ın Arap karakterinin vurgulanması yerine Araplık ve İslâmlık öncesine yani milattan önceki 3641 yıllık tarihe sığınış geliyor. Bu, yukarıda belirtilmeye çalışıldığı gibi belki Mısırlılara belirli bir direnme gücü kazandırıyor ama bir yandan da Mısırlı kişiliğin Arap kişiliğinin üzerine çıkması sonucunu veriyor. Bugün Mısır'ın siyasi doğrultusunu tayin eden toplumsal kesitleri kendilerini her şeyden önce Mısırlı hissediyor. Arap kişiliğin ikinci plânda kalmış olduğu seziliyor.

Kamuoyuna yayılan bu ruh halinin kaçınılmaz bir sonucu ise kardeş Arapların davalarına, sorunlarına duyulan ilgisizlik ya da daha uygun bir deyimle coşkusuzluk. Örneğin Filistin sorununa. Yaygın duygu, Mısır'ın Filistin davasını ve Arap mücadelesini yeterince omuzlamış olduğu, bu uğurda dört kez savaştığı, 100 bin evlâdını kurban verdiği, 100 milyar dolarlık yük altına girdiği ve yani üzerine düşeni yaptığı... Bundan sonrası Araplara kalmış diyorlar. Sık sık işitilen bir cümle şu: «*Savaş kaybedilince Mısır kaybetti oluyor, kazanıldığında Araplar kazandı.*»

Bu kaypak Arap ortamından bir bıkkınlık, belli belirsiz bir kızgınlık ve dolayısıyla duyarsızlık kamuoyunu sarmış...

Ne var ki, Sina'nın Mısır topraklarına katılmasından ve İran kuvvetlerinin Basra kapılarına yönelmesinden sonra Ortadoğu'da kendiliğinden oluşmakta olan yeni güçler dengesi, bölge coğrafyasındaki siyasî değişiklik, Mısır'ı, ister istemez, kendisini gizli bir hasretle bekleyen Arap Dünyası'na doğru itiyor.

Mısır'ın tarihi de zaten bunu zorunlu kılıyor. Tanınmış gazeteci Heykel'e göre, «*Mısır, coğrafyası Afrika'da; tarihi Asya'da olan bir ülke.*» Mısır'ın tarihi boyunca batısından yani bugünkü Libya'dan bir tehdit gelmemiş. Bugün de, Mısır'da bulunduğumuz süre içinde, yetkili-yetkisiz hiç kimseden «*Libya tehdidi*»ne ilişkin tek bir söz duymadık. Bu yöndeki yayınlar, belli ki, bazı güçlerin aslında Libya'ya yönelik tehditlerine meşru zemin yaratma hedefini güdüyor.

Mısır'ın tarihî anlamda iki yumuşak karnı var: Güneyde Sudan ve Kuzeydoğusunda Sina.. Güneyi ile kenetlenmiş. Sudan, Mısır için stratejik bir derinlik ve önemli bir hinterland sağlıyor. Bu yüzden, Mısır'ın yeni etki ve etkilenme alanı Kuzeydoğusunda, İsrail'i, FKÖ'yü, Ürdün'ü, Suriye'yi, Irak'ı, İran'ı ve Körfez'i kapsayan alanda. Gerek Mısır'ın, gerekse dünyadaki büyük güçlerin siyasi faaliyeti de bugünlerde bu alanda odaklaşmakta. Önümüzdeki günlerde de bu alanda odaklaşacak.

İslam Arap ordularının efsanevi kumandanlarından Amr İbn-ül As, Filistin ve Sina üzerinden 641 yılında Mısır'a gelmiş. Mısır, o gün bugündür yaklaşık 1350 yıldır bir İslâm ülkesi ve bir Arap ülkesi. Zaten tarihindeki bütün önemli akınlar Filistin ve Sina üzerinden gerçekleşmiş. Abbasilerin hükümranlığını Mısır'da temsil eden Türk kökenli önder İbn Tulun (Tulunoğlu), daha sonra İslâm'ın Hristiyanlığa karşı koruyucusu olan ve bugün Arapların tarihi-millî kahramanı kabul edilen Kürt kökenli Selahaddin Eyyubi ile Türklerin kumanda ettiği kuvvetler, Türk ve Çerkes Memlûklar, Yavuz Selim hep Filistin ve Sina üzerinden Mısır'a inmişler.

Bu olgu sadece Mısır'ın İslâmiyet ve Araplık sonrası dönemini ifade etmiyor. Firavunlar döneminde de bu böyleymiş. Kahire'nin dibinde Memphis'te bulunan bir hiyeroglif Firavun Amenhotep II'nin 3600 İsrailliyi esir aldığından söz ediyor. Tarihte Yahudilerden söz eden ilk yazılı metin bu...

Yani, Mısır - İsrail ilişkileri, bir anlamda, 3500 yıl gerilere kadar gidiyor.

Ancak, burada, 25 nisan günü 15 yıllık bir ayrılıktan sonra anavatanın bağrına döndüğüne tanık olduğumuz Sina'nın Mısır için stratejik anlamı da açıkça ortaya çıkıyor.

Sina, 44 milyonluk nüfusunun yüzde 90'ını daracık Nil vadisinde yerleşen Mısır'a stratejik derinlik kazandırıyor, ülkenin savunulmasında bir ön siper işlevi görüyor. Çöllük Sina, Nil çevresindeki uygarlık ya da devletle kuzeyde bir başka nehir çevresinde, Fırat ve Dicle arasında Mezopotamya'da varolan uygarlık ya da devlet arasındaki zorunlu geçit noktası.

Nitekim, Mısır'a hükmeden kimi yöneticiler bu jeostratejik olguyu kavramışlar ve tehlikeyi kökünde durdurmak için Sina'yı aşıp kuzeye çıkmışlar. Bu yöneticilerin en tanınmışı çağdaş Mısır'ın temellerini atan kişi olarak bugün Mı-

sır'da ismi saygıyla anılan Kavalalı Mehmet Ali Paşa (Mısır'da Muhammed Ali diye biliniyor) geliyor. Kavalalı ve oğlu İbrahim Paşa, Mısır'ın doğal güvenlik sınırlarını Toroslara kadar düşünmüşler ve Suriye'ye de hükmetmek istemişlerdir.

Onlardan üçyüz yıl önce Çerkes Memlûk Sultanı Kansu'nun Kahire'yi korumak için Yavuz Selim kumandasındaki Osmanlı ordusunu Nil'den yüzlerce kilometre kuzeyde Fırat kıyılarına yakın bir noktada, Halep ile bugünkü Türkiye-Suriye ortak sınırı arasında bulunan Mercidabık'ta durdurmak istemiş olması, kuşkusuz bir raslantı sayılamaz. Memlûk ordusunun Mercidabık'ta yenilgiye uğratılmış olması sayesinde Osmanlılar, Suriye - Filistin - Sina üzerinden inerek Mısır'ı 1517'de hükümranlıkları altına alabildiler ve yüzyıllarca yönettiler.

MISIR YÖNETİMİNDE İKİ EĞİLİM

O günlerden bugünlere geçen süre içinde, özellikle bu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan yeni olgular, Mısır'ın bu tarihî-geleneksel güvenlik mıntıkasının değerini ortadan kaldırmadıysa da, biraz daha doğuya doğru, Fırat - Dicle'nin doğusuna Şattülarap'a ve Körfez'e dek yaydı.

Nitekim, 25 nisan'dan sonra Mısırlı yetkililer, bu arada başta Başkan Mübarek ve Savunma Bakanı Mareşal Abu Gazala'nın hemen hergün, hergün değilse bile günaşırı, zaman zaman Mübarek'in dış politika danışmanı Usama El-Baz'ın da katıldığı Körfez'e ilişkin demeçler vermekte oldukları hayli dikkat çekici.

Mısır dış politikasının bir temel boyutunu zorunlu olarak Sina'yı iki kez (1956'da ve 1967'de) işgal etmiş olan ve şimdi Filistin topraklarına hükmeden İsrail ile ilişkileri oluşturuyor. Diğerini ise Körfez.

Körfez boyutu özellikle son günlerde 1981 Eylül'ünden beri süren savaşın ibresinin İran lehine dönmesi üzerine İsrail'le ilişkiler boyutunun önüne geçiyor. Başkan Hüsnü

Mübarek Sina'nın Mısır'a geri dönüşünden bir gün sonra Mısır Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada Körfez Savaşı konusuna alışılmamış bir uslûpla değindi. Mübarek, İran ile Irak'ın tarihî ve kültürel bağlarla birbirlerine bağlı olduklarını, aralarındaki ortak yönlerin aralarındaki ihtilâflara oranla birincil nitelikte olduğunu, savaşın durdurulması için Mısır'ın üzerine düşeni yapmaya hazır olduğunu söyledi.

Ancak, bu konuşmadan tam bir gün sonra Mareşal Abu Gazala, Mısır'ın Irak'a silah yardımı yaptığını ilân etti. Birkaç gün sonra da İran'ın son askeri başarılarla Körfez için bir tehlike haline geldiğini, Mısır'ın güvenliğinin Körfez güvenliğinden ayrılamayacağını, Mısır'ın İran tehlikesi karşısında Arap Dünyası'na karşı sorumluluklarını üstlenebileceğini bildirdi.

Kimi Mısırlı yetkiliye göre iki yetkilinin birbiriyle uyumsuz sözleri aslında eşgüdümlü siyasî çıkışlar.

Oysa, başka «*iyi haber alan çevreler*», bunun Mısır devlet cihazı içinde iki ayrı eğilimi yansıttığını kulaklara fısıldıyorlar.

SUUDİ ARABİSTAN'IN AMACI

Ortadoğu'nun Kahire'yi de içine alan siyasî mahfillerinde haber olarak gazete satırlarına henüz yansımamış olan şu olgu gayet iyi biliniyor:

Suudi Arabistan, Irak'ın İran'a karşı giriştiği savaşı kesin biçimde kaybetmesi sonucu Saddam Hüseyin'in iktidardan devrilmesini Suudi ailesinin iktidar temellerini çatırdatacak bir gelişme olarak değerlendiriyor ve tabii böyle bir gelişmeden tarifsiz bir korku duyuyor. Bu nedenle, İran-Irak savaşı'nı bir Arap-İran savaşı haline dönüştürmeye çalışıyor. Bu amaçla, bir yandan Ürdün'ü, bir yandan Körfez ülkelerini Irak yanında seferber etmekle meşgul. Ancak, bu ülkelerin toplam güçleri savaştan muzaffer çıkacak bir İran'ı durdurmaya yeterli olmayacak. Arap Dünyası'nın en büyük

askerî gücüne sahip Mısır Araplara karşı sorumluluğunu yerine getirmelidir.

Yani, Irak'a askerî araç-gereç yardımı biçiminde başlayan Mısır desteği, bir süre sonra askerî personel gönderilmesine kadar varabilir. Yani, Mısır Arap saflarına geri dönüşü için böyle bir «*fatura*» ödemelidir.

Bu Suudi senaryosunun gerçekte bir Amerikan-Suudi senaryosu olduğu ve gelişmelerin seyrine göre namlı Çevik Kuvvet'in de gündeme gelebileceği üzerinde duruluyor.

Ürdün Kralı Hüseyin'in 25 nisan'dan bu yana Mısır'a yaptığı kurlar, Umman Sultanı Kabusun tantanalı Kahire ziyareti hep bu senaryo çerçevesi içinde değerlendiriliyor.

ABD askerî çevreleriyle sıkı-fıkı ilişkisini, bir zamanlar adı CIA ajanına çıkmış olan Mısırlı tanınmış gazeteci Mustafa Amin'in bile bize açıkladığı, Savunma Bakanı Abu Gazala (Sedat tarafından Washington Askerî Ateşeliğinden Savunma Bakanlığına atanmıştı) bu senaryoda Mısır'ın rol almasına teşne gözüküyor. Devletin üst katlarından sızan bilgilere göre Başkan Mübarek, Mısır'ın Körfez Savaşı'na Irak yanında askerî personel göndermek suretiyle angaje olmasına, çeşitli Arap ülkelerinin yoğun baskılarına rağmen direniyor.

GÖZLER KÖRFEZ'DE

Önümüzdeki günlerde gelişmelerin alacağı yön önemli ölçüde Huninşehir'in kurtarılması halinde İran kuvvetlerinin ne yapacağına bağlı, İran yandaşlarının —bizim Beyrut'ta karşılaştıklarımızın— bir bölümü İran kuvvetlerinin Irak'a girmesinden yana. Bir diğer bölümü ile İran karşıtları rejimine karşı izlenmesi gereken tutum konusunda birbirlerinden ayrılsalar da tümü, değişik nedenlerle, İslâm Cumhuriyeti kuvvetlerinin Irak'a girmemesi için adeta dua ediyorlar.

Hatta bunlardan bazıları bu uğurda Saddam'ın «*kellesi*»ni bile sunmaya hazırlar...

Sina'nın Mısır'a dönüşü üzerine bölge haritasının yeniden biçimlendiği ve Mısır'ı Arap saflarına çekme çabalarının Körfez Savaşı'ndaki gelişmelere paralel olarak giderek yoğunlaştığı bir dönemde, yani Ortadoğu'nun geleceğinin beklenmedik ilginç gelişmelere gebe olduğunun anlaşıldığı bir ortamda, Kahire'den İstanbul'a dönerken Beyrut'a uğramadan edemedik.

Nasıl Kahire 1000 yıllık bir geçmişe sırtını dayıyor ve *«1000 Cami Kenti»* diye anılıyorsa, Beyrut da dünya ve bölge siyasetinin, hiç kuşku yok, 1001 entrikasının merkezi. Dahası, Ortadoğu politikasının Körfez Savaşı'ndan sonraki ikinci temel boyutu olan İsrail saldırganlığının hedefi.

Beyrut'ta gerek Lübnanlı gözlemciler arasında, gerekse FKÖ kadroları arasında sürekli olarak İsrail'in istilâ ihtimalinin yanısıra Körfez Savaşı'nın alacağı yön ve bunun Ortadoğu'da doğurabileceği sonuçlar tartışılıyordu.

Beyrut'ta yansıyan havaya bakılırsa, Arap dünyasının önemli bir bölümü, İran İslâm kuvvetlerinin Huninşehir kapılarına dayanmasından sonra tam anlamıyla telaşa ve paniğe kapılmış durumda. Aslında Arap dünyasının tümü savaş alanındaki gelişmeleri heyecanla izliyor. Herkesin merakla beklediği, *«Acaba Huninşehir kurtarılırsa İslâm Cumhuriyeti birlikleri Irak topraklarına girer mi, girmez mi?»* sorusunun yanıtı.

Şimdilik, *«Aman girmesin»* diyenler çoğunlukta. Bu kesim, *«Aman girmesin»* de anlaşmış olmakla birlikte, *«Neden girmesin»* sorusuna değişik yanıt veren bir mozayik.

İran kuvvetlerinin Irak'a girmesini kendi rejimlerinin temellerini çatırdatacağından korktukları için istemeyenler şöyle sıralanabilir: Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün ve Mısır yönetiminin Savunma Bakanı Abu Gazala tarafından temsil edilen eğilimi.

Hüsnü Mübarek böyle bir gelişmenin Mısır'ı bunalıma

daha dayanılmaz bir tazyik altında çekeceğini düşünerek istemiyor.

Filistin Kurtuluş Örgütü, böyle bir gelişmeyle Arap ülkelerinin önemli bir bölümünün Filistin davasını bir kenara iterek dikkatlerini İran'a çevirebileceğinden endişe ederek istemiyor. Nitekim, Suudi çevrelerinde Arap dünyasının şu andaki önceliğinin İsrail değil, yaklaşan İran tehlikesi olduğuna ilişkin lâflar ortalıkta dolaştırılmaya başlandı.

SADDAM'A HALEF ARANIYOR

Suriye ise hem İran ile ittifak halinde, hem de Saddam'ın yerini alacak yeni Irak yönetiminin yapısını belirlemek konusunda İran ile yarışma halinde, İran Saddam'ın devrilmesinden sonra Irak'ta bir İslâm Cumhuriyeti kurulması hedefini güttüğünü gizlemiyor. Buna karşılık, Suriye —Sovyetler'in de desteklediği sanılan— başka bir formül peşinde. Şam yönetimi, Irak'ta Suriye'ye yakın bir Baas iktidarı kurulmasına öncelik veriyor. Bu amaçla, doğal olarak, Irak silâhlı kuvvetleri içinden kaynaklanacak bir darbeye oynuyor. Ayrıca, Arap milliyetçi örgütleri, bazı Kürt örgütleri ve Irak Komünist Partisi'nin oluşturduğu «*Irak Ulusal Demokratik Yurtsever Cephesi*»nin de Şam'dan destek gördüğü biliniyor.

Saddam'ın halefini arayanlar sadece düşmanları değil. Bunların arasında «*dostları*» da var. Örneğin, Suudi Arabistan'ın Devrim Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı İzzet Duri'nin Saddam'ın yerini almasını düşündüğünü, bunu İran'ın elinden Saddam iktidarda olduğu için Irak topraklarına girme kozunu almak için yapabileceği söylentileri yayılıyor.

Daha ilginci, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin İran'a Saddam'ın devrilmesi, savaş tazminatının kendileri tarafından ödenmesi ve Irak askerlerinin İran topraklarından tümüyle çekilmesini içeren bir barış planı önerdikleri ve bütün bunların karşılığında İran'dan Irak topraklarına girmeme güvencesini el altından istedikleri de Beyrut'ta do-

laşan bir «*istihbarat*». Aynı «*istihbarat*»a göre Cezayir Dışişleri Bakanı Muhammed Benyahya bu «*barış planı*»nı söz konusu ülkeler adına Tahran'a götürürken, kendi sırtından yapılacak pazarlığa haber alan Saddam tarafından uçağının düşürülmesi sonucu öldürüldü.

ÖNÜMÜZDEKİ GÜNLERDE NE OLABİLİR

Herşeye rağmen, Huninşehir çevresinde kanlı çarpışmalara paralel olarak Körfez ülkeleri ile Ürdün'ün İran'a yönelik siyasî - diplomatik seferberliği artarak sürüyor. ABD ile sıkı ilişkileri bulunan bir Arap ülkesinin önde gelen bir diplomatı bize Washington'un bu çabaya ağırlık verdiğini ve bu yüzden Arapların İran'ı hedef alan gruplaşmasını saptırmamak için İsrail'e Lübnan'a karşı bir istila hareketine girişmemesi konusunda yoğun baskı yaptığını açıkladı.

Eninde sonunda gerçekleşmesi beklenen böyle bir istila girişiminin de zamanlaması, bu anlamda Fırat - Dicle kıyılarında meydana gelecek gelişmelere bağımlı görülüyor.

Bu arada, İran'ın muzaffer bir biçimde Irak içlerine girmesini hararetle destekleyenler de bulunuyor. Bunlar genellikle, Arap rejimlerine karşı olan siyasî çevreler, FKÖ merkezlerinden sızan bilgilere göre Ürdün'de ve işgal altında ki topraklarda yaşayan Filistin halkının birçok unsurundan oluşuyor.

Eğer, İran kuvvetleri, Huninşehir'i düşürdükten sonra Basra'ya doğru ilerlerse, büyük bir olasılıkla, namlı Çevik Kuvvet ve dolayısiyla ABD'nin NATO müttefiki Türkiye'nin Acil Müdehale stratejisine katkısının ne olabileceği gündeme bir kez daha gelecek.

Önümüzdeki birkaç hafta içinde uluslararası deprem kuşağının Falkland (Malvinas) çevresinden Fırat - Dicle kıyılarına kayması herhalde şaşırtıcı olmayacak.

Zaten Nil ile Fırat arası dünya tarihinin sürekli deprem kuşağı değil midir?...

UNUTTUĞUMUZ CEZAYİR

«Yüzyıl boyunca Cezayir üstüne tek namuslu cümle yazılmamıştır.» (Julien Tarinçi).

«Görünüşe göre tanınamayacak, hattâ tersine tanınacak bir ülke varsa, o da işte burası. (Niyazi Berkez).

Cezayir, tarihte Türk yönetiminin elinin değdiği en uçtaki ülke. Osmanlılar, Magrip'in üç ülkesinden ikisini, Tunus ve Cezayir'i yönetmişler, bugünkü Cezayir - Fas sınırında durup daha öteye gitmemişler. Cezayir, aynı zamanda Türk yönetiminden kopan ilk islâm ülkesi. Ama bu kopuş bilindiği gibi, zorbalıkla gerçekleşmiş; Fransızlar Cezayir'i İstanbul'dan koparmışlar. Ve galiba o gün bugündür, Türkiye Cezayir'i pek hatırlamamış. Buna karşılık Cezayir de Türkleri hiç unutmamış. Ama bu sadece zihinlerde. Görünürde Türk varlığını hatırlatan bir şey yok. Başkente ayak basar basmaz, Barbaros Hayrettin'in hükmettiği bu topraklarda Türkiye'den ne gibi izler kalmış diye gözümüzle çevreyi didik didik ediyoruz. Nafile, Cezayir, bırakın Türklerden eser kalan bir kent olmayı, Araplığı bile pek hissedilemeyen tam bir Fransız kenti gibi. Denizden başlayarak engebeli ve yeşil bir zemin üzerinde sürekli yüksele yüksele tırmanan beyaz Fransız yapıları ile oturaklı bir Fransız Akdeniz kenti sanki.

İki ay önce bulunduğumuz Tunus'u hatırlamaya çalışıyoruz. Nisbeten düz bir kent olan Tunus, Cezayir'in yanında pek gösterişsiz. Cezayir'in bir mahallesi gibi kalıyor. Üste-

lik, burada Tunus'la kıyaslanamayacak ölçüde yaygınlıkla Fransızca konuşuluyor. Kulaklar Arapçayı çok nadir işitiyor.

İnsan, Cezayir'e gelince tarihin en utanç verici sömürgesavaşlarından birini yürütmüş olan Fransızların neden bu denli ısrarlı davrandıklarını, neden basbas, «*Cezayir Fransızdır*» diye bağırdıklarını kavrayabiliyor. Fransızlar Cezayir'i Fransızlaştırmak, Cezayir'in Cezayirliliğini yoketmek için gereken ne varsa yapmışlar. En önemlisi, Cezayir'in tarihini kazıyıp silmek istemişler. Kendilerinden önceki Türk yönetimini «*korsanlık*», kendilerininkini «*uygarlık*» olarak ilan etmişler ve buna bizim bazı aydınlarımızı bile inandırmışlar.

Oysa, buna Cezayir'i inandıramamışlar. Tarihini unuttura mamışlar. Cezayir, Türkiye'nin kendisini umursamamış olmasına, hattâ en çetin günlerinde kendisine sırt çevirmesine rağmen Türkleri unutmamış. Burası Türk olmanın bir avantaj olabildiği, Türk olduğunuzu söylediğinizde biraz imtiyaz taşıyabildiğiniz dünyanın pek fazla sayıda olmayan ülkelerinden biri.

Cezayir'in en büyük minyatür ustası *Muhammed Rasim*'in eserlerinin toplandığı kalın kitabın kapağını çeviriyorsunuz. Önsözünü Dışişleri Bakanı Dr.*Ahmet Talip İbrahimi* (kitabın basıldığı yılda Kültür Bakanı) yazmış. Ve kitabın içinde «*Barbaros Hayrettin*» başlığı altında bir şiir:

«Bu devletin tarihini bir ara,
Oradan yüzyıllar boyu büyük adamlar geçtiler!
Mezgana toprağının üzerinde bir krallık ve refah dolu bir egemenlik kurdular.
Devletleri onurlu ve şanlıydı.
Onlara onur ve şan verdi.»

Tarihindeki Türk varlığı ile onur duyan Cezayir'de Türklerin girdiği ve bugün hâlâ Türk etkisinin sindiği nokta, ülkenin Batı ucunda, Fas sınırı yakınındaki Tlemsen. Barbaros'un

kuvvetleri İspanyolları oradan sürerek Cezayir'i Avrupa talancılığına kapamışlar.

Tlemsen, Cezayir'in geleneksel kültür merkezi. Dünya tarihinin en büyük bilim merkezlerinden olan görkemli Endülüs yıkıldıktan sonra Endülüslüler oraya çekilmişler. Flemsen'de Endülüs kültür birikimi ile Türk yönetimi buluşmuş. Türkler Tlemsen'e öylesine nüfuz etmişler ki, Cezayirli dostdülüs yıkıldıktan sonra Endülüslüler oraya çekilmişler. Tem*senliler kendilerini Türk* kökenli sayıyormuş. Türk kökenli olduğunu kanıtlayamayan bile ne yapıp edip, soyunda bir Türklük icat ediyormuş. Türk kökenli olmak Tlemsenliler için bir övünme, bir onur duyma vesilesi imiş. Bazı tanınmış Tlemsenli aileler Türk isimleri taşıyorlar. Örneğin Karaali ailesi, Koloğli diye telaffuz ettikleri Koloğlu ailesi, Bençuklar dedikleri, Mağrip arapçasında oğulları ya da oğlu anlamına gelen Ben ile Selçuk sözcüğünün karışmasından gelen Selçuk oğulları.

Tıpkı Tunus gibi, hatta ondan da daha çarpıcı biçimse Cezayir, Mağrip'in, Maşrik'tan yani Ortadoğu Arap dünyasından hayli farklı ortamını sergiliyor, insan yapısına kadar Magrip Araplarının Maşrık'tan farkını kolaylıkla sezebiliyorsunuz. Bunda 132 yıllık insafsız Fransız sömürgeciliğinin izlerinin büyük etkisi olsa gerek. Müslüman Cezayir'de genellikle her yemekte su yerine şarap içiliyor. Fransızlar ülkenin mimarisini olduğu gibi damak zevkine de büyük ölçüde damgalarını vurmuşlar. Her yemek mutlaka «*ordövr*» ile başlıyor, «*entée*» ile sürüyor ve genellikle mutlaka bir et yemeği yendikten sonra tatlı ya da meyve ve en sonunda kahve ile bitiyor.

Cezayir'in Maşrık'tan olduğu kadar komşusu iki Magrip ülkesi Tunus ve Fas'tan da belirgin bir farkı var. Hangi Arap ülkesine gidilirse gidilsin, orada göze ilk çarpan ülke liderinin hemen her yere, her duvara, kimilerinde neredeyse her direğe asılı fotoğraflarıdır. Bu durum Magrip'te de, Tunus'ta Burgiba ile, Fas'ta duyduğumuz kadarıyla Kral

İkinci Hasan'ın fotoğraflarıyla değişmez bir Arap olgusu gibi.

Cezayir'de inadına böyle bir görüntü söz konusu değil. Başkan Şadli'nin fotoğrafları pek az. Bumedyen'inkiler de öyle. FLN'nin (Ulusal Kurtuluş Cephesi) «*anonimlik*» yani tanınmaz-bilinmez kalma biçimindeki örgüt ilkesinin yarattığı bir alışkanlık mı bu? Yoksa 1 milyonun üzerinde şehit vererek, tüm halkın ortak ve inanılmaz enerjisiyle yürütülmüş bir mücadelenin kollektif niteliğinin sağladığı bir terbiye mi?

Cezayirliler genel olarak gürültüden, gösterişten hoşlamayan kişiler. Bunu ülkenin üçüncü büyük kenti Konstantin'de bir kez daha kuvvetle hissediyoruz. Konstantin (ya da Arapça yazılışıyla Kısantina) Cezayir'de geleneklerin en güçlü biçimde hüküm sürdüğü, ülkenin en eski kentlerinden biri. Cezayir'de boyun eğmezliği ile direniş ruhu ile tanınıyor. Fransızlar 1830'da Cezayir'i işgale başladıklarında 7 yıl Konstantin'e girememişler. Küçük bir ırmağın yardığı derin vadilerin yanlarına yaslanan tepelerin üzerine kurulu Konstantin, «*Ülkemiz Cezayir, dilimiz Arapça, dinimiz İslâm*» sloganıyla 1930'larda ezilmiş, kırılmış Cezayir ruhunun Fransızlara karşı mücadeleye dönüşmesine büyük katkısı bulunan Şeyh Ben Badis'in kenti.

HATIRLANMAYAN KATLİAM

1 Kasım 1954'de başlayan Cezayir Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın karargâhı Aures dağları da Konstantin'e bir saat uzaklıkta. Konstantin kent merkezinde iki oka gözümüz takılıyor. Biri Setif'e giden yolu işaret ediyor, diğeri Guelma'ya. Guelma Bumedyen'in memleketi Setif ve Guelma 1945'teki akıl almaz katliamın gerçekleştiği yerler. Setif katliamında Fransızlar iki hafta içinde en iyimser hesaplara göre 40 bin kişi öldürmüşler. Bu rakamı 80 bine kadar çıkaranlar da bulunuyor.

Cezayir'de hatırlatılmadıkça kimse Setif katliamından

söz etmiyor. Oysa, Avrupa'da Yahudilere yapılan zulmü, Auschwitz gibi, Dachau gibi temerküz kamplarının adını, hele Holocaust sözcüğünü bilmeyen ya da hiç değilse duymayan kaldı mı? Setif'i bilen, duyan, hatırlayan var mı? Katliamlar Avrupa dışında, müslüman topraklarında yapılınca, onların ızdırabının gürültüsü de mi az oluyor?

Cezayir tarih kitaplarında bile, Şetif katliamını bir-iki satırla geçiştirip, daha çok 1954'deki silahlı kurtuluş savaşının temellerini atan olay olarak vurgulamak yeğleniyor.

CEZAYİRLİLER

Fazla sözü edilmese de Setif ve benzeri katliamlar, sekiz yıl yaklaşık 1,5 milyon insanın canını alarak süren kanlı savaş ve en önemlisi 132 yıl Cezayirlilere dilini unutturan, kültürünü silmeyi hedef alarak, insan onurunu benliğini derinden yaralayan Fransız sömürgeciliği özgün bir yapı yaratmış. Cezayirliler kapalı, vakur, ciddî insanlar. Alıngan ve sert kişiler. Kendileriyle ilgili kendilerinin yaptığı şakayı bir yabancıdan duymaya hiç tahammülleri yok. Türkler ve diğer bazı uluslar hariç tutulursa yabancılardan pek, Fransızlardan ise hiç hoşlanmıyorlar. Kendi ülkelerine, Cezayir ve Cezayirlilik kavramlarına tutkuyla bağlılar.

Öylesine içlerine dönükler ki, duygularını yüzlerinden okumak mümkün değil. Filistin Ulusal Konseyi'nin bir festival halini alan kapanış oturumunda kürsüde *Arafat* konuşuyor. Salon arada bir ayakta. Heyecanlanıyorlar, tezahürat yapıyorlar. Gözümüz kürsünün tam karşısında oturan Cezayirli yetkillilere takılıyor. İşte ülkenin iki numaralı adamı sayılan FLN Partisi'nin Genel Koordinatörü *Messaadia*, İçişleri Bakanı ve Parti Siyasi Büro üyesi *Muhammed Yala*, Parti'nin Dış İlişkiler Sorumlusu, Kurtuluş Savaşı'nın namlı komutanlarından *Süleyman Hoffman (Osman.)* Yüzlerinde mimik oynamıyor.

Acaba görmüş geçirmiş oldukları için mi heyecan belir-

tisi göstermiyorlar? Bir Cezayirli arkadaşımız «*Hayır*» diyor, «*Biz Cezayirlilerin duyguları yalnız öfkelendiğimizde belli olur. Duygularımızı gizleriz.*

Ülkenin siyasal yaşamı da böyle. Bir kapalı kutu. Faal ama neyin, neden, değişikliklerin nereden kaynaklandığını anlamanın hayli zor olduğu, gösterişten, sansasyondan uzak.

Bu, Cezayir insanının yanısıra ülkenin tek ve yönetici örgütü FLN Partisi'nin işleyiş biçiminden ve mücadele geleneğinden ileri geliyor.

Filistin Ulusal Konseyi toplantıları sekiz gün sürdü ve bitti ama Cezayir'deki yankıları üçdört gün daha sürdü.

Konstantin kendi yakınlarında bir kır lokantasında Cezayirli dostlarla günün konusunu, Filistin Ulusal Konseyi toplantısının sohbetini yapıyoruz. Biri «*Arafat son gün TV'de canlı yayınlanan konuşmasında ağladığı için Cezayir'de çok şey kaybetti*» diyor.

Arafat konuşması sırasında Güney Lübnan'da stratejik bir mevzii İsrail kuvvetlerine karşı savunarak yaşamlarını yitiren 37 kişiden söz ederken, sözleri boğazına tıkanmış, gözyaşlarını sildikten sonra konuşmasını sürdürmüştü.

— Neden? Ne var bunda? Duygulanmış olamaz mı?

Konstantinli bir şoför müdahale ediyor:

«*Olmaz. Cezayirliler böyle gösterişli manzaraları sevmezler.*»

Duygu belirtmemek, gösterişten uzak durmak. Ağırbaşlılık. Çetin bir insan yapısı. Bütün bunlar. Arap dünyasındaki yaygın sıfatıyla «*Bir Buçuk Milyon Şehidin Ülkesi*»nin halkının karakteristik yanları. Bir Cezayirli yetkili kendi toplumundan yarı hayranlık karışımı bir duyguyla şöyle yakınıyordu: «*Bu Cezayirliler dünyada yönetilmesi en zor insan topluluğudur. Hiç bir şeyden tatmin olmazlar. Herşeye itiraz ederler.*»

FLN (Ulusal Kurtuluş Cephesi) böyle bir ülkeyi ve halkı bağımsızlık sonrasının 21 yılı boyunca büyük çalkantılara yer vermeden Ben Bella gibi tüm uluslararası kamuoyunda büyümüş bir ismin bir darbeyle devrilmiş. Bumedyen gibi 1965 1978 arası ülkeye damgasını vurmuş uluslararası ağırlığı olan bir ismin ardında halef bırakmadan aniden göçüp gitmiş olmasına rağmen ciddi sarsıntılara yol açmadan yönetti.

Kavrayabildiğim kadarıyla, FLN'in bütün bu «*anlaşılmayan*» gücü, Cezayir halkını ve toprağını iyi tanımasından ileri geliyor Cezayir'i bugün yöneten kadrolar Cezayir'in dağlarında, ovalarında, kentlerinde, her yerinde sekiz yıl süren kanlı bir savaşta pişen eski silah arkadaşları. FLN'nin silahlı mücadeleye başladığı tarihin yıldönümü toplantılarında tıpkı yıllar öncesi gibi bir araya gelip, ayakta hep bir ağızdan marşlar söyledikleri zaman 25 yıl öncesinin isimsiz mücahidleri haline dönüşürlermiş. Bir Cezayirliye göre, «*FLN Kongreleri sırf bu tabloyu görebilmek için yaşanması gereken olaylardır.*»

YÖNETİMİN YAPISI

Tüm gizemine rağmen, yönetimin yapısını ve izlediği politikayı tanımlayıcı ipuçları mevcut. *Bumedyen*'in *Ben Bella*'yı devirdiği tarihten yani 1965'ten beri ülke yönetiminde FLN'nin sivil kadroları yerine silahlı kolu ALN'nin (Ulusal Kurtuluş Ordusu) kadroları yönetimde ağırlık kazanmıştı. Bumedyen, Kurtuluş Savaşı'nda Mücahid Ordusu'nun Başkomutanı, darbeyi gerçekleştirdiği sırada Savunma Bakanıydı. 1979'dan beri sürmekte olan *Şadli Bencedid* döneminde ordu mensuplarının iktidardaki ağırlığı daha da artmış, Başkan Şadli, Bumedyen'in boşalttığı koltuğa oturmadan önce ülkenin ikinci büyük kenti Oran'ın askeri valisi ve Fas sınırına doğru uzanan stratejik önemdeki bölgenin yöneticisi idi. Bencedid kurtuluş savaşı günlerinin albay rütbeli komutanlarından biri. (Cezayir'de en yüksek askeri rütbe albay).

Yönetime Bumedyen'in yerini alması beklenen iki güçlü ve rakip aday *Buteflika* (Bumedyen'in Dışişleri Bakanı) ve FLN - Partisi'nin Genel Koordinatörü *Yahyavi* gibi iki güçlü ve rakip aday arasından sıyrılarak bir denge unsuru olarak gelmiş. Ancak, üç yıllık iktidar süresince kendi iktidarını sağlamlaştırmış. Savaş ve Oran askerî valiliği yıllarındaki en yakın çalışma arkadaşlarını (örneğin FLN - Partisi Genel Koordinatörü *Messaadia)* kilit noktalara getirmiş. Önce Buteflika daha sonra Yahyavi ve bir dizi güçlü isim devre dışı kalmışlar.

Cezayir'de yönetim Bencedid'in uzun yıllar çevresinde bulunmuş kişilerle, Bumedyen'in yakın mesai arkadaşlarından oluşuyor. Bumedyen'in yakınlarından bir kısmı devre dışı ama Başbakan Abdülgani Dışişleri Bakanı *Ahmet Talip İbrahimi, Brahim Brahimi,* Turizm Bakanı *Abdülmecid Allahum,* (albay - stratej) Parti Dış İlişkiler Yöneticisi Süleyman *Hoffman* (albay) ve bunlar gibi çok sayıda kişi hem Bumedyen'in en yakınları arasındaydılar. hem de bugün partinin yönetim kademelerini işgal etmeye devam ediyorlar.

«Cezayir tarımının ayakları üzerine oturtulması gerekmektedir. Savurgan sanayi projeleri terkedilmelidir. Daha etkili bir yönetim olmalı ve yolsuzluğa karşı acımasız bir mücadele yürütülmelidir. Hepsinden önemlisi tek parti devletine son verilmeli ve temel insan haklarına saygı gösterilmelidir... (Bugünkü Cezayir) olabileceğinin feci bir karikatürü.. Başkan Şadli Bencedid'in bu durumu değiştirmeye çalıştığı kanısındayım, ama başarısızlığa mahkûmdur; çünkü bu sistemden doğdu ve dolayısıyla onu kontrol edemiyor.»

Cezayir'le ilgili bu karamsar tabloyu çizen ülkenin ilk Cumhurbaşkanı, bağımsızlığa damgasını vurmuş büyük isim *Ahmet Ben Bella,* Şubat ayı sonlarında Amerikan Newsweek dergisine böyle konuşuyor. Sözlerine dikkat edilecek olursa, Başkan *Şadli Bencedid*'in iyi niyetine inanıyor ama çaresiz olduğu kanısında. Bu durumda, sözünü ettiği tablonun gü-

nahı ülkeyi 13 yıl yönetmiş olan *Huari Bumedyen'in* sırtına yükleniyor.

Ben Bella, Bumedyen ve Şadli, Cezayir'in bağımsızlıktan buyana geçen 21 yılının altına imzalarını atanlar bunlar. İlki ilk 3 yıla, ikincisi 13 yıla. Sonuncusu ve şu anda yönetimde bulunanı ise beşinci yılına yeni girdi.

BEN BELLA MI BUMEDYAN Mİ?

Ne var ki, nüfusunun yüzde 60'dan fazlası 20 yaşın altında olan Cezayir Ben Bella'yı tanımıyor. Ülkenin büyük çoğunluğu için Cezayir demek Bumedyen dönemi demek. Kıyaslamalar hep Bumedyen dönemi ile şimdiki, beşinci yılına giren Şadli dönemi arasında yapılıyor.

Cezayir dışında tüm dünyada eski kuşaklar (1940'lı yıllarda doğanlar dahil) için unutulmaz bir isim olan Ben Bella'yı, etkisini, gücünü soruşturuyoruz. Bumedyen döneminde yetişmiş Cezayirli kuşaklar için bu isim fazla bir anlam taşımıyor Bumedyen'in ölümünden sonra özgürlüğünü kazanan Ben Bella'ya bir süre merak duymuşlar. Ancak, Cezayirlilerin hiç affetmediği Fransa'da yaşamaya başlaması, Avrupa'da yaptığı açıklamalar bu ilgiyi bir nebze dağıtmış. Ya da belki de yüzeysel ve sınırlı bir gözlemle bizim aldığımız izlenim böyle.

«*Ben Bella aktördü. Bumedyen ise ayakları yerde bir halk adamıydı*» diyorlar. «*Ben Bella belki yabancılara çekici gelebilir ama Kurtuluş Savaşı boyunca tüm ömrü Cezayir'de geçen, iktidarı döneminde de bütün ülkeyi karış karış dolaşan Bumedyen Cezayir halkı için çok çekici idi. Halk ona Le Brun* (Karaoğlan) *adını takmıştı.*»

Elbette ki, bu sözlerde Bumedyen döneminde yetişmiş, ona hayranlığını gizlemeyenlerin duyguları yansıyor. Böyleleri için Ben Bella da çekici değil, Bumedyen'e oranla çok zayıf ve silik gördükleri Şadli de.

Bumedyen dönemini övüp Şadli dönemine eleştirel bir tutum takınanların bu tavırları şu noktalarda toplanıyor:

Şadli dönemiyle birlikte Bumedyen'in uzun vadeli sanayileşme stratejisinden belli sapmalar başladı. Bumedyen'in uzak görüşlü bir devlet adamı olmasına karşılık Şadli günlük politika yapıyor:

Bumedyen'in uluslararası ağırlığı vardı; Şadli'nin yok.

Şadli döneminde yeni zenginler (genellikle ordunun üst kademeleri, büyük bürokratlar ve partiler) oluşmaya başladı.

Böyle düşünenler için Şadli döneminin bir olumlu yanı varsa, Cumhurbaşkanı'nın demokratik kişiliği. Sadli Bencedid yönetimi altındaki Cezayir'de rejim tek parti yönetimine dayanmasına rağmen, eleştiriler daha kolayca yapılabiliyormuş. Bu nedenle baskı önlemlerine başvurulmuyormuş. Ancak, bu olgu, çoğulcu sisteme geçiş isteklerini de kabartıyor. Oysa, rejim bu geçişe hiç niyetli görünmüyor.

Aslında, Şadli dönemini Bumedyen döneminden ayırdeden işaretleri kavramak çok zor değil. Şadli'nin Bumedyen'in uzun vâdeli sanayileşme plânlarına oranla, toplumsal yaşam koşullarını düzeltmeye ağırlık verdiği —yeni zenginler sınıfının doğmakta olduğu eleştirilerine rağmen— ve bunun da katı ekonomik kuralların kıskacında bunalan halk tarafından olumlu karşılandığı itiraf ediliyor. Kaldı ki, sözkonusu yeni zenginler sınıfının temellerinin Şadli döneminde mi yoksa Bumedyen döneminde mi atıldığı tartışmaya muhtaç. Ben Bella'ya sorarsanız, adını anmadan bunun sorumluluğunun Bumedyen dönemine ait olduğunu ileri sürüyor.

Ekonomideki katı devlet müdahaleciliğinin bir ölçüde gevşetilmesine paralel olarak dış politikada da Sovyetler'e daha dönük duran bağlantısız Cezayir politikasının ibresi merkeze doğru çekilmiş. Bugünlerde, iktidarını sağlamlaştıran Sadli, Cezayir'in bilinen aktif dış politikasına yeni dönülmekte olduğunun sinyallerini veriyor.

Bunun son günlerdeki en anlamlı göstergeleri Filistin Ulusal Konseyi toplantısının Cezayir'de yapılması ve toplantıdan bir hafta sonra gerçekleşen sürpriz Şadli - Kral Hasan buluşması idi.

Cezayir, Filistin Ulusal Konseyi'nin kendi ülkesinde ve özgürce toplanmasını sağlayarak Arap dünyasında nüfuzlu bir konuma kaydı. Uluslararası yaşamda Filistin davasının savunuculuğunu yükleneceğini ima etmiş oldu.

Fas Kralı Hasan ile Şadli «doruğu» ise Cezayir'in yedi yıldır elini kolunu bağlayan ve uluslararası aktivitesini sınırlayan bir pürüzden kurtulmak yolunda atılan ciddi bir adım olarak görülmeli. Bu pürüzü gidermek Cezayir'in uluslararası arenaya faal bir biçimde çıkabilmesi için gerekli bir ön koşul.

Cezayir, Bağlantısızlar Hareketinin Yeni Delhi'deki 7. Doruğu'na da hareketin lider ülkelerinden biri olduğu bilinci ve tavrı ile hazırlandı. Harekete yeniden can vermek ve hareketin temel taşlarından Afrika Birliği Örgütü (OAU)'yu çıkmazdan kurtarmak için kolları sıvadı. Bu açıdan koşut biçimde Başbakan *Abdülgani*, Siyah Afrika ülkelerini turladı.

Cezayir'in yeni dinamik dış politika yönelimine ilişkin ipuçları Dışişleri Bakanı Talip İbrahimi'nin yabancı basın mensuplarına yaptığı önemli açıklamalardan da anlaşılabiliyordu. Bu açıklamaların içinde en önemlilerinden biri İbrahimi'nin Kararlılık ve Red Cephesi adındaki gruplaşmanın ölümünü resmen ilan etmesiydi.

Böylece, sezebildiğim kadarıyla Cezayir, «*radikaller ılımlılar*» biçiminde Batı basınında basite indirgenen kutuplaşmalardan kendisini çekerek, Sovyetler ile ABD ve Batı arasında daha dengeli bir yere oturmayı tasarlıyor. Ve bu dengeli konumuna elverecek ve gerektirecek hareketli bir dış politika evresine giriyor. Uluslararası politikada temkinli ama sağlam adımlarla yeniden sivrilmeye başlıyor.

Türkiye'nin, unuttuğu Cezayir'i hatırlaması kendisine gelecek bakımından yeni boyutlar getirebilir.

ATEŞKESLE ATEŞ ÇEMBERİNDE LÜBNAN

Bundan bir yıl kadar önce, Beyrut, dünyanın kuşkusuz en açık kentiydi. Gerek siyasi, gerek iktisadi, gerekse kültürel anlamda, tümüyle «*açık*» bir kentti.

Bu gizemli kenti bugün bir yıl öncesinden de Filistin Kurtuluş örgütü kadrolarının ve savaşçılarının boşaltmalarının ardından ayrıldığımız, sekiz ay öncesinden de çok farklı bulduk. ABD, Büyükelçiliği'ndeki patlama bir yana bırakılırsa, Beyrut, artık her gece şiddetli infilaklarla sarsılan bir şehir değil. Kimse artık arabasını koyduğu yerde bulup bulamayacağından kuşkulanmıyor. Bir gece vakti, ya da gündüz tenha bir sokakta yürürken parasının soyulacağından, ya da çanının alınacağından korkmuyor.

Sokaklarında Lübnan askerlerinin yanısıra Fransız, İtalyan konvoyları ve tabii, Amerikan deniz piyadeleri geziyor. Mütareke yıllarındaki İstanbul'a benziyor olmalı.

Gerçi insanı bıktıracak derecede kentin orasına burasına yayılmış Suriye barikatları artık yok, kentin belli kesimlerindeki FKÖ denetimi de ortadan kalkmış ama, meşru devlet otoritesi de ancak yabancı üniformaların varlığına sığınılarak sağlanmaya çalışılıyor.

Aslında çok uluslu kuvvet güvenlik görevi yapmıyor. Siyasi bir işlevi yerine getiriyor. Onun varlığı İsrail'in kente girmesini önlemek için. Ne var ki, İsrail askerleri Beyrut sokaklarında dolaşmıyorlarsa da, İsrailliler, Beyrut'a girip

çıkıyorlar. Kentin Hristiyan kesimine sivil giyimli İsrailliler in girmesi kolay. Artık Beyrut'un iki kesimi birleştirilmiş olduğu için de eski batı yani çoğunlukla Müslüman Beyrut'a geçebilmeleri ve dolaşabilmeleri de elbette ki mümkün.

Beyrut'a devlet otoritesi yerleşmiş. Ama devlet otoritesi Beyrutlularda sadece günlük yaşama ilişkin güvenlik duygularını yerleştirebilmiş. Mutluluğu sağlayamamış.

Kendisini 12 yıldır tanıdığımız Beyrut, hiç bir zaman bu kadar donuk olmamıştı. Hiç bir zaman olmadığı ölçüde tatsız, anlamsız, zevksiz bir kent.

Bir arkadaşımızı soracak oluyoruz. «*Paris'te galiba da dönmeyecek*» yanıtını alıyoruz. Bir başkası, «*O Fildişi Sahili'ne gitti. Yok yok, Senegal'e yerleşti*» diyor. Kimisi ülkeyi terketmeyi düşünüyor. Bir nereye gidebileceğini ve ne yapmak üzere gidebileceğini bilebilse.

Herhangi bir tanıdıkla karşılaşınca, «*Merhaba, nasılsınız?*» sorusunu sorduğumuzda, neredeyse değişmeyen tepki, «*Nasıl olmamızı bekliyorsunuz?*» yanıtı ile karşılaşmak oluyor. Boş ver dercesine elini şöyle bir sallıyor.

Beyrut, mutsuz ve ruhsuz insanların kenti olmuş. Kimse kimseye güvenmez durumda. «*Aman, filancanın önünde fazla konuşma, şu şu meselelerden bahsetme. Az konuş. Daha çok dinle. Fazla ortalıkta görünme*» sözleri sık sık duyulan «*dostça*» bir tavsiye.

İnsanlar arası ilişki hayli zehirlenmiş, kirlenmiş halde. 1982 yazındaki savaşın travması, psişik etkileri tuhaf bir ruh haleti yaratmış. Basit kişisel sorunlar çoğu kez gerçek olmayan siyasi gammazcılık ve muhbirlikle çözülmeye çalışıyor. Cumhurbaşkanı'nın başlıca otorite odakları partisinden başka ve belki de daha ön planda ordu ve istihbarat örgütü. Her ikisine de belli ölçülerde İsrail'in sızdığına inanılıyor. Bütün bunlar toplumsal dayanışmayı çürüten, inanılmaz ölçüde insanların birbirine güvensizliğini besleyen etkenler.

Devlet otoritesi ve can güvenliği iktisadi durumun toparlanmasına derman olamamış. Bir haftalık derginin yazı işlerinin şu sözlerine kulak vermeli. *«Bazıları, Filistinlileri gemilere bindirip gönderince, ABD ve Avrupa sermayesinin akacağını, batılı şirketlerin yatırıp yapmak için birbirleriyle yarışacağını sandı. ABD sermayesi 8 aydır gelmediği gibi, piyasadan ayda 120 milyon dolar da çekildi. Çünkü FKÖ, kadrolarına ve halkına ayda 120 milyon dolar ödüyor, bu para da Lübnan piyasasına giriyordu.*

ABD Kongresi 251 milyon dolarlık yardım paketini henüz kabul etti. Ancak, bunun 100 milyon doları askeri yardım. 51 milyon doları deniz piyadelerinin Lübnan ordusunu eğitme programı için. Kalan 100 milyon doları ise iktisadi yardım.

FKÖ'nün Lübnan'da oynadığı iktisadi rolün ortadan kalkmasının yarattığı boşluk ne doldurulmuş, ne de yakında doldurulabileceğe benziyor. Unutmamak gerekir ki, FKÖ, tüketici değil üretici bir unsurdu. Lübnan'da kaldığı 13 yıl boyunca çok sayıda kurum ve işletme meydana getirmiş, ülkenin iktisadi yaşamına katkıda bulunmuştu.»

YARINA GÜVENSİZLİK

Beyrutlularda sürekli bir tedirginlik ve gerilimi gözlememek olanaksız. Lübnan - İsrail görüşmelerinin 32. raundu da hiç bir ilerleme sağlanamadan kapandı. Ama herkes Lübnan ile İsrail arasında bir uzlaşmaya ulaşılmasından korku duyuyor. Çünkü, *«Eğer»* diyorlar, *«Lübnan ile İsrail uzlaşırsa halimiz harap. Bu durumda Arap dünyasının öfkesi Lübnan üzerinde patlayacak. Burası yine karışacak.»*

Peki eğer ya uzlaşma sağlanamazsa?

«O zaman da yandık» diyorlar. *«Böyle bir durumda, İsrail'in baskısı artacak. İsrail politikasının uzantısı durumundaki Falanjistler baskı yöntemlerine başvuracaklar.»*

Cumhurbaşkanı Emin Cemayel, kendisinin de yöneticilerinden olduğu, babasının kurup yönettiği Falanjist Partisi'nin üyelerini devletin kilit noktalarına getiriyor. Bir za-

manlar, kardeşinin çevresinde olanları, verdiği devlet görevleriyle kendisine bağlamakta.

Beyrut'un Batı kesiminde yaşayanların korkusunun önemli bir nedeni de bu gelişmelerden kaynaklanıyor. Şimdilik, intikamcı bir biçimde eski defterler açılmamış. Ama devlet cihazına Falanjistler, tam anlamıyla hakim olduklarında, yarın-öbür gün açılmayacağından kimse emin değil. Yavaş ve sürekli göç işte bu nedenle oluyor.

Lübnan - İsrail görüşmelerinin tıkanıklığı da tedirginlik ve gerilimli yaşamın devamı demek. Yani, ne İsrail'le uzlaşma, ne uzlaşmama ve ne de durumun böyle sürüp gitmesi kimsenin işine gelmiyor.

Lübnan'ın başkenti, Ortadoğu'daki belirsiz ve herhangi ve her türlü gelişmeye gebe, kaypak ve tehlikeli ortamın bir aynası gibi.

Talihsiz Lübnan. Talihsiz Beyrut. Ateşkesin ikinci haftasına girildi ama ne Lübnan ne de çileli başkenti Beyrut rahat değil. Beyrut geçtiğimiz yıl İsrail kuşatması döneminkine benzer günler geçiriyor. Eylül ayının ilk üç haftasında başkente bakan Şuf tepelerinde süren amansız savaş, günlük yaşamı öylesine etkilemiş, ekonomiye öylesine ağır bir darbe indirmiş ki, şimdi Beyrut'ta elektrikler günde 12 saat kesiliyor. Su, sadece 4 saat için veriliyor. Gece saat 20'den sabah saat 5'e dek sokağa çıkma yasağı sürüyor. Kısacası hayat tatsız tuzsuz. Ateşkesin bozulup ülkenin kesin olarak sonunu getirecek çarpışmaların başlaması korkusu da günlük hayatın sıkıntılarına eşlik ediyor.

Aslında ateşkese yüzde yüz uyulmuyor. Uçağımız Beyrut Havaalanı'na indikten 15-20 dakika sonra, havaalanı pistinin ucundan 10 kilometre kadar ötedeki Suk El-Garb kasabası çevresinde, ateşkes ilanından bu yana en şiddetli topçu düellosu cereyan etti. İki saat kadar sürdü. İki Amerikan deniz piyadesi yaralandı. Havaalanı başkent Beyrut'a bağlayan güney banliyöler Burc El-Barajni ve Gbeyri, bunların biraz ötesindeki Şiyyah tümüyle Şii militanların denetiminde. Söz konusu mahallelerin girişi Lübnan ordu birliklerince denetleni-

yor. Ancak mahallelerde Emel örgütü ve İran yanlısı militanlar tümüyle hakim. Şiilerin yoğun olarak yaşadığı Beyrut'un güney mahallesinde ordu birlikleriyle çatışmalar eksik olmuyor. Ayrıca Şiilerce kutsal Muharrem ayı içindeyiz. Bu nedenle Şii semtlerinde coşkulu bir hava esiyor. Şii camilerinde Hazreti Hüseyin'in Kerbela şehadetinin yasını ifade eden siyah bayraklar asılmış.

Beyrut'un içinde köşe başlarında Lübnan ordu barikatlarına sık sık rastlanıyor, ama başkentin içinde de ordunun duruma tam anlamıyla hakim olduğunu söylemek zor. Lübnan ordusunun en seçkin birlikleri hâlâ Suk El-Garb'da bağlanmış durumdalar.

GÖZLER KUZEYDE

Beyrut ve çevresi kendisini gerilimden sıyıramamış olmakla birlikte, şimdi, dikkatler daha çok, Beyrut'un 80 kilometre kuzeyinde bulunan, ülkenin ikinci büyük kenti Trablus üzerinde toplanıyor. FKÖ önderliği bir ve iki numarasıyla, yani *Arafat* ve *Abu Cihad* ile orada. Arafat'a bağlı fetih birlikleri orada ve kentin kuzey varoşundaki büyük mülteci kampı Beddavi ile Trablus'un 10 kilometre kadar kuzeyindeki bir diğer mülteci kampı Nahr El-Berid'de toplandılar. Suriye iki tümenini Beddavi ve Nahr El-Berid çevresinde mevzilendirdi. Suriye birlikleri Beddavi'nin 100 metre doğusunda.

Arafat, geçtiğimiz yıl Beyrut'ta İsrail kuşatmasını atlattıktan sonra bu kez Trablus'ta Suriye kuşatması ile karşı karşıya. Trablus kıyıları İsrail donanmasınca denetleniyor. Yani Arafat'ın hareket olanağı az ve Lübnan'ı kolaylıkla terketmesi mümkün değil. Ancak, Arafat da özellikle böyle olmasını istiyor gibi. Trablus, FKÖ liderinin gözünde önemli bir koz. Karadan Suriye, denizden İsrail tarafından kıstırılmasını Arap dünyası önünde Suriye'ye karşı etkili bir psikolojik silah olarak değerlendirmek niyetinde. Ayrıca Trablus'ta esaslı bir müttefik elde etti. Lübnan'ın ikinci büyük

kentine İran yanlısı *Şeyh Said Şaban* önderliğindeki İslâmı Tevhid hareketi egemen. Trablus geleneksel olarak Suriye Baas rejimine düşmanlığı ile ünlü. İslamı Tevhid hareketi yıllarca Fetih ile birlikte çalışmış Lübnanlı Sünnî Müslüman kadrolarca yönetiliyor. FKÖ lideri için, Suriye ile son bir askeri hesaplaşmayı kabul edebileceği en elverişli yer Trablus.

Gerek *Arafat*, gerekse *Abu Cihad* iki-üç gün içinde nihaî bir Suriye saldırısı beklediklerini ilan etmişlerdi. Ancak, *Arafat*, Suriye Devlet Başkanı *Hafız Esad*'ın kardeşi *Rıfat Esad*'dan saldırmayacaklarına ilişkin bir mesaj aldığını açıkladı. Bu sayede, Filistinliler için felaketli gelişmelerin başlamayacağına ilişkin iyimser duygular besleniyor. Ama yine de Trablus da Beyrut gibi endişeli bir bekleyiş içinde.

BAŞ AKTÖRLER

Lübnan'da gelişmelerin ne yönde seyredeceği ABD - Suriye ilişkilerinin içine gireceği kalıplara bağlı. Ateşkes tüm ihlallere rağmen tutacak —hiç değilse oldukça uzun bir süre tutacak— inancı yaygın. Bunun nedenini, buradaki gözlemciler, ateşkesin bir ABD-Suriye uzlaşması sonucu ortaya çıkmasına bağlıyorlar. ABD ve Suriye eylül ayındaki «*dağ savaşı*» boyunca karşılıklı güç gösterisi yaptıktan sonra bir uzlaşma noktasında buluştular. Taraflar arasında diyalog ve diplomatik planda çekişme dönemine geçildi. Ateşkesin bozulması ancak bu dönemin sona ermesiyle mümkün deniyor. Yani, şu sıra gündemde, ABD'nin yeni politika formülasyonları var. Suriye, bu yeni formülasyonda «*mümtaz bir yer*» işgal ediyor.

ABD, Suriye ile tüm itişmesine rağmen belirli bir yakınlık içine girdi. Bu, İsrail'in ve Falanjistlerin canını sıktı. Ne var ki, ateşkesi bozabilecek taraflardan İsrail şu anda yeni hükümetini oturtmakla meşgul. O nedenle, İsrail politikası bölgedeki son gelişmeler üzerinde yeniden oluşturulmadan

siyonist devletin Lübnan'da ateşkesi, dolayısıyla ABD - Suriye uzlaşmasını bozabileceği sanılmıyor.

Beyrut'ta kiminle konuşursanız, son çarpışmalarda kaybeden tarafın Falanjistler olduğunu söyleyecektir. Gelişmelerden hoşnutsuz tarafların başında gelen Falanjistler, *Emin Cemayel* rejimi ile de aralarına mesafe koyuyorlar. *Emin Cemayel*'in ABD'ye dayanmasına karşılık, onların başlıca dayanağı İsrail. İsrail politikası belirlenmeden tek başlarına olayların ateşkesin yönünü etkileyecek, ateşkesin dayanmasını önleyecek güçleri yok. Kuzey Lübnan'da Filistinlilerin durumu da ABD - Suriye ilişkilerinin seyrine bağlı. Suriye, Trablus'a kıstırdığı Arafat ve yandaşlarını ABD ile tüm bölge çapında kendi rolünü saptamak için yürüteceği pazarlıklarda bir koz olarak kullanma niyetinde. Beyrut'taki siyasi gözlemciler Suriye'nin Trablus'a saldırıya geçip geçmemesinin ABD'nin tüm bölge politikasında Suriye'ye «ödeyeceği fiyat»a bağlı olduğunu söylüyorlar.

Bu anlamda, *Arafat*'ın bir ABD - Suriye «*komplosu*» ile yüzyüze bulunduğunu açıklaması pek yabana atılacak bir değerlendirme değil. Fakat, ABD - Suriye ilişkileri düz bir çizgide seyretmiyor. Örneğin, Suriye'nin Sovyetler'le yakın ilişkisini de ABD'ye karşı bir pazarlık silahı olarak kullanabilme durumu, söz konusu pazarlıkları daha da karışık hale sokuyor. Nitekim, Suriye'nin geçtiğimiz hafta içinde Sovyetler'den SS-21 füzeleri alınası Reagan'ı çileden çıkardı. Reagan'ın sert anti-Suriye konuşması Trablus'ta *Arafat*'a karşı beklenen Suriye saldırısını belki de erteletti.

Her şeye rağmen Şam kapıları ABD'ye kapalı değil. *McFarlane* Şam'a gidip geliyor. Filistinlilerin Suriye'ye giriş-çıkışları yasaklandı.

BÖLGENİN KADERİ ÇİZİLİYOR

Ortadoğu'daki gelişmeler Türkiye'de genellikle eğer kan gövdeyi götürüyorsa haber değeri taşıyor. Oysa, kanlı olaylar çoğunlukla karmaşık diplomatik süreçlerin cereyan ettiği

dönemlerde hazırlanıyor. Böyle dönemlerin ardından geliyor.

Şu sırada, Lübnan'ın her yerinde yaşanan, ancak topların ve uçakların suskun durduğu sıkıntılı günler, bölgedeki güçler dengesi, bir yanda ABD, diğer yanda Suriye ve perde arkasında Sovyetler'in çelkişmesi ve uzlaşması ile oluşturuyor. Bu oluşturma çabasında şimdilik İsrail geri plana itildi. Lübnanlı güçler, *Emin Cemayel* rejimi ve FKÖ figüran durumundalar.

Kuşkusuz, yeni güçler dengesini tayin edecek çok önemli bir başka unsur, bölgenin diğer ucunda Körfez çevresinde. Süper Stendard uçaklarının Irak'a teslimi ve İran'ın Hürmüz boğazını kapatma tehdidinin gerçekleşmesi de Lübnan'ın ve Lübnan tüm bölgenin aynası olduğu için Ortadoğu'nun tanık olacağı yeni süreçleri, yeni güçler dengesini etkileyecektir.

Falanjistler, Lübnan'daki savaşın değişmez başlıca tarafı. Lübnan'da ve Ortadoğu'da olup bitenleri onların gözüyle görebilmek için, Beyrut'un Hıristiyan Doğu kesimindeyiz. Beyrut'un iki kesimini ayıran noktada Lübnan ordusunun kontrol noktasında geçip Doğu Beyrut'a giriyoruz. Cağaloğlu - Karaköy kadar bir mesafe katettikten sonra deniz kıyısında Lübnan kuvvetlerinin, yıllardır onca katliama imzasını atmış olan Hıristiyan milislerin karargâhındayız. Karargâhın bulunduğu nokta, 1975-76 yılındaki içsavaşta bir kısım Filistinli ve Lübnanlı yoksulun yaşadığı karantina adlı mıntıka idi. Hıristiyan milişler karantinayı dümdüz ettikten sonra bir güzel asfaltlayıp, geniş bir karargâh kompleksi kurmuşlar, karargâh alanına girildiğinde, hemen sağ tarafa doğru uzanan binanın üç noktasında, giriş katı kum çuvalları ile örtülmüş, orası bir zamanlar Lübnan kuvvetlerinin komutanı, cumhurbaşkanı seçildikten sonra bir suikast sonucu ölen *Beşir Cemayel*'in bürosu imiş. Zaten Doğu Beyrut'un da, Lübnan'ın Falanjist kesiminin her yanı da Beşir Cemayel fotoğraflarıyla dolu. Lübnan Hıristiyanları Beşir'e bir azizcesine davranıyorlar.

Lübnan kuvvetlerinin yetkilisi ani bir iş için karargâhtan ayrıldığı için, 20 kilometre kuzeydeki Cuniye'ye uzanmak gerekiyor. Falanjist araçlarından başkasına izin verilmeyen ve kıyının hemen dizinden ilerleyen *«askeri yoldan»* Cuniye'ye gidiyoruz. Falanjistler'in kalesi Cuniye'ye.

«Ateşkes ne kadar dayanacak?»

Cuniye'de sırtını çam ağaçlarıyla örtülü bir yamaca yaslamış, Doğu Beyrut'takine benzer bir başka Falanjist karargâhındayız. Karşımızda Falanjistler hakkında dış dünyada uyanan imajı yalanlarcasına sempatik *Fadi Hayek*, konuşuyor.

«Lübnan'daki savaşın temel taraflarından birisiniz. Bu ateşkes sizce dayanır mı?»

«Bu sadece bir ateşkestir. Bir mütarekedir. Savaşın sonu değildir. Ancak, bu ateşkesin ardında olanca ağırlığıyla ABD bulunduğu için, yakın gelecekte bozulmayabilir.»

«Yani bir yıl dayanır mı?»

«Yok canım. Uzun süre dediğiniz zaman, bu aylar ya da haftalar anlamına gelir. ABD, Suriye ile bir paket anlaşmaya ulaşmaya çalışıyor. Ayrıca seçim hazırlığı içinde. Bu iki nedenle ateşkese ağırlığını koydu.»

Hristiyan Silahlı Kuvvetlerinin yetkilisi dönüyor dolaşıyor sözü Hafız Esad'a ve Suriye'ye getiriyor. Lübnan'da olup bitenin gerisinde Suriye, daha da doğrudan biçimde Hafız Esad'ın rolünü görüyor. Hafız Esad ve Suriye ile ilgili tahlili şaşırtıcı biçimde Arafat yanlılarının ve Lübnan'daki siyasi gözlemcilerin değerlendirmelerine benziyor.

«Hafız Esad iktidarı ele geçirdiği zaman, bu bir azınlık iktidarı idi. Alevilerin iktidarı, sadece Suriye Cumhurbaşkanı olarak kalamazdı. Çünkü bu azınlık iktidarı olarak bu imaja dayanamazdı. Bir Pan-Arap lider görüntüsü taşıması, Arap savaşının, Filistin davasının bayraktarı, Lübnan'daki Müslümanların koruyucusu görüntüsünü taşıması gerekirdi. Böylece, Ortadoğu politikasında var olup, ayakta kalabilirdi. Tüm politikasını yönlendiren budur.»

«Yanlış hatırlamıyorsam, 1976'da Lübnan'a Hıristiyanların koruyucusu olarak girdi...»

«Bize fikrimizi sormadı. Doğrusunu isterseniz başka seçeneğimiz de yoktu. FKÖ ile Kemal Cunblat'ın ittifakı Lübnan'da iktidarı ele geçirmek üzereydi. Bu bizim de sonumuz olacaktı. Hafız Esad'a da rol bırakmayacaktı. Hafız Esad için Lübnan'a girmesi kendi iktidarının varlık nedeni bakımından gerekliydi. Biz de yararlandık. Ama, Hafız'ın politikası Lübnan'da kendisini etkisiz bırakacak her gücü ortadan kaldırmaktır. Eğer, Velid Cunblat biraz daha güçlenirse, Suriye kolaylıkla ittifak değiştirebilir. 1976'daki koalisyonlara dönebiliriz.»

«Ama bu sefer durum çok farklı. Lübnan meydanında Filistinliler 1976'daki gibi bulunmuyorlar...

«Son çarpışmalar yeni güçleri ortaya çıkardı. Şiileri ve örgütleri Emel'i. Eğer, Emel ile İlerici Sosyalist Partisi (Velid Cunblat'ın liderliğini yaptığı Dürzi Örgütü) *ittifak kurarlarsa, Lübnan'ı ele geçirebilirler. Bunu, Hafız Esad da önlemek zorunda, biz de.»*

«Sürekli Suriye'den ve oyunlarından şikâyet edeceğinize Lübnanlılar olarak bir araya gelemiyor musunuz?»

«İlerisi Sosyalist Parti şimdi kendisini çok güçlenmiş hissediyor. Bizimle uzlaşmaya gelmez.»

«Bu durumda, *«ulusal diyalog»*dan da pek umutlu değilsiniz anlaşılan. Lübnan'a bir çözüm yolu sağlayamayacak mı?»

«Oradan hiçbir şey çıkmayacak.»

«Ya İsrail?»

Fadi Hayek'in tahlillerinde İsrail'in adı pek geçmiyordu. Hatırlatılınca söyledi. İsrail ile ABD'nin Lübnan ve Ortadoğu politikalarının arasında farklar bulunduğuna işaret etti. Ona göre, şu sırada İsrail çekilmiş ve meydanı ABD'ye bırakmış durumda. ABD'nin burnunun Lübnan bataklığına saplanmasını bekliyor.

«ABD, Lübnan'da boynunu kırınca yine sahneye aktif bir biçimde çıkacak. Sharon türü liderlerin dönemi yine gelecek.

«Peki, sizin ABD ve İsrail'le ilişkileriniz nasıl?»

«Son 8 yıl bize realpolitika (güçler dengesi doktrini) *öğretti. ABD de, İsrail de burada kendi çıkarlarını güdüyorlar. Bazı durumlarda bizim çıkarlarımız onlarınkiyle kesişiyor: Ancak, her ikisine farklı gözlerle bakıyoruz. ABD için biz Lübnan Hıristiyanları Ortadoğu'da azınlığız. Biz azınlık için Arap dünyasına yönelik çıkarlarını feda etmez. ABD bir süper devlet. Bu nedenle, ABD politikası ile bizim çıkarlarımızın çeliştiği oluyor. İsrail'in kendisi bölgede bir azınlık. Bu nedenle bölgedeki azınlıkların etkili olmalarını istiyor bundan yana...»*

TAŞNAK VE CİA

Söyleşinin açık yürekli yönünden cesaret alıp, Hayek'e aniden Taşnak'a ilişkilerini soruyoruz. Bir kahkaha koparttıktan sonra yanıtlıyor: *«Hiçbir ilişkimiz yok. Yani operasyonel, askeri planda ilişkimiz yok. Üst düzeyde, siyasi planda liderler arasında iyi ilişkilerimiz var o kadar. Tasnak CIA'nın elindedir. CIA'nın dışında düşünülemez.»*

Hıristiyan milislerin yetkilisi buna karşılık Asala'nın Sovyet ve Libya istihbaratlarının kontrolünde olduğu kanısında.

Beyrut'un ortasından 40-50 kilometre kuzeye ve 20-25 kilometre doğuya uzanan bölgenin gerçek iktidarı Falanjistler. Cuniye-Byblos arasında karayolunun bir bölümünde havaalanı kurmuşlar. Vergi topluyorlar. Bir devlet intizamı içinde çalışıyorlar. Ancak, son savaşta ağır bir darbe yedikleri herkesin dilinde. Beyrut'u Şam'a bağlayan karayolunun ortasındaki stratejik Bhamdun kasabasındaki çarpışmalarda 800 savaşçılarını kaybetmişler. Bu arada not edelim, Bhamdun, Arafat yanlısı Fetih kuvvetlerince Falanjistlerden temizlenmiş. Suriye, Velid Cunblat'a baskı yapınca, Dürzi lider Ara-

fat'a karşı tavır aldı. Fetih kuvvetleri ancak, bundan sonra Bhamdun'u Dürziler'e terkedip çekildiler. Şu anda Trablus-şam'a ulaşıp Arafat'a katılan kuvvetler Bhamdun'da savaşan gerillalar.

Tekrar Falanjistlere dönersek, Bhamdun'da yitirdikleri 800 savaşçıya ek olarak tüm Şuf bölgesinden temizlenmişler. 3 bin savaşçıları Şuf'taki Deir El-Kamar kasabasında kuşatma altında. Güçlerinin yüzde 50'si saf dışı.

Bu nedenle ve «*realpolitik*»in kurallarını öğrendikleri için «*şeytanla bile işbirliği yapabilecek*» bir hava içindeler.

Lübnan, yakın tarihteki yaşamının en uzun haftalarından birine, en kuzeyden güneye ateşkes ihlalleri, süregelen kuşatmalar ve karmaşık siyasi hesaplarla giriyor. Önümüzdeki perşembe kritik tarihlerden biri. Çünkü o gün, «*Ulusal Diyalog Konferansı*» toplanacak. Bu hafta içinde ateşkesin topyekün bozulması konferansı imkânsız hale sokacak. Ya da konferansın başarısızlığı savaş spazmını bir kez daha Lübnan'a yaşatacak.

Televizyonların karşısına geçip, haberleri izleme şansına erişebilen Beyrutlular, gün içinde yayılan söylentileri en ince ayrıntılarına dek görebildiler. Lübnan televizyonunun kameramanları, başkentin güneydoğusunda 72 kilometre (İsrail sınırından 16 kilometre kuzeyde) öteki *Nabatiye*'de aşure törenleri sırasında patlak veren olayları görüntülemeyi başarmışlardı.

Nabatiye'de 100.000 Şii Müslüman, *Hazreti Hüseyin*'in Kerbela'da şehit edilmesinin yıldönümünü geleneksel aşure töreninde anmak için toplanmışlardı. Ekranda, birdenbire beliren İsrail askerleri topluluğun üzerine ateş açtı. TV'de kurşun sesleri kolaylıkla işitilebiliyordu. Dağılır gibi dalgalanan kalabalık, İsrail askerlerine karşı taşlarla saldırıya geçti. Kurşunlara karşı taşlar ve sopalar ekranı ateşe verilen İsrail askeri araçlarının alevler içindeki görüntüsü kapladı.

Aynı saatlerde, Beyrut Havaalanı çevresinde roket ve makineli tüfek ateş sesleri işitiliyordu. Havaalanına hâkim bir yamaçtaki *Hay El-Sellum* semtindeki Şii milislerle Amerikan deniz piyadeleri çarpışıyorlardı. Sonuç: Bir Amerikan deniz piyadesi ölü, 3'ü yaralı. Böylece son üç gün içinde öldürülen deniz piyadelerinin sayısı ikiye yükseldi.

Nabatiye'den gelen ve İsrail askeri sözcüsünün yalanladığı haberlere göre ise çıkan çatışmada 8 İsrail askeri öldürülmüştü. Bu arada, aşure günü nedeniyle bir konuşma yapan üst düzeydeki Şii din adamı *Muhammed Mehdi Şemseddin*, İsraillilerle her türlü ilişkinin *«günah»* olduğunu ilan etti ve Güney Lübnan halkını - ezici çoğunluğu Şiidir - pasif direnmeye davet etti. Kuzey Lübnan'da Trablusşam'da *İslami Tevhid Hareketi* saflarında birleşen Sünni milislerin Suriye'nin uzantılarına karşı kesin egemenliği ile sonuçlanan kanlı olayların ağırlığı, şimdi, Beyrut'un güney banliyölerine ve Güney Lübnan'a kaymış durumda.

LÜBNAN'DAKİ İRAN

Aşure günü doruğuna çıkan Lübnan'daki Şii çalkantısı. Bir süredir Dürzi-Maruni Hıristiyan savaşı nedeniyle Lübnan'ın perdelenen gerçeğini biraz daha gün ışığına çıkarttı. Lübnan'daki ve dolayısıyla bölgedeki gelişmelerin yönünü etkileyecek temel toplumsal unsur Lübnan'daki Şiiler.

Lübnan Şiileri şu anda toplam nüfusun yüzde 50'sini oluşturuyor. Ülkenin en kritik çatışma noktalarının önünde, yani temas noktalarında onlar var. Beyrut'ta en yoğun biçimde yaşadıkları güney banliyöleri üç değişik yer ile kesişiyor:

1. Beyrut Havaalanının çevresi Şii mahalleleri. Burada Şii milisler Amerikan deniz piyadeleri ile yüzyüzeler.

2. Beyrut'un güney banliyöleri aynı zamanda *Suf* tepelerinin alt yamaçlarına dayanıyor. Bu noktada, Şii milisler Lübnan ordusu ile karşılıklı mevzilenmiş haldeler. Onları, Dürzi kontrolündeki Şuf'tan sadece Lübnan ordusunun denetimindeki *Sık El-Garb* kasabası ayırıyor.

3. Beyrut'un güney banliyöleri ile Doğu Beyrut arasından geçen Şam karayolu aynı zamanda, Şiilerle Falanjistler arasındaki sınır. Yani, Şii milislerin bir bölümü Falanjistler ile karşılıklı mevzilerdeler.

Bunlara bir de ve en önemlisi Güney Lübnan'ı eklemek gerekiyor. Nüfusunun ezici çoğunluğu Şii olan Güney Lübnan İsrail işgali altında. Yani, İsrail'e karşı Lübnan'daki direnmenin potansiyel dinamiti de Şiiler.

Şiileri uluslararası güçler dengesi bakımından çok önemli kılan bir başka neden ise, nüfusun yarısını oluşturan bu toplumsal kesimin *«Lübnan'daki İran'ı»* ifade etmesi. Topraklarında Amerikan, Fransız, İngiliz, İtalyan ve en önemlisi İsrail, bunların yanısıra Suriye ve Filistin askeri varlığını barındıran Lübnan'da uluslararası politikanın temel güçlerinden biri durumuna gelen İran, Lübnan Şii nüfusu kanalıyla karmaşık siyaset oyunu içinde yer alıyor. İran'ın bu ülkedeki yerini ve etkisini anlayabilmek için Beyrut'un güney banliyölerinde dolaşmak yeterli. Lübnan ordusunun dolayısıyla devlet otoritesinin giremediği Beyrut güney banliyöleri, *Şiyyah, Gbeyri, Burc El-Barajni, Bir El-Abid* ve *Leyleki*'de dolaşırsanız tüm duvarların *İmam Humeyni*'nin dev fotoğrafları ile kaplı olduğunu görürsünüz.

Şiiler, öylesine çoğalmış ve yayılmış durumdalar ki, Batı Beyrut'un diğer kesimlerinde de varlıkları kolayca hissediliyor. Beyrut'un *«Champs-Elysies'*i *Hamra* bölgesinin çevresi ABD, Fransız İngiliz büyükelçiliklerinin bulunduğu deniz kıyısındaki geleneksel Sünni semti *Ayn El-Mreysi*'nin bile duvarları Emel afişleri, çoğunlukla İmam Musa Sadr ve yer yer İmam Humeyni'nin fotoğrafları ile donanmış.

Şiilerin örgütü Emel dikkatli bir muhalefet yapıyor. Hem devlet meşruiyetini savunuyor, hem Suriye ile belirli düzeylerde ilişkisi var. Emel üst kademesinde İran'ın sözü geçmiyor. Ancak genel değerlendirme, Emel'in Şiilerin *«üst yapısı»* olduğu, Şii sokaklarının İmam Humeyni yanlısı bulunduğu biçiminde. İran yanlıları Emel içinde bir hizip mi?

Liderleri kim? Bu sorulara verilen değişmez yanıt «*hayır.*» İran yanlıları diye, Emel içinde bir fraksiyon yok. Lider olarak İmam Humeyni kabul ediliyor.

Eklemek gerekir ki, Lübnan ordusunun alt kademesi yani askerlerinin yüzde 60'ından fazlası da Şii. Ordu Şiilere karşı kolaylıkla kullanılabilecek durumda değil.

Lübnan, şimdi Şiileri de iyice saran militan bir hava içinde perşembe günü toplanması gereken «*Ulusal Diyalog Konferansı*»na doğru ilerliyor. Ancak, bunca karmaşık ve uzlaşmaz güçlerin sürekli çatışma halinde olduğu bir ortamda ateşkes ne kadar dayanıklı olabilecek? Eski Cumhurbaşkanlarından *Camille Camoun*'un oğlu, Hıristiyan liderlerden *Dany Chamoun*, pazartesi günleri yayınlanan «*Monday Morning*» dergisine verdiği demeçte, ateşkesin hiçbir zaman mevcut olmadığını, olsa olsa savaşın biraz yatışmış biçimde devamından söz edilebileceğini söyledi. İçinde bulunduğumuz hafta, savaşın giderek yakın vadede kızışacağını mı, yoksa bu haliyle bir süre daha mı devam edeceğini gösterecek.

Amerikan büyükelçiliği'nin havaya uçurulmasından 6 ay sonra, Beyrut'ta iki dakika arayla meydana gelen iki müthiş patlama, Amerikan deniz piyadeleri ile Fransızların bir askeri karargâhını yerle bir etti. Her iki karargâhın havaya uçurulması sonucu toplam ölü sayısının 200 dolaylarında oluşacağı sanılıyor. ABD'nin tarihinde rastlamadığı ölçüde «*Bir vuruşta bu denli yüksek asker kaybı*» 150 ölü, 50-60 yaralıya mal olacak gibi. ABD, ayrıca Vietnam'dan bu yana ilk kez bu kadar büyük bir askeri kayba uğradı. Fransa'nın asker kaybı ise 50'ye çıkabilir. Yaralı sayısı ise 25'e ulaşabilir.

Biz, olayların cereyan ettiği noktaların hayli uzağında bulunmamız rağmen, bir rastlantı sonucu uyanmış olduğumuz için, patlamaları çok güçlü hissettik. İkinci patlamadan sonra, bunların çok yakınımıza inen top mermileri olduğunu sandık. Çünkü, Beyrut çevresindeki topçu düellosu önceki geceden başlayarak, dün sabahın ilk saatlerine dek sürmüştü. Ne var ki, infilak sesleri, top ve roket mermilerinin patlayınca çıkardıkları seslere benzemiyordu. İlk başta ak-

lımıza savaş uçaklarının, Beyrut üzerinden ses duvarını aşarak geçtikleri geldi. İkinci patlamadan 15 dakika sonra durum açıklığa kavuştu. Resmi Beyrut Radyosu ve diğer yerel radyolar yayınlarını keserek, son yılların en çarpıcı sabotaj olayını duyurdular.

Beyrut'ta görev yapan Çok Uluslu Kuvvet'e (MNF) bağlı Fransız birliklerinin bir tabur karargâhı, Sabra ve Şatila Filistin mülteci kamplarına oldukça yakın bir noktada, *Bir Hasan* ile *Jnah* semtleri arasında 8 katlı bir bina idi. Deniz piyadelerinin «*Kaliforniya Hilton*» adını taktıkları 4 katlı karargâh binaları ise *Bir Hasan-Jnah* semtlerinden 2 kilometre uzaklıktaki Beyrut Havaalanı'nın terminal binasına bitişik 4 katlı bir ek tesis idi. Patlama sonucunda, bu binanın bulunduğu yerde 13 metre çapında ve 9 metre derinliğinde bir çukur ve beton yığını oluştu.

Olayın çapı öğrenilir öğrenilmez, büyük can kaybına neden olacağı anlaşılmıştı. Her saat başı yapılan açıklamalarda, enkaz temizlendiği ölçüde, ölü sayısı da tırmandı.

Yaralıların bir kısmının da hayatını kaybedebileceği göz önünde tutularak, Beyrut'ta ABD ve Fransa'nın aldığı askeri darbenin bilançosunun 200'ün üzerine ulaşacağı yolunda tahminde bulunuluyor.

Enkaz temizleme ve ceset çıkarma çalışmaları bütün gece projektörler altında devam etti. Bu arada, Paris'ten Beyrut'a gelen Fransa Savunma Bakanı *Charles Hernu*, Beyrut'a iner inmez havaya uçurulan Fransız karargâhına giderek bir basın toplantısı düzenledi.

OLAY NASIL GERÇEKLEŞTİ?

Bu konuda şu ana kadar gerçekler aydınlanmış değil. Belki de hiçbir zaman aydınlanmayacak. İlk ortaya atılan iddia, her iki karargâhın çevresine patlayıcı yerleştirildiği biçimindeydi. Daha sonra ise, her iki binaya patlayıcı yüklü kamyonların daldırkları ve muazzam sabotajları gerçekleştirdikleri iddiası yayıldı. Bu, giderek olayın meydana gelişinin resmi açıklaması haline dönüştü.

Olaylar üzerine Beyrut'ta halk sokaklara dökülerek, olayın cereyan ettiği mahallere gitmek istedi. Ancak, yollar kesildi. Batı Beyrut'un (ve hatta tüm Beyrut'un) merkezi olarak kabul edilen Hamra Caddesi ile deniz kıyısı arasındaki yolları Fransız askerleri trafiğe kapattı. Bu bölgede bulunan Fransız Büyükelçiliği ile deniz kıyısındaki bir binaya yerleşen ABD Büyükelçiliği çevrelerinde olağanüstü önlemler alındı. Fransız askerlerinin çok sinirli ve tedirgin oldukları göze çarpıyordu. Deniz kıyısında önlemler alan Amerikan deniz piyadelerinde ise daha çarpıcı psikoloji, şaşkınlık idi.

Olay, Beyrutlular arasında değişik duygular yarattı. Bütün kentte bir gerilim hüküm sürüyor. Bu, daha çok olayın yol açacağı kaçınılmaz ama bilinmeyen sonuçlar nedeniyle böyle. Beyrut'un ve Lübnan'ın şiddetin esiri olmaya devam edeceği besbelli. Ancak Beyrutlular, bunun nasıl, ne biçimde gerçekleşeceğini ve ne sonuçlar vereceğini bilememenin, ölçüsü ile kestirilemeyecek kanlı olayların sürmesinin rahatsızlığını hissediyorlar.

Bütün bunlara rağmen, Beyrut'un Müslüman mahallelerinde keyifli bir havanın estiğine de işaret etmek gerek. Batı Beyrut'un hemen her yerinde, evlerde ve sokaklarda olaydan biraz gurur, biraz alayla söz ediliyor. Amerika ve Fransa gibi büyük ve iddialı devletlerin Beyrut'ta aciz duruma düşmelerinden Beyrutlular biraz hoşlanmış gibiler. Ayrıca, «*Biz bu tür olayları yıllarca yaşadık. Biraz da onlar yaşasın bakalım*» havası gözleniyor.

Olayın duyulmasıyla birlikte, bu olayın ardında kimin olabileceğine dair spekülasyonlar da tabii ki başladı. Her zamanki ölçüler kullanılıyor. Yani, «*ABD ve Fransa'nın aynı anda Lübnan'da böylesine bir darbe yemesinden kimin çıkarı olabilir? Ve neden?*» soruları ortaya atılıyor. Ve ardından tahminler sıralanıyor. En zayıfından başlayarak bunları şöyle not ettik:

1. Lübnan kuvvetleri (Falanjistler). Bu tezi ortaya atanlar, genellikle solcu ya da «*ilerici*» çevreler ya da kişiler. Bu-

na göre, bu olaylar, Falanjistler ABD ve Fransa'yı Lübnan' daki mücadelenin içinde daha aktif biçimde sokarak güçler dengesini kendi lehlerine çevirmek istiyorlar.

2. Sabotajın arkasında büyük bir güç ve bir büyük gücün istihbarat örgütü olduğu söyleniyor. Bu teze göre, olay herkesin beccrebileceği türden bir iş değil. Dolayısıyla, bu sabotaj Sovyet-Suriye kanallıdır. Nitekim, son hafta içinde alabildiğine kızışan Amerikan-Suriye demeç savaşı ve askeri durumun giderek Suriye yanlısı güçlerce kötüleştirilmesine bakılırsa, bu sabotaj, Sovyetler'den destek alan Suriye'nin ABD'ye indirdiği bir tokattır, diyenler var.

3. Lübnan'da kendi yandaşı, intihar komandosu Şii militanlar kanalıyla İran. Bu tezi ortaya atanlar, İran'ın Körfez'deki ABD tehditlerine ve Fransa'nın Süper Etendard'larına böyle yanıt vermiş olabileceği üzerinde duruyorlar. Şu sırada hem ABD ve hem de Fransa ile aynı zamanda arası çok gergin olan İran böylece, hasımlarına «*Siz benim Körfez' de üzerime gelirseniz ben size Lübnan'da bile vururum*» demek istiyor.

ABD Savunma Bakanı Caspar Weinberger'in Beyrut olayını İran'ın üzerine yıkan açıklaması da bu tezi savunanlara güç kazandırıyor.

Elbette ki, bunların doğruluğunu ya da yanlışlığını ortaya serebilmek mümkün olamayacak.

Şimdi, olayın gürültüsü biraz yatıştıktan, taziyet mesajları, üzüntü bildiren demeçler sona erdikten sonra ne olacağı merak ediliyor.

Lübnan, Reegan'a Cumhurbaşkanlığına mal olabilir. Bu nedenle ABD Başkanı geri dönülmez bir macera yoluna koyulacak mı? Eğer, böyle bir yolda ilerlerse, Ortadoğu'yu nereye götürebilir? Dünyayı nereye sürükleyebilir?

Beyrut'ta dün gece yarısı zihinlerde dolaşan sorular bunlardı. Ve herkesin ağzında tekrarlanan şu sözcüklerdi: «*Şimdi hiçbir şey belli değil. Her şey olabilir. Bölge her ihtimale açık. Hiçbir şey belli değil...*»

Fransız Cumhurbaşkanı *François Mitterand* dün şafak sökerken Beyrut'a geldi ve olağanüstü güvenlik önlemleri arasında terketti. Fransa'nın *«derin tarihi ve kültürel bağlarla bağlı bulunduğu»* Lübnan'ı bağımsızlığına kavuştuğu 1943 yılından beri ziyaret eden ilk Fransız Cumhurbaşkanı olma şerefi Mitterand'a nasip oldu. Ne var ki, ziyaret pek tatsız şartlar altında gerçekleşti. Güvenlik endişesiyle Mitterand, 2000 askerini yerleştirdiği Beyrut'a bir *«kaçak»* gibi girdi. Başkentte bulunduğu saatlerde ise Batı Beyrut'un yarısı trafiğe kapatıldı. Yakınına bile olsun gazeteciler de yaklaştırılmadı. Aşırı ölçüde sinirli Fransız askerleri kurdukları güvenlik kordonuna ilerleyen gazetecilere silahlarını doğrultarak *«çakallar»* diye bağırdılar, ateş açmakla tehdit ettiler.

Beyrut'ta Cumhurbaşkanı'ndan başlayarak, artık yaya dolaşmak yerine zırhlılarla dolaşmayı yeğleyen askerlerine dek, Fransızları saran tedirginlik, sinirlilik ve şaşkınlığın Washington'da Amerikan yönetiminde de fazlasıyla bulunduğu anlaşılıyor. Burada, Amerikan kaynaklı açıklamalar, önümüzdeki günlerde herkesin geleceğini ilgilendirdiği için dikkatle izleniyor. Ama ABD'den bugüne dek yapılan açıklamalar birbirini tutmayan, kime yönelik olduğu çok net gözükmeyen, içeriği karışık ve en önemlisi somut bir yeni tutum getirmeyen tehditler ve tepkiler.

Olay gecesi Lübnan'ın en nüfuzlu gazetesi *«An-Nahar»*ın koridorlarında esen hava *«Reagan hapı yuttu. Başkanlığı kaybedecek»* idi. *«Tahran'da ABD Büyükelçiliğinin işgali olayı Carter'in başını yedi. Beyrut'taki deniz piyadeleri karargâhının yerler bir edilmesi de Reagan'ın başını yiyecek.»*

Gazeteler, ABD ve Fransa'nın şahsında Batı'nın Ortadoğu'da yediği ağır darbeyi ifade eden başlıklar attılar. İsrte El-Enver'in başlığı *«Pearl Harbour 1983»* ve L'Orient-le Jour' unki: *«Lübnan'da Batı'ya topyekûn savaş ilanı»* şaşırtıcı bir paralellikle dünkü İsrail basını da ya aynı, ya benzeri başlıkları atmıştı.

OLAYIN FAİLİ İRAN MI?

Batının siyasi ve askeri prestijine önceki gün Beyrut'ta inen ağır darbenin ardında İran'ı görenler sadece Beyaz Saray ve Pentagon çevreleri değil. Çok sayıda Lübnanlı da pazar günkü intihar eylemleriyle bağlantılı olarak akıllarına İran'ı getiriyor. İntihar eylemini gerçekleştirenler belki İran vatandaşı değil ama olayın kendisi, Körfez'de son günlerde Süper Etendard'ların yol açtığı gerilim ve ABD'nin Körfez'e müdahale tehditleriyle ortaya çıkan tırmanmaya İran'ın bir tepkisi olarak yorumlanıyor.

Bir de Lübnan'ın bugünlerdeki ortamını iyi bilmek gerekli. Şiiler arasında militan bir havanın esmekte olduğunu, bunun 16 ekim ya da Muharrem ayının 10. günü nedeniyle doruğuna ulaştığını daha önce belirtmiştik. O gün, Güney Lübnan'daki Nabatiye'de İsrail işgalinden bu yana ilk kez halk ayaklandı. İsraillilere taşlar, sopalar ve kılçlarla - evet kılıçlarla - saldırdı. Güney Lübnan'da olaylar durmadı. Önceki gün, Sur yakınlarında Sarafand'da İsrail askerleriyle silahlı çatışma çıktı. Sayda'da her gün İsrail hedeflerine suikastlar ve sabotajlar yapılıyor. Güney Lübnan'ın Müslüman Şii halkı arasındaki kaynaşmanın bir benzeri günlerdir, Beyrut'ta ve özellikle yoğun biçimde yaşadıkları Güney banliyöleri havaalanına ve burada görev yapan Amerikan deniz piyadelerine bitişik. Günlerdir burada Şii militanlarla Amerikan deniz piyadeleri her gün çarpışıyorlardı. Hatta geçen hafta, Amerikan deniz piyadeleri sözcüsü, kendilerine ateş açanların Emel Örgütüne mensup olmadıklarını, Humeyni yanlısı Şiiler olduğunu öne sürmüştü.

Gerçekten de gerek Güney Lübnan'da gerekse Beyrut'un Şii nüfusunda (tüm Batı Beyrut'un yüzde 65-70'i) da Humeyni rüzgârları esiyor. Körfezdeki her gelişme, her iklim değişikliği burada yankılanıyor. Bu nedenlerle, Amerikan ve Fransız askerlerine karşı girişilen eylemlerin ardında buradaki Humeyni yanlısı genel Şii atmosferi değerlendirildiğinde, İran'ı arayıp bulmak pek zor değil.

SURİYE'NİN PAYI

Olayın faili olarak üzerinde en çok durulan ülkelerden biri Suriye. Çünkü Suriye, Lübnan'daki gelişmelerin yıllardır ama özellikle son altı aydır, eğer en önemlisi değilse bile, en önemli taraflarından biri.

Washington ile Şam arasında bir «*paket anlaşma*»ya ilerlendiği sanılırken ve bu politikanın mimarı *Robert McFarlane*, ABD Ulusal Güvenlik Kurulu'nun başına getirilince, söz konusu kanı güçlenmişken, geçtiğimiz hafta ABD ile Suriye arasındaki ilişkiler sertleşti ve bu sertleşme çok ağır açıklamalarla tırmandı.

Bu tırmanışa, doğal olarak Lübnan'da askeri durumun bozulması eşlik etti. Ateşkes ihlalleri arttı ve Beyrut, her gün öğle saatlerinde başlayan ve ertesi sabaha dek süren top seslerine alıştırıldı. Olayın böylesine bir gerilim dönemine denk gelmesi, Suriye'yi de olayın faili olarak görme eğilimlerini besliyor. Ancak, üzerinde genellikle birleşilen kanı şu: «*Eylemler, İran'ın siyasi tavrı, Suriye'nin lojistik desteği yani kamyon ve patlayıcı temini ve Humeyni yanlısı intihar komandoları ile gerçekleştirildi.*»

GENEL HAVA

Beyrut'ta genel hava önceden de işaret ettiğimiz gibi, belalı sonuçlara yol açabilecek gelişmeleri içinde barındırma nedeniyle olaydan tedirginlik duymak ama aynı zamanda pek de gizlenmeyen bir sevinç ve keyiflilik. Hatta, Hıristiyan Doğu Beyrut'ta yaşayanların anlattıklarına bakılırsa, sağcı Hıristiyan çevrelere bile «*oh olsun*» duygusu egemen olmuş. Hıristiyanlar, eylül ayındaki «*dağ savaşı*»nda Hıristiyan güçlerin hezimete uğramasını önleyemediği, şu anda Şuf bölgesindeki Deir El-Kamar kasabasında 3000 Falanjist milisle birlikte 35 bin Hıristiyan'ın kuşatma altında tutulmasına etkin bir çözüm getirememiş olduğu için ABD'ye diş biliyorlar.

Batı Beyrut'taki hava «*oh olsun*»dan çok, yarı-gizli bir gurura ve Amerikan acziyle ince bir alaya dayanıyor. «*Bu-*

raya her giren saplandı, çıkamadı, belasını buldu. İsrail, bile Beyrut çevresinden çekilmek zorunda kaldı. Burasını ne sanıyorlar» türünden sözlere kulaklar sık sık tanık oluyor. Kimisi, 200'ü aşan sayıda Amerikan ve Fransız askerinin ölümünün yarattığı çalkantıya kızıyor. *«Lübnan'da bugüne dek 100 bin insan öldürüldü. Bu kadar gürültüsü çıkmadı»* diyorlar. Bu sözler altında Lübnanlıların, ABD ve Fransa'yı serseme çevirecek güçte eylemleri başarabilecek insanlar olabilmesinden duyulan gizli bir gurur yatıyor. Kimisi açıkça alay ediyor. *«New Jersey, New Jersey diyerek, kafamızı şişirdiler. Onların New Jersey'leri varsa, bizim de kamyonlarımız var. New Jersey'leri bir şey yapamadı ama, bizim kamyonlarımız dünyayı ayağa kaldırdı.»*

Havaya uçurulan deniz piyadesi karargâhındaki Amerikan askerler *«Charlie's Company»* adındaki bölüğe bağlılar. Bu bölük, son iki hafta içinde Beyrut'un Güney banliyöleri Hay Es-Sel Lum ve Burc El-Barajni'de Şii milislerle çatışmaya girmişti. Halk arasında *«Charlie'nin Melekleri»* adıyla biliniyorlar. Bu konuda yapılan alaylı değerlendirmelerden biri de şu: *«Charlie'nin Melekleri göğe yükseldiler. Karargâh ise yere indi.»*

Lübnan'ın Müslüman nüfusu içinde çok uluslu kuvvet (MNF)'nin buradaki varlığını bazı siyasi liderler dışında hoş karşılayan yok. Olay günü öğleden sonra kendisiyle görüştüğümüz Batı basınına göre, *«Trablus'un Humeyni'si»* olan *Şeyh Sait Şaban,* çok uluslu kuvvetten söz ederken, *«Yeni Haçlılar Ordusu»* diyordu. Her ne kadar, çok uluslu kuvvet, Lübnan hükümetinin daveti üzerine buradaysa da, bu hükümetin meşruiyeti zaten tartışmalı.

Reagan'a göre Lübnan'da, barış ve ülkenin bütünlüğünü sağlamak için bulunan Amerikan deniz piyadeleri, Lübnan Müslüman'larının birçoğuna göre, azınlığa dayanan bir rejimin güvencesi. *«Ne işleri var bizim ülkemizde. Onların getireceği barışı isteyen kim?»* gibi sorular son olaydan sonra Beyrut'ta daha sık işitiliyor.

YENİ BİR VİETNAM'A DOĞRU

Olay üzerine, gerek ABD, gerekse Fransa liderleri, Lübnan'da ve Orta Doğu'da kalma kararlılıklarını kesin bir dille ifade ettiler. Ancak, ABD, maceracı bir tırmanma politikasına girmezse, Amerikan askeri varlığının sürekli olarak saldırı hedefi olacağı da artık belli. Eğer girerse, gelişmelerin nasıl, nereye varacak tarzda seyredeceğini bilmek ve kestirmek kolay olmasa gerek. Ancak, bununla birlikte, ABD'nin «*yeni bir Vietnam*»ın eşiğinde bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

ABD'nin askeri varlığı Ortadoğu'da hiçbir zaman böylesine doğrudan ve ağır bir darbeye maruz kalmamıştı. ABD yanlısı güçlerin zor durumlara düştükleri olmuştu, ama ABD, her zaman belirli ölçüde bir dokunulmazlık sahibi kılınmıştı. 200'ü aşkın deniz piyadesinin ölümüyle sonuçlanacağı belli olan Beyrut eylemi, gerçekten de ABD'yi artık Orta Doğu'da barış sürecinin bir tarafı olmaktan çıkarıp sürekli savaş haline sokacak bir gelişmedir. ABD'nin yanısıra, sosyalist iktidarla birlikte belirgin biçimde üçüncü dünya ülkelerinde askeri güç bulundurmaya girişen Fransa da esaslı bir darbe yemiştir. Ve bu darbe Fransa'nın üçüncü dünyada gelecekte kendisini içinde bulacağı durumun bir habercisi niteliğindedir.

SURİYE'NİN NÜFUZ ALANI

ABD ve Fransa gibi Batı dünyasının en aktif ve itibarlı iki devletinin Lübnan'da içine düşürüldüğü durum dolayısıyla Batı dünyası için de anlam taşıyor. Batı dünyasının Ortadoğu'da ulaştığı güç sınırlarını gösteriyor. Beyrut'ta bu konuda yapılan alaycı bir tanımlama var. Batı, Suk El-Garb'da bitiyor. Ondan ötesi Suk El-Şark diyorlar.

Suk El-Garb, Beyrut'un 15 kilometre güneydoğusunda bir kasaba. ABD'nin destek olduğu Emin Cemayel rejiminin ABD tarafından yetiştirilen ordusunun son dayanak noktası. Suk El-Garb'ın iki-üç kilometre ötesindeki Aitat ve Aley kasabalarıyla birlikte Sovyet silahlarıyla donanmış Su-

riye'nin nüfus alanı başlıyor. Bu, bir anlamda Doğu blokunun hayat sahası demek. Yani Lübnan, kendiliğinden, Batı ile Doğu'nun ve bu arada iki süper devletin çekişmesinin odak noktalarından biri, şu anda en önde geleni. Bu nedenle, ABD'nin ve müttefiklerinin burada düştüğü acz, güçler dengesini otomatik biçimde Sovyetler'den yana çevirecek. Şimdi olan da bu.

Avrupa'da sayıları milyonlara ulaşan insanın katıldığı, Pershing ve Cruise aleyhtarı gösteriler Batı ittifak sistemini ABD - Avrupa çelişkilerini besleyeceği için sıkıştırırken, sistem, Beyrut'ta da altından kolay kolay kalkamayacağı bir darbe yedi.

Beyrut eyleminin objektif etkiler ve sonuçlarını şöyle sıralamak mümkün:

1. ABD Silahlı Kuvvetlerinin Lübnan'da bulundurulup bulundurulmaması tartışması kongrede alevlendi. Böylece, ABD karar mekanizması artık kendisini rahat hissedemeyecek. Vietnam hayaleti ABD siyasi çevrelerinin ve kamuoyunun ufkunda yeniden ortaya çıktı.

2. ABD ile diğer Batılı müttefiklerinin arasını açacak gelişme süreci Ortadoğu'da da yol aldı. İtalya, Lübnan'a yeni kuvvet gönderip göndermemekte tereddütlü. En azından oradaki kuvvetlerini uzun süre tutmak isteyeceği kuşkulu. Diğer Avrupa devletleri bundan sonra Lübnan'a kuvvet göndermekte herhalde isteksiz olacaklardır. En azından, böyle bir karar kendi kamuoylarında şiddetli çalkantılar yaratacaktır.

Sovyetler Birliği, Beyrut eylemiyle doğrudan ilgili olmamakla birlikte sonuçlarından yararlanmaktadır.

AMERİKA ACİZ DURUMDA

Beyrut eylemi, ABD'nin ve Reagan yönetiminin süper devlet olmamakla birlikte her istediğini yürürlüğe koyamayacağını ve gücünün sınırları olduğunu da bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermiştir. Başta Başkan Reagan olmak üzere ABD yetkililerinin Shultz'un, Weinberger'in Beyaz Saray

Sözcüsü Larry Speakes'in verdiği demeçler toplandığında ve eşelendiğinde ortaya ne çıkmaktadır? Kocaman bir hiç. Ya da ABD'nin içine düştüğü şaşkınlık ve felç hali. Amerikan yöneticileri, eylemin ardındaki adresi saptamakta bile tutarsızdırlar. Bu adres, Weinberger'e göre İran'dır. Shult'a göre Suriye, dolayısıyla Sovyetler Birliği ve sonra da İran'dır. Reagan'a göre, «*Barışın Düşmanlarıdır*». Beyaz Saray sözcüleri ve Ulusal Güvenlik Konseyi çevrelerine göre, «*aşırı unsurlar*», «*fanatik Müslümanlardır*».

İLK ÖNLEM

Adres belli olmayınca, Amerikan tehditlerinin de fazla bir somut değeri kalmamaktadır. Yeni durum karşısında ilk önlem olarak ortaya atılan, deniz piyadeleri karargâhının Beyrut havaalanı çevresinden kaldırılarak kıyıdaki Amerikan savaş gemilerinden birine taşınması, deniz piyadelerinin gerektiğinde karaya çıkmasıdır. Bu, bir süper devlet için gülünç bir duruma düşmek değil midir?

Denebilir ki, Amerikan stratejistleri durumu iyice ölçüp biçip esaslı bir tepki formüle edecekler ve uygulamaya koyacaklardır. Bu üç biçimde olabilir:

1. Deniz piyadelerine sadece savunma değil aynı zamanda saldırı yetkileri de verilebilir. ABD'nin Lübnan'daki askeri varlığı arttırılabilir. ABD'nin bir azınlık yönetimi yanında Lübnan'ın iç çekişmelerine saplanması, Amerikan itibarının bir erozyona girmesi ve «*Vietnamizasyon*» sürecinin Ortadoğu'da başlaması olacaktır.

2. ABD, Körfez'de etkin bir varlık gösterebilir ya da hatta İran'a müdahale edebilir. Bu, İran'ın çekindiği değil üstelik içten içe arzuladığı bir şeydir. Böyle bir gelişme de, bir yandan «*Vietnamizasyon*» sürecini ifade edeceği gibi, bölgenin duyarlı niteliği nedeniyle Sovyetler'le bir çatışma tehlikesini de beraberinde taşıyacaktır.

3. ABD, Suriye'ye karşı «*cezalandırıcı*» eylemlere girebilir. Yine bu da, bir ABD - Sovyetler Birliği çatışmasını gün-

deme sokacaktır. Amerikan yöneticilerinin bu ihtimallerin farkında oldukları Reagan'ın demeçlerinden bellidir. Reagan, Lübnan'da kalma kararlılıklarını vurgularken, Lübnan'dan çekilmenin *«ABD ve Batı dünyası için stratejik ve hayati önemden olan Ortadoğu'yu terketmek anlamına geleceğini»* söylemiştir. Ama bu aktif değil, pasif bir pozisyondur ve statükoda ısrarlı olmaktır. Ortadoğu'da askeri tırmanışa giremeyecek durumdaki ABD, bu haliyle kalırsa, her an, her biçimde Beyrut eyleminin kanıtladığı tarzda darbelere maruz kalacaktır.

Yani, ABD için durum, *«Aşağı tükürse sakal, yukarı tükürse bıyık»*tır.

ABD'NİN HATALARI

ABD, bu acz durumuna Reagan yönetiminin affedilmez hataları ve dar görüşlülüğü ile sürüklenmiştir. Reagan, Lübnan'daki durumun çözümünü Ortadoğu sorununun çözümünün ilk halkası olarak algılamıştır. Lübnan'da durumu çözüme kavuşturursa, Filistin sorununa el atacak ve bu konuda kendi adını taşıyan çözüm formülü, *«Reagan Planı»*nın uygulamaya geçirilmesine girişecekti.

Reagan yönetimi ayrıca Körfez'deki durumu Lübnan'dan ve Filistin sorunundan tecritli bir biçimde algılamıştır. İran'ı sadece Körfez'in Doğu kıyısında görmüştür. İran'ın bölgenin tüm dengelerini altüst eden bir güç, en azından manevi bir güç olarak bölgenin her yerinde, en başta Beyrut'ta, Güney Lübnan'da, Bekaa'da, Trablusşam'da, kısacası tüm Lübnan'da mevcut bulunduğunu ya görmemiş, ya da görmek istememiştir.

Carter'in Ulusal Güvenlik Başdanışmanı *Zbigniew Brzezinski*, iki hafta önce *New York Times* gazetesinde yayınlanan iki makalesinde Reagan yönetiminin bu hatalarına işaret etmişti. Brzezinski, Reagan'ın temel bir hata yaptığını, Lübnan'ı Ortadoğu sorununun çözümünde ilk adım olarak ele aldığını, oysa Lübnan'daki durumun tüm Ortadoğu

çapındaki çözüme bağlı bulunduğunu yazmıştır. Ve bunu doğru saptamıştır.

Tarih boyunca, ne zaman bölge karışmış, yeni dengeler gerekmiş, statüko zorlanmışsa, bu Lübnan'a yansımıştır. Lübnan bölgenin aynası olagelmiştir. Bölge Lübnan'ı değil, Lübnan bölgeyi yansıtmaktadır. Bu, 1860'da da, 1958'de de, 1975-76'da da, 1982'de de böyle olmuştur.

İsrail'in eski Başbakanı *Yitzhak Rabin* de, Beyrut eyleminden sonra ABD'nin hatasına değindi. Rabin, ABD'nin en kısa zamanda şerefli bir çekilme formülü bularak Lübnan'ı terketmesinin hayırlı olacağını aksi halde hem kendisinin, hem de Batı'nın ağır kayıplara uğrayacağı bir döneme gireceğini söyledi. Rabin, ABD'nin kötü bir zamanda, kötü bir müttefik seçtiğini bildirdi.

YENİ SÜREÇ

Beyrut eylemi ile artık Ortadoğu'da yeni bir sürecin önü açılmıştır. Bu eyleme dek, ABD ile Suriye, aralarında giderek, kızışan polemiklere rağmen, bir «*paket anlaşma*» sağlama süreci içine girmişlerdi. Bu eylem, bu süreci de havaya uçurdu. Suriye, bu denli zaaf gösteren bir süper devletin sıkı desteğine sahip olduğu bir sırada neden uzlaşma yolları arasın? Suriye, bundan böyle ABD'nin kendisiyle uzlaşma maliyetini kuşkusuz çok yüksek tutacaktır.

Şimdi Suriye'nin ABD ile uzlaşma peşinde koşması yerine, buna ihtiyacı olacak olan, yani Suriye'nin peşinde koşacak olan ABD'dir.

Bunun dışında, bu eylemle Lübnan doğrudan doğruya Körfez'e bağlanmış oldu. Olayın arkasında İran olmasa bile, ABD yönetimi böyle görme eğiliminde olduğu için Lübnan - Körfez bağlantısı artık kaçınılmazdır. Bu olgu, Süper Etendard'lar nedeniyle İran'ın gazabını çeken Fransa için özellikle geçerlidir. Fransa da, artık Ortadoğu'nun öldürücü bataklığındadır.

Sonuç olarak, ABD'yi ve temsil ettiği Batı dünyasını iki sonuç bekliyor:

1. «*Yeni bir Vietnam*». Bu, dünya savaşı ihtimallerini taşıyan tehlikeleri de barındırıyor.

2. ABD'nin Lübnan'dan bir vade sonunda çekilmesi. Ortadoğu'da hiçbir şey halletmeden, böyle bir çekilme ABD'ye karşı müttefiklerinin büyük güvensizliğine neden olacak, müttefiklerini de zayıflatacaktır. Bu durumda, ABD'nin, bütün kartlarını ABD politikasına ve diplomasisine oynayan bölgesel müttefiklerinin Beyrut eyleminden önemli dersler çıkarması gerekiyor.

Pazar günü meydana gelen ve Amerikan ve Fransız askeri karargâhlarını havaya uçuran patlamalardan sonra, bir Amerikan misillemesi beklentisinin yarattığı gerilimli hava Grenada'ya yapılan Amerikan çıkartmasının duyulmasından sonra büyük ölçüde dağıldı.

ABD başkan yardımcısı *George Bush*'un Beyrut'a ani ziyareti bile fazla heyecan yaratmadı.

Beyrut'ta yediği ağır darbenin yanıtını 120 bin nüfuslu Grenada'da veren ABD, bu girişimi ile burada zaten sarsılmış olan itibarına iyice leke sürdü.

Beyrut olayının bütün çıplaklığıyla, Lübnan'da halkın gözleri önüne serdiği acz, Washington'dan yapılan sert açıklamalarla kapatılmayacak özellikler taşıyor. ABD'nin argumanları çok zayıf Beyrut olayının ardındaki güçlerden biri olduğundan şüphelendikleri Suriye'yi Lübnan'da yayılma politikası sürdürmek ve «*Büyük Suriye*» amacı peşinde koşmakla suçluyorlar.

Bu tez doğru. Ama Lübnan'da şu karşı soru da soruluyor:

«*Suriye bir Arap ülkesidir. Üstelik, tarihi olarak Suriye ve Lübnan sınırları ayrı değildi. Suriye'nin böyle bir politika gütmesinin tarihi meşruiyeti vardır. En azından Suriye, Lübnan gibi bir Arap ülkesidir. ABD necidir? Suriye'yi yayılmacılıkla suçlayanlar, Nil'den Fırat'a imparatorluk kurma sevdasındaki İsrail'i engellemişler midir ?Bölge haritasına bakınca, İsrail'den başka yayılmacı bir devlet görülü-*

yor mu? Hem Suriye 1976'da Lübnan'a asker soktuğu zaman, bu Lübnan hükümetinin daveti ve ABD'nin yeşil ışığı ile gerçekleşmişti. Şimdi, ABD'nin kalkıp böyle suçlamalarda bulunması anlamsızdır.»

Reagan'ın Beyrut'taki patlamalardan sonra yaptığı açıklamalarda kullandıkları sözcükler de pek etkili olmadı. Reagan, ilk yaptığı açıklamada olayı «*Hayvanca bir saldırı*» diye nitelemişti. Beyrutlulara Reagan'ın bu nitelemesi hatırlatılınca «*Amerikalılara saldırılınca hayvanca saldırı oluyor. Ama bir tonluk mermileri, 40 kilometrelik menzili ile New Jersey savaş gemisi Beyrut açıklarında çok insanca sonuçlar yaratacak sanki*» diyenler de çıkıyor.

İRAN'IN PRESTİJİ

Olayın meydana geliş biçimi, «*Alışılmamış savaş biçimleri*»ni bugüne dek uyguladığı görülen İran'ın olayla ilgisi bulunabileceği izlenimini besliyor. Tahran'daki Amerikan sefaretini bir yıl süre ile işgal altında tutan İran'ın böyle bir işe kalkışabileceğine inanılıyor. Zaten Washington'dan yapılan açıklamalarda olay İran'ın üzerine ipotek edildi. Önceki gün, İranlı liderlerden *Ayetullah Erdebili* de «*Lübnanlı Müslümanların istibdadın Beyrut'taki iki üssünü yerle bir ettiklerini*» ilan edip destek bildirince, Beyrut'u «*sokaktaki adam*»ın zihninde, olayla İran'ın ilişkili olabileceği konusunda pek tereddüt kalmadı.

Önceki gün, Beyrut'un Lübnan ordusunun adım atamadığı, Amerikan deniz piyadelerine komşu güney banliyölerini geziyorduk. Şeyyah, Bir El-Abid ve Burc El-Barajni'de dolaşıyoruz. Savaş giysileri içindeki Emel militanlarının kontrol noktalarından geçiyoruz. Nereye baksanız iki poster yan yana asılmış. Her yerde o iki poster: *İmam Humeyni* ve *İmam Musa Sadr*. Hümeyni İslam'ın lideri, Musa Sadr Lübnanlı Şii Müslümanlarının lideri olarak kabul ediliyor.

Güney banliyölerinde tam bir zafer havası esiyor. Pazar günü patlamadan sonra, karargâh enkazında kurtarma ve temizleme çalışmalarına yardım için gelen Amerikan heli-

kopterlerine ateş açmakta tereddüt etmeyen Şii Müslüman militanlar, dün de Bush'un Beyrut'a gelişi sırasında Amerikan mevzilerini havan ve ağır makinalı tüfek ateşiyle oyaladılar.

Siyyah, Bir El-Abid ve Burc El-Barajni'nin yanısıra Gbeyri ve Hay El-Sellum da yaşayanların - ki yüzde 100'ü Şii - sayısı 600-800 bin olarak hesaplanıyor. Yani Güney Banliyölerinde yaşayanların sayısı Batı Beyrut'un toplam nüfusuna yakın. Batı Beyrut'un yarısı da Şii. ABD'nin patlamalar karşısında ilk tepkisinin, Lübnan ordusunu güney banliyölerinde temizlik yapmak üzere ileri sürmek olabileceği düşünülmüştü. Buna güney banliyölerinde ihtimal veren yok. «*Lübnan ordusu askerlerinin yüzde 60'ı Şii. Ordu yaralı. Suk El-Garb çarpışmalarında 2 bin 3 bin kişi kaybetti. 1.500 dürzi, başta genel kurmay başkanı Nedim El-Hekeri harekâta girişmek demek, Emin Cemayel'in yıkılması demektir. Amerikalıların bu kadar budala olacağını düşünemeyiz*» yargısı getiriliyor.

Patlamaların ardında bulunduğu sanılan güney banliyöleri, Güney Lübnan halkı gibi, daha önce de bir vesile ile belirttiğimiz üzere «*Lübnan'daki İran*». Olaydan İran'ı sorumlu tutmak, o bölgede esen havayı sorumlu tutmakla aynı anlamı taşıyor.

Güney banliyölerindeki genel kanı, Beyrut olayı ile birlikte İran'ın İslam dünyasında prestiji'nin arttığı. Bu genellikle iki noktada özetleniyor:

1. Olay, bütün Müslüman halkların gözünde İran'ın aslında Batı ile savaştığını gösterdi. İran - Irak savaşının yerel bir çatışma olmadığını, Batı ile savaş olduğunu, yani Saddam'ın Batıyı temsil ettiğini ortaya koydu.

2. İran'ın sadece Basra körfezi'nin doğu yakasında değil, Ortadoğu'nun batısında, yani burada da olduğunu açığa serdi. Bu olayla, körfez ve Lübnan birbirine bağlanmıştır artık. Baalbekli bir üniversite üyesi, yukarıdaki iki noktaya katıldığını söyleyip, «*Bu nedenle*» diyor. «*Olaydan ka-*

zançlı çıkanları şöyle sıralayabiliriz: 1. İran, 2. Irak, 3. Suriye, 4. Sovyetler Birliği.»

ABD'nin İran dalgasını önleyebilmek , İran'ın *«Alışılmamış savaş biçimleriyle»* kendisine karşı sürdüreceği savaşı önlemek için çok yüksek bir fiyat ödemek zorunda kalacağı kanısında.

«Ne olabilir bu fiyat?» Sorusunu yöneltiyoruz. Verdiği yanıt ilginç: *«Saddam'ın kellesi.»*

UNUTULAN FRANSA

Beyrut'ta dikkatler daha çok, olayın ABD ile ilgili bölümü üzerinde yoğunlaştı. Bir an unutursanız, havaya uçurulan karargâhlardan birinin Fransızların olduğunu farketmeyebilirsiniz. Bu hem Fransa'nın ABD gibi bir süper devlet olmayışından hem de Fransa'ya yönelik saldırının bir ABD'nin eylül'deki *«Harb El-Cebel»* (dağ savaşı) sırasında oynadığı rol gibi Lübnan iç politikasındaki rolü ile bir ilgisi bulunmayışından ileri geliyor.

Fransa'ya yönelik saldırının süper-etendardlar meselesi ile ilgili olduğu yaygın kanı. Bu konuda, sık sık hatırlatılan şu:

«İran bir ay kadar önce, Fransa Irak'a süper-etendardları vermekte kararlı olduğunu bildirince şöyle seslenmişti: Öyle bir tokat yiyeceksiniz ki, nereden ne zaman geleceğini anlayamayacaksınız. *İşte bu tokat 23 ekim günü Beyrut'ta geldi.»*

Dikkat edilirse, Fransa, olaydan beri bir kez olsun, Amerikalılar gibi parmağını uzatıp kimseyi suçlamadı.

Öyle görülüyor ki, Beyrut olayı, Reagan gibi Mitterand'ın da koltuğuna malolacak nitelikte önem taşıyor. Boyunun posunun, hacminin çok ötesinde uluslararası rollere soyunan Fransa için de bunalımlı günler başlayabilir.

İLK SAVUNMA HATTINDA ÇIKMAZ

Beyrut olayının önemli yanı kuşkusuz ABD'nin bölgedeki geleceğine getirdiği yükler. Reagan'ın açıklamaları, ABD'

nin Lübnan'ı Batı savunmasının ilk savunma siperi olarak algıladığını gösteriyor. Reagan, Ortadoğu'yu *«ABD ve tüm batının stratejik ve hayati çıkarları için vazgeçilmez bir bölge»* olarak tanımlıyor. Kastettiği İran'ın şahsında simgelenen İslami yönetimler ve Sovyetler Birliği ve Lübnan'da durmanın bu bakımdan sadece Ortadoğu'daki batı çıkarları için değil, tüm batı güvenliği için gerekli olduğunu beyan ediyor. Böylece, Lübnan, Ortadoğu ve Batı dünyasını birbirine bağlıyor. Lübnan'da ön savunma siperi.

Ancak, Lübnan'ın ötesinde *«Bir dünya savaşına yol açabileceği kaygısıyla»* ve bunu açıkça ifade ederek Sovyetler'le bir tırmanma sürecine girmekten çekinen ABD'nin şimdilik tek bulduğu savunma formülü Lübnan'daki varlığını devam ettirmek. Bu gelecekte yeni saldırılara hedef olmakla eş anlamlı. Çünkü, Beyrut'taki patlamaların en çarpıcı anlamı İslam ve Arap dünyasında Amerikan askeri varlığına ilk kez topyekûn bir saldırı olması. Bugüne dek, Ortadoğu'da Amerikancı güçler çok kez saldırı altında kaldı ama bu saldırılar doğrudan Amerikan askeri varlığına böylesine yöneltilmedi.

Cenevre'de *«yeni bir Lübnan»* yaratma ya da *«Nerede nasıl biteceği belli olmayacak bir savaş»*ı başlatmak üzere Lübnan Cumhurbaşkanı ile 8 siyaset adamı, Suriye ve Suudi Arabistan'ın gözlemciliğinde biraraya geldiler.

Sorun, daha önce defalarca belirttiğimiz gibi, Lübnanlıları aşıyor. Şu noktada savaşın önünü alabilecek tek sonuç, bir ABD - Suriye uzlaşmasından geçiyor. Hatta bundan da öteye bir ABD - Sovyetler uzlaşması gerekiyor.

Lübnan'ın ve tüm Ortadoğu'nun yazgısında önemli rol oynayan İsrail, Cenevre'de temsil edilmiyor. Ama Güney Lübnan'da 25 bin askeri ile oturuyor.

Lübnan'daki İsrail'i görmek amacıyla Güney Lübnan yolunu tutuyoruz. Beyrut'u Sur'a bağlayan, bir buçuk yıl öncesine dek FKÖ *«devleti»*ne ait olan karayolunda ilerliyoruz. Yolun her iki yanı geçen yılın acı savaşının, İsrail saldırısı-

nın izleri ile dolu. Yıkıntılar, onarılmamış binalar, yanık yapılar...

Arada gözümüz solumuzdaki yamaçlara takılıyor. Suk El-Garb çevresine bakıyoruz. Yükselen dumanlar bir topçu düellosunu mu gösteriyor? Kimbilir...

İşte Damur. Yıkık binaları ile terkedilmiş, hüzünlü. Damur'u geçiyoruz, yine hayalet bir kasaba: Ciyyeh. Artık Falanjist amblemleri, Beşir Cemayel'in fotoğrafları bizi Sayda yakınlarına dek bırakmayacak. Sağda bir Falanjist askeri merkezindeki milisler ve bir yol üstü fırınından başka Ciyyeh'te yaşam belirtisi yok. Birkaç kilometre ötedeki Şuf tepelerinde mevzilenen Dürzi milislerle Falanjistler arasındaki sürekli topçu düellosu Ciyyeh'i boşaltmış.

İŞGAL ALTINDAKİ TOPRAKLAR

Ciyyeh'ten şöyle 10 dakika ilerleyince İsrail bayraklarıyla yüzyüze geliyoruz. Sayda'nın hemen girişinde, Evveli ırmağı üzerindeki köprüde İsrail kontrol noktası yolu kesiyor. 50 metre uzunluğundaki köprünün iki kenarında İsrail yığınakları. Bir Yahudi asker, sağda kum torbalarının arasındaki makinalı tüfek yuvasının gerisinde. Elleri tetikte. Güney Lübnan'a vardığımızı gösteren bu ilk İsrail kontrol noktasını geçerek, 1982 bombardımanının silinmemiş izleriyle çirkinleşmiş, Fenike uygarlığının o eski görkemli Sayda'sına giriyoruz.

Artık işgal altındaki topraklardayız. Sayda'dan çıkıp birkaç kilometre ilerleyip Zahranı Irmağı'ndan ve rafinerinin yanından sağa döneceğiz. Nabatiye'ye doğru tırmanmaya başlayacağız. İsrail'in ikinci kademede geri çekilmeyi düşündüğü Zahranı Irmağı'nın üzerindeki köprünün çevresi yoğun bir İsrail askeri yığınağına dikkatimizi topluyor. İsraillilerin yanı başında, beslemeleri Saad Haddad'ın Hıristiyan milisleri.

Bundan sonra Nabatiye'ye dek 20 kilometrelik yol boyunca iki İsrail kontrol noktası ve arada bir İsrail konvoyları ve devriyeleri göreceğiz. Ama daha çarpıcı olan, yol ke-

narlarındaki, Şii örgütü Emel'in sloganları ve Emel'in kurucusu İmam Musa Sadr'ın fotoğrafları.

Nabatiye'de bunlara İmam Humeyni'nin fotoğrafları ekleniyor. Nabatiye köylerinden geçtikçe İmam Humeyni, Musa Sadr ve Emel amblemleri bize hep eşlik edecek.

İŞGALSİZ TOPRAKLAR

Güney Lübnan... Bir zamanlar Filistin gerillaları ve müttefikleri solcu örgütlerin cirit attıkları bu topraklarda İsrail'i görmeye geldik. Ana karayollarında gördük de. Ama halkın bulunduğu yerleşme merkezlerinde İsrail'i değil İran'ı buluyoruz.

İran, İsrail sınırına bitişik bölgelerde İsrail'le yüzyüze. Elbette ki bu bir askeri varlığı ifade etmiyor. Ancak, Güney Lübnanlılar için kendileri ile İran arasında bir fark yok. Cebşit Şeyh Abdülkerim, «*Sınırlar haritada emperyalistlerin çizdiği biçimiyle var. Müslümanlar arasında sınır olmaz,*» diyor. Ardından ekliyor: «*Biz Şiilerde İmam'a* (Kılavuz) *uyulur. İmam, Humeyni'dir. Bu anlamda ne biz Lübnanlıyız ne de o İranlı. İmam. Biz de izleyicileriyiz.*»

Son günlerde İsrail'e karşı artan halk direnişinin gerekçelerini soruyoruz. «*İmam Humeyni'nin fetvası var. İsrail'e karşı mücadele vaciptir. Müslümanlar İsrail'e karşı mücadele eden mücahitleri desteklemekle yükümlüdürler,*» yanıtını alıyoruz.

Güney Lübnan, İsrail'in iki-üç yıl içinde halk direnişi ile bu topraklardan sökülüp atılacağına inanıyor. Belki de Cenevre görüşmelerine Lübnan'da en az ilgi, hatta ilgisizlik duyan kesim Güney Lübnan. Güney Lübnanlılar için sorun İsrail işgali. Ve onlara göre, İsrail'in geri çekilmesi ABD'nin gölgesinin düştüğü konferans masalarında değil, Güney Lübnan'daki halk direnişiyle gerçekleşecek.

Güney Lübnan'ı gördükten sonra, Cenevre Konferansında iki sandalyenin boş kaldığı kanısına varıyoruz. İran ve İsrail Cenevre'de yoklar. Ama hiç kuşkusuz, Lübnan'ın yaz-

gısını çizecek en temel güçlerden ikisi, İran ve İsrail gibi gözüküyor.

Ve, bu iki güç, Güney Lübnan'da, masalarda değil, vadilerde, tepelerde her gün hesaplaşıyorlar.

ÇÖZÜM ŞANSI

Tarihte hiçbir zaman Lübnan adında, ayrı, kendine özgü bir kimliğe sahip bir ülke ve ulus olmadı. Lübnan, Osmanlı topraklarının Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı devletlerce pay edilmesi sonucu 1943'te, o dönemin güçler dengesine uygun olarak ve tam anlamıyla yaratıldı. 40 yıl içinde değişen güçler dengesi yeni bir Lübnan yaratmayı zorunlu kılıyor.

Aslında yaşadığımız dönem gerek Birinci Dünya Savaşı sonunda çizilen Ortadoğu sınırlarının, gerekse İkinci Dünya Savaşı sonunda devler arasında gerçekleştirilen Yalta paylaşımının ulaştığı krizi ifade ediyor. İki süper devletin Yalta paylaşımında, sınırları, nüfus alanı anlamında kesin belirlenemeyen Ortadoğu, kime, ne kadar ait? Üstelik, İran'ın şahsında şimdi bölgede esen ve her ikisine karşı bir isyanı, yerel güçlerin söz ve karar hakkını temsil eden yeni rüzgârlar var. Ve, en önemli unsurlardan biri olarak, 1943'te Lübnan kurulduğunda ortada bulunmayan ama bugün Lübnan topraklarının yaklaşık yarısının üzerinde oturan İsrail var.

Lübnan sorunu böylesine karmaşık. Tüm uluslararası hesaplar, süper devlet mücadeleleri, bölgesel alt-güçlerin ve çekişmeleri, dinler ve kültürlerin tokuşmaları 10 bin kilometrekarelik «*Ortadoğu'nun İsviçresi*»nde cereyan ediyor. Buradaki sorun, Lübnan vatandaşlarına ait ve onlarla sınırlı değil. Uluslararası siyasetin önde gelen bütün aktörleri Lübnan adındaki dar ve hepsini barındıramayacak sahnede oynuyorlar.

UMUTSUZ LÜBNAN

Ve işte bu nedenle burası, yaşamın ve ölümün sürekli

bir flört halinde olduğu bu topraklar, herkes için eşsiz bir laboratuvar.

Gazeteci burada meslek hayatının en unutulmaz çalışmasını yapabilir. Fotoğrafçı, burada pişer ve parlar. Siyasal Bilimler öğrencisi ve öğretim üyesi, tarihçiler kitaplarda çözümlemeye çalıştıklarını burada her an olanca çarpıcılığı ve somutluğuyla yaşarlar. Sosyolog, sosyal psikolog, psikolog için mükemmel bir araştırma ve çalışma alanıdır burası. İlahiyatçılar, kültür konularıyla ilgilenenler için benzersiz bir yer. Casusluk romancısından, romantik edebiyatçıya kadar yazarlar için bulunmaz bir yaşam kesiti. Stratejistler, jeopolitisyenler ve askerlik uzmanları için bildikleri tüm tezleri çürütecek zenginlikte bir deneyler coğrafyasıdır.

Burada klasik savaş doktrinlerinin uygulama alanı vardır. Burada gerilla savaşı verilir. Stalingrad'ın ünlü muharebesi gibi nice şehir savaşları burada yaşanmıştır. Deniz, hava, kara bombardımanı, şehirlerin bile bombardıman edilmesi burada çok görülmüştür. Burada şehirler kuşatılır. Burada İkinci Dünya Savaşı'nın büyük örneklerine benzer çok katliam yapılmıştır. Burası sinemacılar için tükenmez bir konu ve görüntü kaynağıdır.

Burada siyaset, tarih ve iktisat doktrinleri tersine döner. Burada sokağa çıkma yasağı uygulanır. Elektrikler kesilir, ama elektronik çağının son ürünleri de kullanılır. Geceleri mum ışığında da geçirilir. 25 kilometre karelik bir alanda sıkışmış yaşamanın gerilimiyle ve her gün daha kötü günler beklemenin psikolojisi içinde yaşarlar. Çocuklar park nedir bilmez. Okulları ikide bir kapanır. Sokaklarda oynayamazlar. Sığınaklarda doğanları vardır. Dört duvar arasında, kedi, köpek ve dev farelerden başka hayvan tanıyamadan büyürler.

Burada 80 kilometre ötedeki bir kente gitmek için değişik ve birbirine düşman ortalama 4 örgüt, 2 devletin silahlı kontrol noktalarının aşılması zorunludur. 80 kilometre ötesi insanda üç ülke ötesiymiş gibi bir duygu uyandırır. Burada her yer birbirine çok yakın ve iki ayrı gezegen ka-

dar çok uzaktır. Burada siyasi ittifaklar sürekli değişir. Yalan çok bol söylenir. Her türlü siyasi entrika ve kişisel kalleşlik yapılır. İnsan hayatının en ucuz olduğu yer burasıdır.

Ama burası ve başta Beyrut, görkemli kahramanlıkların, akıllara durgunluk verici direnişlerin, yüce fedakârlıkların simgesidir. Burada insanlar âşık olur. Eğlenir ve evlenir. Çocukları olur. Hem de genellikle 3-4 tane. İç dayanışmanın en duygulandırıcı örneklerine burada tanık olunur.

Burası, dünyanın en yüksek siyasi deney ve kavrayış sahibi insanların yaşadığı topraklardır. Burada sokaktan çevireceğiniz bir insan, bir uzman profesör ya da başbakanınızdan daha parlak bir siyasi tahlili, neyin neden olduğunu size derhal ve üstelik tatmin edici biçimde yapabilir. İnsanlararası ilişkilerin her biçiminin, ister savaş, ister barış, ister kin ve nefret, ister sevgi olsun, en yoğun yaşandığı yer burasıdır.

Burada her 24 saat, hayata, o günün ne getireceği bilinmeden yeniden başlanır. Bir 24 saat sonra ne olacağı asla kestirilemez.

Burada dünyayı elinizin altında, kendinizi evrenin sonsuzluğunda giderken kumanda mevkiinde hissedersiniz.

SÖYLEŞİLER

Hizbullahilerin Lideri Hadi Gaffarı

Devrim Mahkemeleri Başyargıcı Halhalı

İran Devlet Başkanı Seyyid Ali Hamenei

İran Dışişleri Bakanı Dr. Ali Ekber Velayeti

Mısır Dışişleri Bakanı Kemal Hasan Ali

İran Dışişleri Bakan Vekili Ahmet Azizi

HİZBULLAHİLERİN LİDERİ HADİ GAFFARI

Bugünkü İran'ın en renkli kişiliklerinden biri, hiç kuşkusuz, *Hadi Gaffari*. Türkiye'de pek tanınan bir isim değil ama, Avrupa'da çok ünlü. Avrupa'daki ürünü *Beni Sadr*'ın devrilmesinde oynadığı rolle yaptı. Hadi Gaffari, Beni Sadr'ı *«sokakta yenen»* Hizbullahi gösterilerinin lideriydi. Beni Sadr aleyhinde yapılan bir gösteride Tahran'ın Firdevsi Meydanı'nda çekilen eli tabancalı fotoğrafıyla Avrupa'da birden ün kazandı. Bu olaydan sonra da ünü eksik olmadı. Batılılar onu *«azgın bir terörist»*, *«yobaz bir din adamı»* olarak tanıyor.

Hizbullah lideri Hadi Gaffari Tahran milletvekili, Batı'da hakkındaki *«dehşetengiz»* yargılara karşılık ülkesinde hayli popüler. Bu popülerliği Şah'ın zindanlarında yıllarca yatmasından, işkence görmesinden, Şah'ın yıkılmasına yol açan gösterilerde Şah'ın heykellerini ilk kıran kişi olmasından ve babası Ayetullah Hüseyin Gaffari'nin işkence sonucu ölmüş olmasından ileri geliyor.

Hadi Gaffari ile bugün Büyük İstiklâl Oteli adını almış olan eski Hilton'da birkaç milletvekilinin katıldığı bir panel sonrası tanıştık. Toplantının sonucunda Gaffari'nin çevresinde çeşitli İslâm ülkelerinden gelen büyük bir kalabalık birikti. Diğer milletvekilleri çoktan gitmişti, ama Gaffari'nin çevresindeki topluluk dağılmıyordu. Herkes hangi ülkeden geldiğini söyleyerek kendisini ona tanıtıyordu.

Sıra bize gelince Türkiye'den geldiğimizi söyledik. Gayet düzgün bir Türkçe ile *«Vaay, kardeşler,»* dedi.

«Türkçeyi nereden biliyorsunuz?»

«Özüm Türktür. Azerşehir'liyim. Azerbaycan uşağıyım. Türki danışıram. Sizin Türkiyi de anlaram.»

Hadi Gaffari, İran Devrimi'nin 3. yıldönümüne katılmak üzere orada bulunan çeşitli ülkelerden çok sayıda konuğu unutarak heyecanla söyleşisini Türkçe sürdürdü.

«Türkiye'ye çok gelmişem. Tatvan'ı, Diyarbakır'ı iyi bilirem.»

«E, İstanbul'a da gelin de görüşelim.»

«Nerede baba. Gaziantep'in ötesine geçecek para yok bizde. Fakirlik.»

Takılıyoruz, *«Yoksa, Amerikalılar var diye mi, gelmek istemiyorsunuz?»*

Bir kahkaha atıyor. *«Amerikailer kolaydır.»*

İki gün sonra İngiltere, Belçika ve Batı Berlin'i kapsayan bir geziye çıkacağını söylüyor.

Çevresindeki toplulukta bulunan Bakû Şeyhülislamı *Paşazade* atılıyor: *«Hep Garbız dolanırsınız. Bir de bizim Şurevî'ye (Sovyetler'e) gelesiniz. Bizi şan edersiniz.»*

«Beni ora komazlar. Pasaportumu kabul etmezler.»

«Ne münasebet, sizi davet etmişiz. Mektup göndermiştik. Aha, şimdi de davet ediyoruz.»

«Bakû'da cuma namazı var mıdır?»

«Vardır. Siz gelirsez, haber ederik; daha da büyük olur.»

«İnşallah Bakû'ya gelmek istirem.»

Hüccetülislam Hadi Gaffari'ye bir dostumuzun kendisinin bir karavanda yaşadığını, karavanı nereye parkederse adresinin o olduğunu söylediğini aktarıyor ve soruyorum, *«Doğru mu bu?»*

Yine gülüyor: *«Düz söylemiştir.»*

Amerikalı bir zenci bir soru yöneltiyor: *«Eğer ABD'de bir Amerikalı, Müslüman gazeteci İran'daki idamlarla ilgili bir soruya muhatap olsa ne yanıt vermeli?»*

«Şah, benim babamı kızmış yağ dökerek öldürürken, Amerika bu kadar titiz miydi?»

Hadi Gaffari, Şah döneminde dişlerinin matkapla oyulduğunu, ayağında çivi, sırtında işkenceden kalma delik olduğunu söylüyor. Şah döneminde sarığının altında tabanca taşırmış. Çador (kara çarşaf) giyip camilere gider, minbere kadar sokulup çadorunu aniden çıkarıp Şah aleyhinde bir nutuk attıktan sonra yine çadora sarınıp, kadınların arasına süzülüp kaçarmış.

«*Siz konaklar geldi diye geldim bu Hilton'a. Hayatımda ilk defa geliyorum. Hiç görmemiştim. Zaten bu Kuzey Tahran (başkentin zengin mahalleleri) Beni Sadr ile Mesut Recevi'nin mıntıkasıdır, buraları tanımam*» diyor ve yakında Gaziantep'i aşıp İstanbul'a geleceğine söz veriyor, «*İşte Avrupa'da hakkımda yazılanlar. İşte ben. Beni tanıdınız*» diye ekliyor.

Biz de tanıdığımız Hadi Gaffari'yi tanıtıyoruz.

DEVRİM MAHKEMELERİ BAŞYARGICI HALHALI

İran Devrimi'nin ve Devrim sonrası siyasal yaşamının en ünlü isimlerinden birisi Ayetullah Halhali. Bu ününü Devrim Mahkemelerinin Başyargıcı ve daha sonra Uyuşturucu Maddelerle Mücadele Komisyonu Başkanı sıfatıyla yüzlerce kişiyi idam mangalarının önüne göndermesiyle yaptı.

İran Devrimi'nin Batı'da dehşet uyandıran birçok ismi gibi o da İran'ın popüler siyaset adamlarından biri. Ona «*Devrim'in Kılıcı*» diyorlar. «Kendisine Meclis kulislerinde rastladık. Çevresini İran Devrimi'nin 3. yıldönümü törenlerine katılmak amacıyla İran'da bulunan Türk davetliler kuşatmışlardı. Halhali ile tanıştırıldım. Bugün Kum Milletvekili olan Ayetullah Halhali de İran İslâm Cumhuriyeti'nin birçok önde gelen yöneticisi gibi Türk kökenli. Azerî şivesiyle sordu?

«İstanbulîsen?» (İstanbullu musun?)

«Evet. Siz de Halhal'lisiniz değil mi? (Halhal, Azerbaycan kentlerinden birinin adı.)

«Beli (evet). Bizim Türkiye ile alâkamız çoktur.»

Diyaloğun bu noktasında bir meslekdaşımız söze girdi: «*Devrim'den sonra Türk - İran ilişkileri çok gelişiyor. Şah zamanında böyle değildi. Şah Türklere düşmandı.*»

Halhali kısa ve kesin bir tepki gösteriyor:

«Millete düşmandı. İslâm'a düşmandı.»

Bu arada, bir konuk, bir Yunanlı profesör, İranlıların deyimiyle «*Devrim'in Kılıcı*»na yaklaşıp kendini tanıtıyor. Ayetullah Halhali ciddi, otoriter tavırlı bir kişi. Yunanlı pro-

fesöre gergin bir yüz ifadesilye, gözünün ucuyla şöyle bir bakıyor ve ağzından şu sözler dökülüyor:

«Saloniki'nin bir zaman hamisi müselmandı. (Selânik'in bir zaman hepsi Müslümandı.)»

Ayetullah Halhali ile aynı gece bir büyükelçiliğin davetinde yine karşılaştık. Salonun ortasındaki bir divana bir ayağını altına almış vaziyette oturuyordu. Ayağında bizim Türkiye köylerinde giyilen türden kalın beyaz bir yün çorap. Divanın önünde ise arkasına basılmış, boyasız eskimiş bir makosen ayakkabı.

«Nicesiniz?»

«Yahşiyem, yahşiyem.»

«Kendisinden hapishanedeki durum ve idamlarla ilgili bilgi istedik. Bu konuda dış basında çok haber çıktığını, durumu bir de kendisinin ağzından duymak istediğimizi söyledik.

«*Yarın gece evime gelin, devrimci bir basın toplantısı yapayım size*» dedi. Ertesi gece savaş bölgesine gideceğimizi söyledik. «*E, öbür gece gelin öyleyse*» «*devrimci basın toplantısı*» davetini yineledi.

Öbür gece de Ayetullah Halhali Meclis'in uzun süren bir toplantısı nedeniyle evine gelmedi. Bu yüzden «*yasama görevi*»nin uzamasından ötürü, «*yargı görevi*»yle ilgili bilgileri kendi ağzından edinemedik.

İRAN DEVLET BAŞKANI SEYYİD ALİ HAMENEİ

İran Cumhurbaşkanı Hüccetülnslam Seyyid Ali Hamenei ile üç haftamızı alan bir çabadan sonra görüşme olanağı elde edebildik. İran İslam Cumhuriyeti'nin üçüncü Devlet Başkanı Hamenei bir Türk gazetesine ilk kez demeç veriyordu. Hemenei önce, kendi deyimiyle «*komşu ve Müslüman*» Türkiye'nin bir gazetesini 10-15 dakikalık bir demeçle geçiştirmek istemediğini ilk görüşmemizde belirtti. ve işlerinin yoğunluğu nedeniyle buluşmamızı bir kaç gün erteledi. Tahran'daki Cumhurbaşkanlığı konutunda yaklaşık bir saat görüştüğümüz Hüccetülislâm Ali Hamenei Türk İran ilişkileri, Amerikan Çevik Kuvvet Planları ve bu planların kendi deyişiyle «Fars Körfezi» ile ilgisi Türkiye'nin bu planlara dahil olup olmayacağı hakkında ne düşündüğü Beni Sadr olayı, idamlar, Irak'la savaş ve olası sonuçları, İsrail'e karşı takınılacak tutum, «*devrim ihracı*» ve bunun uluslararası ilişkilerle nasıl bağdaştırılacağı konusundaki sorularımızı açık yüreklilikle yanıtladı. Geçen yılın haziran ayı sonunda, İran'ın ikinci adamı Ayetullah Dr. Beheşti, bazı bakanlar ve milletvekillerinin aralarında bulunduğu 72 kişinin ölümüne yol açan suikasttan tam bir gün önce, kendisi de bir suikast girişimine hedef olan ve bu yüzden bugün sağ kolu ve eli çalışmayan Ali Hamenei ile iki yıl önce Benisard'la görüştüğümüz Cumhurbaşkanlığı konutunun hizasındaki yeni Cumhurbaşkanlığı rezidansında konuştuk.

Görüşmenin başında kendisinin Türk kökenli olduğunu anımsayarak, «*Türki danışırsınız «konuşur musunuz?*» soru-

rusunu yönelttik. «*Beli beli (evet evet)*» diye karşılık verdi, «*Danışırım, ama siz sualleri İngilizce danışırsanız, bana tercüme ederler, ben Farsî cevap veririm*» dedi. Görüşmemizin sonunda, «*Bir sorumuz daha var, eğer siz bir Türk gazetecisi olsaydınız İran Reisicumhurına ne sorardınız?*» dedik, anlamadı. Bunun üzerine soruyu biraz Farsçalaştırarak şöyle sorduk: «*Eğer siz habernigarı Türki olsaydınız İran Reisicumhuru'na ne sual ederdiniz?*» «*Haa*» dedi. «*Aşağı yukarı bu sualleri ederdim.*» İran Cumhurbaşkanının eğer bir Türk gazetecisi olsa İran Cumhurbaşkanına soracak olduğu ve «*Farsî cevap verdiği*» sorular ve yanıtları şöyle:

SORU — Türkiye'yi nasıl görüyorsunuz; Türkiye.nin sizin için anlamı nedir?

YANIT — Türkiye, herşeyden önce, bir komşu ülke. Ve bizim için anlamı bir Müslüman ülke olmasıdır.

SORU — İran ve Türkiye arasındaki ilişkilerin düzeyini tatmin edici buluyor musunuz? Bu ilişkilerin gelişmesi için neler gerekli sizce?

YANIT — İki ülke arasındaki ilişkiler sağlıklıdır ve bu ilişkileri iktisadî ve siyasi alanda geliştirmek istiyoruz.

SORU — Amerikan Çevik Kuvveti konusundaki görüşleriniz nedir? Çevik Kuvvet'in kuruluş amacının Körfez'e yönelik olası bir Sovyet müdahalesini önlemek olduğu kanısını paylaşıyor musunuz?

YANIT — Belki (bu konudaki) kanımız kuşkuculuk (suizan) gibi gelecek ama, bu Çevik Kuvvet'in en az karşı duracağı Sovyetler'in Fars Körfezi'ne müdahalesidir. Çevik Kuvvet'in ana hedefi bölgedeki İslâm Devrimi.

SORU — Türkiyenin de Çevik Kuvvet plânlarına dahil edildiği duygusunu edindiniz mi?

YANIT — Bölge halkının ABD'nin artan siyasi ve askeri müdahalesine daha da direneceğini umarız. Ve bütün ülkelere, Amerika'nın askeri varlığına bugün varolanın ötesinde imkân vermemelerini tavsiye ederiz. Doğal olarak, Türkiye'ye de tavsiyemiz budur. Bugün kü Türk hükümeti ile

Amerika arasındaki yakın ilişki Türkiye'nin de (Çevik Kuvvet'e) dahil edilebileceğini akıllara getirebiliyor olmalı. Ancak, bu tasavvurun hiç bir zaman gerçekleşmeyeceğini umarız.

SORU — IRNA (İran'ın resmi haber ajansı) ile yaptığınız son görüşmede Weinberger ile Haig'in bölgeye yaptıkları son gezileri İslâm'ı ve İslâm Devrimini durdurabilmek için yol arama çabaları olarak nitelediniz. ABD Savunma Bakanı Weinberger geçenlerde Türkiye'yi ziyaret etti. Haig'in de ziyareti bekleniyor. Bu durumda, Türkiye'de de İran'a karşı bir husumet yaymaya çalıştıkları inancında mısınız?

YANIT — Ne olursa olsun, Amerikalıların İslâm Devriminin kültürü önünde bir savunma engeli yaratmak için hiçbir fırsatı kaçırmayacakları konusunda kuşkumuz yok. Eğer Türk Hükümeti, Çevik Kuvvet'e katılması yönündeki Amerikan taleplerine direnirse, o zaman Amerikalılar, İran'ın kapı komşusu olan bu devletin (Türkiye'nin Çevik Kuvvet'e ilişkin) desteğini elde etmeye çalışacaklardır. Bir kez daha tekrar edeyim ki, Türk Hükümetinin Amerikalıların varlığına bundan (bugün varolandan) daha fazla izin vermeyeceğini umarız.

SORU — Karşılığı genellikle pek verilemeyen bir soru var: Nasıl olabiliyor da İran gibi İslâmi devrimci bir ülkede, bugün «bir liberal ve Batı yanlısı» *olarak nitelediğiniz Beni Sadr, İslâm Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçilebilmiştir? Beni Sadr'ın aldığı 10 milyon oyu nasıl izah ediyorsunuz? Benisadr baştan beri* «bir Batı yanlısı ve liberal» *miydi? Eğer öyle idiyse, nasıl Cumhurbaşkanı seçilebilmiştir bir İslâm Devrimi üzerine kurulan İslâm Cumhuriyeti'nde? Eğer sonradan değiştiyse, neden ve hangi koşullar altında değişmiştir?*

YANIT — Şaşkınlık göstermekte haklısınız. Şuna dikkat edilmelidir: Eğer düşman görünür durumdaysa, insan hata yapmaz. Ama eğer iki yüzlülük (nifak) perdesi gerçekleri örtmüşse, o zaman her şey başka olur. İran'da Beni-

sadr'la ilgili olarak olan biten de budur. Kendisine zemini (Cumhurbaşkanlığını elde etmek amacıyla) hazırlamak için, kendisini bir Müslüman ve bir devrimci gibi tanıttı. Beni-Sadr'ın seçilişi ve kaçışıyla halkımızın elde ettiği büyük tecrübe onu (halkımızı) daha az hata yapmaya hazırladı.

SORU — Başlangıçta da «Batı yanlısı ve liberal» miydi? Yoksa, sonradan mı değişti?

YANIT — Hayır, Hiç bir değişme yoktu. Daha öncede söylediğim gibi kötü niyetinin (suiniyet) üzerinde bir örtü vardı ve pratikte bu örtü üzerinden çekildi ve halk gerçekleri anladı. Aldığı oylara gelince.. Benisard'ın karşısında güçlü bir rakip yoktu. İslâm Cumhuriyet Partisi tarafından aday gösterilmiş olan büyük rakibi, babası İran'da doğmamış olduğundan ötürü, İran Anayasası'na göre aday olamadı ve adaylıktan çekildi. Ve, İslâm Cumhuriyet Partisi'nin yeni bir aday göstermek için yeterli zamanı kalmadığı için Beni Sadr o oyları topladı. Aldığı oylar gerçekte ona ait değildi. Halkın her ne olursa olsun oy vermek zorunda olduğu adaya aitti. Çünkü İmam (Humeyni) hastaneden yaptığı çağrıda tüm halkı seçimlere katılmaya davet etmişti. Tereddüt içindeki halk karşısında Beni Sadr ile istenmeyen, maruf bir çehreyi bulunca Beni Sadr'a oy vermek zorundaydı.

SORU — Beni Sadr'ın uzaklaştırılmasından önce, İran'da iki çizginin varlığından söz ediliyordu: İmam'ın devrimci çizgisi ile liberal, Batı yanlısı çizgi,. Bugün İmam'ın çizgisi kazanmış olduğuna göre, bundan böyle İran'da muhalefet olmayacak mı? Birbiriyle çatışan görüşler bulunmayacak mı? İran'ın gelecekteki siyasal yaşamına ilişkin görüşünüz nedir?

YANIT — Toplumumuzdaki aslî cereyana (İmam'ın çizgisi karşı olan bir başka siyasal görüşün İran'da varolmayacağını hiçbir zaman düşünmedik. İslâm Cumhuriyeti Devleti bu tür tahammül gösterir. Şunu belirtmek önemlidir: İmamın çizgisi adını verdiğimiz çizgi İran'daki belirli bir siyasi grubun siyasal çizgisi değildir. O, daha ziyade, İslâm Devrimi'nin

ana akımıdır (cereyan-ı aslî) ve bu çizginin ve ana akımın yandaşları halk kitlelerinin çoğunluğudur. Bu nedenle, bu Cumhuriyet'in geleceği de görülebilir. Yani bu yönetim halka dayandıkça - ki biz böyle olmaya çalışıyoruz - hiçbir siyasal çizgi, bugün varolan ve halkın yüreğinde kök salmış, büyük halk yatağında çok sayıda destekçisi olan siyasal görüşün yerini alamaz.

SORU — İslâm Cumhuriyeti idamlardan ötürü sürekli eleştiriye tutuluyor. Cumhurbaşkanı sıfatınızla ve ayrıca bir din adamı olarak bu konuda ne diyorsunuz?

YANIT — İdamlarla ilgili gerçek, yabancı yayın organlarının bunların gerçek miktarını ve nedenlerini asla bildirmediğidir. İdamların sayısı dışarıdaki propagandanın söylendiğinden azdır. İdamların nedeni onların (yabancı yayın organları) iddia ettiği gibi, asla siyasi intikam ya da siyasi ukte olmamıştır. İran'da idam hükmü, kitle katliamı ya da katil suçu işleyenin cezasıdır. Otobüsü ateşe verene, masum çocuğa, yaşlı insanlara, sokaklardaki yayalara, Devrim Muhafızı'na, işinde gücündeki dükkan sahibine gözü kör, mantık dışı terörizm uygulayanı sadece sözler ve zindanla cezalandırmak, hiç kuşkusuz, onu teşvik etmek demektir. Ve, onun gibilerini de teşvik etmek demektir. İran'da, idamlar, teröristlerin yaptığı mantıksız idamları bir önleme vesilesidir.

SORU — Ülkenin iç istikrarı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

YANIT — İç istikrarın gün be gün arttığı inancındayız. Düşmanlarımızın planladığı kaos ve söylemek gerekir ki, hiçbir yerde İran'dakinin eşine rastlanmayan terörzm dalgası iç istikrarımızı bozamazdı ve bozamaz. Gelecekte de, halkın uyanıklığı ve bu zaman zarfında devlet organlarının kazandığı tecrübeye, istikrar daha da fazla oacak.

İran Cumhurbaşkanı Ali Hamenei 42 yaşını tamamlamak üzere. Siyah sarığının altındaki gür siyah sakallarına yer yer kırlar düşmüş. Ayağındaki terlikten sırtındaki cübbeye kadar renk uyumunda giyimine özenli. Şah döne-

minde çeşitli kereler hapis yattı. Devrimden sonra önemli görevlerde bulundu. Devrim Konseyi üyeliği, Devrim Muhafızlığı Komutanlığı, Savunma Bakan Yardımcılığı, İmam Humeyni'nin Yüksek Savunma Konseyi'ndeki Temsilciliği ve en etkili görev olarak da Tahran Cuma Namazı İmamlığı (Tahran'da on binlerce kişinin katılmasıyla tek yerde kılınıyor ve Cuma İmamı okuduğu hutbede geçmiş haftanın siyasi muhasebesini yapıyor; ayrıca gelecek hafta izlenmesi istenen siyasî faaliyetler hakkında açıklamada bulunuyor. Hutbe TV ve radyo tarafından yayınlandığı için, çevredeki Arap ülkeleri halkları düşünülerek, Cuma İmamı, hutbenin bir bölümünü Arapça okuyor.)

Hüccetülislâm Hamenei ile görüşürken sürekli olarak kişiliğinin iki yönünü, siyaset ve din adamı yönlerini hissediyorsunuz. Uzun görüşmemizin son bölümündeki sorularımıza verdiği yanıtlarda bu ikili yönü daha da belirgindi.

Kendisiyle görüşmemiş şöyle devam etti:

SORU — Gelelim bölgemizin en büyük sorununa.. İsrail... İsrail'in varlığına ilişkin tutumunuz nedir? Ve, gelecekte, eğer Araplar ve hatta Filistinliler bile İsrail'in belirli sınırlar içinde bir devlet olarak yaşamasını kabul ederlerse sizin tutumunuz ne olacaktır?

YANIT — İsrail'in doğasını ve süper kuvvetlerin bu gaspedici devleti yaratmaktaki amacını bilenler, bir gün gelip, İsrail'in «*burası benimdir; bundan fazlasını istemiyorum*» diyeceğini asla tasavvur etmemişlerdir. Bu «*İsrail'in burası benimdir; bundan fazlasını istemiyorum demesi*», süper devletlerin İsrail'i yaratma amacından tümüyle farklıdır. İsrail'in doğası, sürekli yayılma ve saldırıdır.

Biz, Filistin'in Filistinlilere, Yahudiler ve Hıristiyanlar da dahil olmak üzere Filistin Araplarına ait olduğu inancındayız. (Filistin'de) kurulacak devlet de Filistinlilere ait olmalıdır. Eğer Filistinliler Yahudilerin de Filistin devletine katılmalarını isterlerse, bizim buna bir itirazımız yoktur. Hiç bir itirazımız yoktur. Ama Siyonist unsurlardan oluşan İsrail Devleti adındaki bir devlete bölgede asla tahammül edemeyiz.

Sorunuzda söylediğiniz gibi.. Evet, bir gün Amerika'nın gün be gün artan baskısı altında Arapların yorulabileceğini ve haklı mücadeleden ellerini çekebileceklerini düşünüyoruz. Ancak, biz, İsrail'e karşı herhangi bir kimse için mücadele ediyor değiliz. Aslında, İsrail'e karşı amaçlarımız için, ve akıdemiz için mücadele ediyoruz. Ve eğer tek başımıza kalırsak bile İsrail'in varlığına asla tahammül göstermeyeceğiz.

SORU — Savaş konusuna gelelim.. Savaşın (İran-Irak) ne zaman sona ereceği kanısındasınız. Hakim olan anlayışa göre eğer İran savaşı kazanırsa İslâm Devrimi'nin yayılması mümkün olacak. Böyle bir durum doğarsa, bölgeye bir süper kuvvet müdahalesi olabileceği kanısında mısınız? Bölge ülkeleri ve özellikle İran süper kuvvet müdahalesine karşı durabilir mi? Diyelim ki, iki süper kuvvet bölgenin ve İran'ın taksimi konusunda aralarında anlaşmaya vardılar...

YANIT — Savaşın süresi hakkında birşey söylenemez. Bununla birlikte, biz, savaşın yarı süresini aştığı ve son aşaması içinde bulunduğunu tahmin ediyoruz. İnşallah uzun sürmeyecek ve İran kuvvetlerinin zaferiyle sonuçlanacak.

Irak devletinin bir İslâm devletinin (İran kastediliyor) etkisi altına girebilip giremeyeceği durumunda.. Biz, süper kuvvetlerin bölgeye müdahale ihtimalini asla inkâr etmedik ve etmiyoruz. Devrimimizin zafer kazandığı ilk günden beri kendimizi Amerikalıların müdahalesine psikolojik olarak hazırladık. O durumda da (Irak'da İslâm Devrimi) bu ihtimal mevcuttur. Bununla birlikte, şunu ilân etmek isterim: Süper kuvvetlerin biri ya da ikisi, eğer bölgeye müdahale ederlerse, bu müdahalenin yenilgileriyle sonuçlanacağına hiç kuşku yoktur.

Eğer bizim yeterli gücümüz olup olmadığına ilişkin sorunuzu yanıtlamak gerekirse, ilan ediyorum: Evet, yeterli gücümüz vardır. Bu güç top, tank, tüfek ve cephane demek değildir. Bu güç halkın gücüdür. Ve biliyorsunuz ki, büyük halk güçleri saldırgan bir kuvvetin karşısına dikilirse, o kuvvet orada nefes bile alamaz. Ve bozgunla geri çekilmek

zorunda kalır. Çağımızın deneyiminin bütün dünyaya kanıtladığı budur.

Bu nedenle, süper kuvvetlerin müdahalesi konusunda bölgenin geleceği için iyimseriz.

SORU — İran'ın kendisine hasım güçlerle çevrili olarak İslâmî bir ülke olarak yaşıyabileceğine inanıyor musunuz? Eğer, Devrim'i ihraç etme düşüncesindeyseniz ki — ki bu İslâmî akidenin zorunlu kıldığı bir yükümlülüktür — o zaman bunu mevcut uluslararası düzen içinde İran'ın devletten devlete ilişkiler kurma zorunluluğu ile nasıl bağdaştıracaksınız?

YANIT — Sorunun ilk kısmının yanıtı olarak şunu söylemeliyim ki, biz, hiç bir zaman İslâm'ı sadece kendimiz için istemedik.

Eğer İslâm halkın toprakları ve yaşamı üzerinde rahmetin (iyiliğin) hükümranlığı gibiyse, ve eğer İslâmî düşünce ve İslâm'ın kuralları insanoğlunun kurtuluş vesilesi ve insanlar için en güzel yaşamın bir güvencesiyse, bizim onu sadece İranlı birkaç insanoğlu uğruna kullanmamızın nasıl bir gerekçesi olabilir. Biz onu (İslâm'ı) dünyanın tüm insanları için istiyoruz.

Soru, onu nasıl ihraç edeceğimizdir. Sürekli olarak tıpkı İslâm kültürü ve Devrim'in kültürü gibi İslâm Devrimi'nin de ihraç edilmeye ihtiyacı olmadığını, onun kendi kendisini ihraç edeceğini söyledik. Bu, kendisini bir bahçeye ya da bir çöle ya da bir kente hapsetmeyen güzel bir bahar havası gibidir. Havaya kendiliğinden saçılan bir bahar çiçeği kokusu gibidir.

Bunun göstergesi biz İranlıların Devrim'in ilk gününden beri Devrimimizi ihraç etmek için zaman ayırmamış olmamızla, bu yönde ciddi bir çaba göstermemiş olmamıza rağmen İslâm tefekkürünün ve İslâm'ın yükselişinin bütün bölgeleri kapladığını görüyorsunuz. Kuzey Afrika'dan Orta Doğu'ya, oradan Güney Asya'ya kadar.

Devrim ihraç ederken uluslararası ilişkileri nasıl koruyabiliriz?

Bunun yanıtı basittir. Eğer Devrim ihracı top, tüfek ve asker ihracı, başkalarının topraklarını almaksa, bu uluslararası ilişkilerle uyuşmaz. Anayasamıza göre hiçbir ülkenin içişlerine karışmaya hakkımız yok. Ve Anayasamıza saygılıyız.

Ama eğer, devrim ihracı Devrim'in kültürünün ihracı ise bu hiçbir uluslararası örfle çatışmaz.

İslâmî imanımız tüm Müslüman uluslar için bir ganimettir. Bağımsızlık deneyimiz ve özgücümüze dayanmamız, kendimizi tanıyabilme deneyimiz, süper kuvvetlere karşı direnme deneyimiz; bütün bunlar başkaları için iyi derslerdir. Bu tecrübeler ve bu iyi dersler herhangi bir ülkedeki hiçbir ulusun (millet) reddedeceğini, istemeyeceğini sanmıyorum.

Bu nedenle, zihinlerimizdeki anlamıyla devrim ihracı kavramı uluslararası düzeni bozmak bir yana, bazı şartlar ve durumlarda (uluslararası ilişkilerde) karşılıklı anlayışı güçlendirir.

İRAN DIŞİŞLERİ BAKANI Dr. ALİ EKBER VELAYETİ

SORU — Türkiye'ye bakış açınız nedir? İran'ın «Türkiye politikası» nedir?

YANIT — «Türkiye'yi bir İslâm ülkesi ve bir komşu ülke olarak görüyoruz. Türk halkı ve İran halkının iki Müslüman ulus olarak birbirlerine yakın olabileceklerine, olmaları gerektiğine ve ilişkilerini genişletmeleri gerektiğine inanıyoruz.

SORU — Türkiye'yi çevik kuvvet planları içine yerleştirme girişimlerinden söz ediliyor. Bu konuda İran'ın tavrı nedir?

YANIT — Doğaldır ki, biz, İran olarak çevik kuvvetin hiçbir yararını görmüyoruz şimdiye dek Türkiye'nin bu planların içine dahil olduğu kanısına varmadık. Herhalükarda Türkiye çıkarlarının ne olduğunu bilir.

SORU — Türkiye'nin Pakistan'la özel ilişkileri var. İran, batısındaki Türkiye ile doğusundaki Pakistan arasındaki özel ilişkiden herhangi bir rahatsızlık duyuyor mu?

YANIT — Bundan hiçbir rahatsızlık duymuyoruz. Gerek Türkiye gerekse Pakistan'la ilişkilere sahibiz ve bunları daha da iyi yapacağız.

SOU — O halde RCD'yi (Bölgesel İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı) canlandırmayı düşünüyor musunuz?»

YANIT — Hayır, RCD'yi canlandırmayacağız. Aynı soru bana Pakistan'da yayınlanan *Ceng* gazetesince de soruldu. Tekrar ediyoruz; Canlandırmayacağız. Ancak, bu Türkiye ve Pakistan'la yakın ilişki istemiyoruz demek değildir; Halkımız RCD sözcüğünü duyduğunda zihninde derhal eski rejim canlanıyor. İran'daki eski rejimin ittifaklarını da doğal olarak kabul etmiyor. Ve biz İran halkının Hükümeti olarak halkın iradesi doğrultusunda hareket edeceğiz. Bu nedenle RCD'yi canlandırmayacağız. Ancak hem Türkiye, hem de Pa-

kistan'la yeni, uygun ve dürüst iktisadi ve siyasi ikili ilişkiler kuracağız.

SORU — İran savaşına ilişkin olarak Amerika, Sovyet ve Avrupa'nın tutumunu nasıl değerendiriyorsunuz?

YANIT — ABD 25 yıldan beri halkımıza karşı düşmanca bir politika yürütüyor. Şu sırada ABD ile hiçbir ilişkimiz yok. Gelecekte de iyi ilişkilerimiz olacağına ilişkin hayallere kapılmıyoruz. İran - Sovyet ilişkileri normal ve iyi komşuluk ilişkileri halinde. Karşılıklı iktisadi, ticari, siyasi ilişkilerimiz var. Fakat bu dünyanın her yerinde Sovyet politikasını onayladığımız anlamına gelmez. Türkiye'nin de Sovyetler'le normal ve iyi komşuluk ilişkileri var.

SORU — Savaşa ilişkin tutumları hakkındaki değerlendirmenizi sormuştum.

YANIT — Biz, Saddam'ın (Irak Devlet Başkanı) ABD tarafından harekete geçirildiğine ve bize saldırdığına inanıyoruz. Ve şimdi bütün ABD yanlıları; örneğin Kral Hüseyin, örneğin Amerikan ellerinde yetiştirilen Fas Kralı Hasan hepsi Saddam'ı korumak için ortaya atılıyorlar. Bunlar Irak'taki Saddam rejiminin Amerikan yanlısı bir rejim olduğu konusunda kuşkuya yer bırakmıyor. Bu nedenle bize karşı giriştiği savaş, ABD'nin savaşıdır. Sovyetler'in eski ölçülerde olmasa bile Irak'a askeri destek sağladığına ilişkin haberler aldık ve alıyoruz, fakat Tahran'daki Sovyet Büyükelçisi bunları yalanladı. Avrupa devletleri arasında Fransa bize karşı hasmane bir tavır aldı. Ayrıca, bütün karşı-devrimcilerin barınağı olduğunu biliyorsunuzdur. Bunun yanısıra Irak'a para ve silah veriyor. Ne olursa olsun, bunlar bizim için fazla önemli değil. Bu devrimi halkımız gerçekleştirdi. Onu dişiyle tırnağıyla koruyacaktır.

SORU — Türkiye'nin savaşa ilişkin tutumunu nasıl karşılıyorsunuz?

YANIT — Türkiye'den hasmane bir tutum görmedik. Bu, savaşın başından bu yana Türkiye'nin tarafsız tutumunu değiştirmediği görüşündeyiz demektir.

SORU — Bu arada İran, Ortadoğu sorununun çözümüne ilişkin Fahd planına şiddetle karşı çıktı. Peki İran'ın planı nedir?

YANIT — Biz, Filistin'in tüm topraklarının kurtarılmasından yanayız.

SORU — Eğer bir Arap-İsrail Savaşı patlak verirse, İran da savaşa girecek mi?

YANIT — Arap ülkeleri İsrail'e karşı savaşırsa, evet biz de Arap ülkelerinin yanında savaşacağız inşallah.

SORU — Beni Sadr'ın gidişinden sonra Batı'da genellikle İran'ın yeniden parçalanacağına inanıldı. Bu konudaki görüşünüz nedir?

YANIT — Tahlilleri öyleydi. Ama şimdi değiştirdiler. Beni Sadr haziran 1981'de Meclis'in yeteneksizliğine karar vermesiyle Cumhurbaşkanlığından uzaklaştırıldı. Ama aslında bir yıl önce yıkılmıştı, Beni Sadr hazirandan sonra Halk Mücahitleri'ne dayandı. Ona maddi ve siyasi destek sağladılar. Bu ittifakla İran'daki iktidarı ele geçirebileceklerini düşündüler. Ama şimdi etkisizleştirildiler. Son operasyonlarla İran içinde temsilcileri kalmadı. Ve Amerikan basını da onlarla bu anlamda ilgilenmeyi bıraktı. Artık şimdi, Beni Sadr'la ilgili skandallar yayınlıyorlar. Washington Post, New York Times, Sunday Bostonklut gibi itibarlı Amerikan gazeteleri Beni Sadr ile Tahran'daki ABD Büyükelçiliği ve CİA arasında ilişkilerden söz ediyorlardı. Artık Beni Sadr ile Pehlevi'nin resimlerini yanyana yayınlıyorlar.

SORU — Mısır'ın 25 nisandan sonra hareketli bir diplomatik faaliyete giriştiği görülüyor. Bu faaliyet Türkiye'yi de hedef alacak mı?

YANIT — 25 nisanın hiçbir özelliği bulunduğu kanısında değilim. Mısır-Türkiye ilişkilerine gelince, Türkiye kardeş müslüman bir ülkedir ve bizim Türkiye ile tarihi ve mevcut bağlarımız vardır. Türkiye ile ilişkilerimizin istikrarlı ve **süreki olduğu kanısındayım.**

SORU — Türkiye'de Türk—Mısır ilişkilerinin olması gereken düzeyde bulunmadığı ve yıllardır zayıf olduğu düşünülür. Sizce bunun nedenleri nerede aranmalıdır? Bu ilişkilerin gelişmesi için Mısır neye öncelik veriyor?

YANIT — Bugünden başlayalım Türkiye ile ilişkilerimi**zin gelişmesini memnunlukla karşılarız.** Belki geçmişte arzuladığımız düzeyde değildi ama bu ilişkileri geliştirmeye her zaman hazırız.

SORU — Gazetecilik deyimiyle zorlu sorulara gelelim: Mısır dış politikasında bir canlanma farkediliyor Bu canlanma FKÖ ile ilişkilerin yeniden kurulmasına yönelecek mi?

YANIT — Mısır hiçbir Arap ülkesi ve örgütü ile ilişkilerini hiçbir zaman kesmedi. Arap ülkeleri ve örgütleri Mısır'la ilişkilerini kestiler. Bu anlamda, herhangi bir Arap ülkesiyle ve bu arada FKÖ ile ilişkilerin yeniden kurulmasından memnun oluruz. Şöyle ki, bu bölgede gelecekte kapsamlı bir barış kurulmasına hizmet edecek bir temel sağlayacaktır. Bu anlamda, herhangi bir Arap ülkesi ya da örgütü ile ilişkilerin yeniden kurulmasından memnun oluruz.

SORU — Fakat İsrail böyle bir gelişmeye tepki gösterirse, normalleşmenin (Mısır — İsrail ilişkilerinde) akibeti ne olabilir?

YANIT — Bu, normalleşmeyi asla etkilemeyecektir. FKÖ'nün bütün Avrupa ülkeleriyle ilişkisinin olduğu ve bu ilişkilerin (o ülkelerin) İsrail'le ilişkilerini hiç bir şekilde etkilemediği iyi biliniyor.

Demek oluyor ki, bu, hayatın gerçeğidir. Dolayısıyla İsrail'le ilişkileri niçin etkilesin? Biz, FKÖ'nün gelecekte Filistin sorununu tüm vecheleriyle çözmekte temel bir taraf olduğunu ya da temel bir katkıda bulunacağını özellikle kabul ediyoruz.

SORU — «Normalleşme» teriminde vurgulamak istenen nedir? İsrail'le iyi, dostane ilişkiler mi, yoksa normal ilişkiler mi?

YANIT — Bu terimin yorumu Mısır — İsrail anlaşmasında belirtilmektedir. İsrail'le ticari, ulaşım, kültürel her türlü ilişkiyi kapsamaktadır. Ve öyle sanıyorum ki, bu ilişkilerle dostluk duyguları da geliştirilebilir. Elbette İsrail komşu bir ülkedir. Bundan ötürü, halklar düzeyinde dostluğun geleceğini görebiliriz.

Normalleşmeye verdiğimiz anlam budur. Anlaşmanın uygulanmasına gelince, bunu sürdüreceğiz.

SORU — Başkan Mübarek'in görevi devralmasından sonra Mısır'ın süper kuvvetler arasında daha dengeli bir yol izleyeceğine ilişkin basında haberler yer aldı. Sovyetler'le eski ilişkilerinize dönecek misiniz?.. Tabii, Başkan Nasır dönemindeki ilişki düzeyini kastetmiyorum..

YANIT — Bu sadece Mısır'ın iradesine ve isteğine bağlı değil, ne zaman anti - Mısır siyasi faaliyetleri görsek ve ne zaman diğer tarafın bizim ona davrandığımız gibi bize davranmadığını görsek, bu noktada o ya da bu ülkeyle denge bozuluyor. Biz, bütün ülkelerle ilişkilerimizde dengeli politika izlemek istedik. Fakat bu sadece bizim irademize bağlı değil. Aynı zamanda diğerlerine bağlı.

Sovyetler'le ilişkilerimiz bundan ötürü bir tür etkisizlik durumuna (ineffectiveness) geldi. Biz bağlantısızlık hareketinin kurucularındanız. Fakat Sovyetler'le ilişkilerimiz vardı. Ama dengeli bir politikayı korumaya çalıştık. Şimdi ABD ile daha iyi ilişkilerimiz var. Bununla birlikte, bağlantısızlık politikamızı muhafaza ediyoruz. Politikamız budur ve bunu muhafaza edeceğiz.

SORU — Bundan, eğer Sovyetler size karşı dostane bir tutumu benimserse bir tavır değişikliği meydana gelebilir anlamını çıkarabilir miyiz?..

YANIT — Söylemeyi amaçladığım budur.

SORU — Mısır'da Camp David'e başındanberi karşı olan bazı çevreler Sina geri döndükten sonra da Sina'daki çok uluslu kuvvet'in mevcudiyetini örnek göstererek Mısır'ın ulusal egemenliğinin tam anlamıyla kurulamamış olduğunu söylüyorlar. Bu konudaki görüşünüz nedir?..

YANIT — 1967'den önce de Sina'da yabancı askeri birlikler vardı. Birleşmiş Milletler birlikleriydiler. Sina'da BM birlikleri bulunmasını amaçlamıştık. Ancak, maalesef barışa karşı olanlar BM'nin Camp David'e olumlu bir biçimde arka çıkmasını engelleyebilirlerdi. Sina'da bu nedenle bir BM kuvveti oluşturamadık. Fakat çok uluslu kuvvetin (MNF) oluşumuna bakarsak coğrafi anlamda bütün dünyadan oluştuğunu söyleyebiliriz. Avustralya'dan, Lâtin Amerika'dan, ABD'den, Avrupa'dan, her yerden.. Bu, MNF'nın uluslararası bir güç olduğunu ortaya koyar. Sina'da BM gücü olmasıyla uluslararası güç olması arasındaki fark nedir?...

Egemenlik konusuna gelince, Sina'da kuvvetlerimiz bulunmaktadır. Silahlı kuvvetlerimizi kastediyorum. Bunlar Sina'nın yüzde 75 hatta yüzde 80'inde bulunuyor. Sina'nın geri kalanına gelince, o da polis kuvvetinin tam egemenliği altında ve bana inanın, bütün tarih boyunca Sina'da bugün bulunduğu kadar kuvvetimiz bulunmamıştı.

Herşey Mısır egemenliği altındadır. MNF'nin mevzilendiği yerler sadece birkaç kilometredir.

SORU — Bu noktada müdahaleme izin veriniz sayın Bakan, itiraz bu kuvvetin belkemiğini Amerikan askerlerinin oluşturmasında ve bu Amerikan askerlerinin de ABD'nin bölge stratejisinin esaslı bir unsurunu oluşturan acil müdahale gücüne bağlı bulunmaları üzerinde toplanıyor. Bu konu benim ülkemi de yakından ilgilendiriyor.

YANIT — Bu kuvvetin acil müdahale gücü (RDF) ile hiçbir ilişkisi olmadığına dair Amerikan teminatı aldık. (Confirmation) aldık. Bu bir. Ayrıca, bu kuvvet, çok uluslu kuvvetin tümünün sadece dörtte birini oluşturuyor. Kişisel silahlarıyla 600 Amerikalı, daha fazlası değil, dolayısıyla, bu acil müdahale gücü'nün bir parçası olarak addedilemez. Ve burada tekrar teyid edeyim ki, Şarm El-Şeyh'teki mev-

zileri kesinlikle bir Amerikan üssü anlamına gelmemektedir. Şarm El—Şehy'teki gerçek bir Mısır havaalanıdır. Amerikalılar kıyıda, çok sınırlı bir bölgede mevzilenmiş durumdadırlar.

SORU — İsrail Güney Lübnan ve Batı Yakası'nda şiddet politikasına giriştiğinde Mısır nasıl bir tavır takınabilir? Geçmişte, 25 nisandan önce bu gibi durumlarda pek sesi çıkmaz görünüyordu ve o dönemin şartları — Sina'dan İsrail'in geri çekilmesini tehlikeye düşürmemek için — altında bu tutum anlaşılabiliyordu. Ama bugün...

YANIT — Aslında bu, Mısır politikası için yanlış bir yorum. Çünkü, Sina'nın bir bölümünün işgal altında olmasına rağmen, Irak reaktörüne İsrail'in giriştiği baskını kınadık. İsrail'in Batı Yakası ve Gazze'deki eylemlerini kınadık. Güney Lübnan'daki her türlü şiddeti kınadık. Ve Lübnan — İsrail sınırında çatışma olmama durumunun barışı etkilememesi için devam edeceğini hâlâ umuyoruz.

Batı yakası ve Gazze'de İsrailliler ile bölge sakinleri yani Filistinliler arasında güvenin inşa edilmesi çağrısında bulunduk. Politikamız budur ve sürecektir.

SORU — Mısır'ın şu çelişkili gözüken tutumunu nasıl açıklıyorsunuz: Başkan Mübarek bir yandan Filistin sorunu üzerinde karar verme hakkının Filistinlilere ait olduğunu ilan ediyor, bir yandan da Mısır yetkilileri Filistinlilerin ulusal-siyasal ifadesi olan FKÖ'nün reddettiği özerklik görüşmelerini öngören Camp David'e Mısır'ın sadık kalacağı konusunda güvence veriyorlar..

YANIT — Başkan Sedat'ın savunduğu ile Başkan Mübarek'in bugün savunmakta olduğu arasında en ufak bir fark yoktur. Politikamız aynıdır. Politikamız. Batı Yakası ve Gazze'deki Filistinlilere İsrail işgali altında ıstırap çe. memeleri için tam özerklik verilmesini amaçlamaktadır. Ve bu bizim için istediğimiz bir adım değildir. Batı Yakası ve Gazze'deki Filistinliler içindir. Bu zemin üzerinde kapsamlı bir barış kurmak için. Kendi başına Filistin sorununa bir çözüm oluşturmamaktadır. Filistin sorununun çözümü değildir Nihai çözüme yönelmek için Filistinlilerden icazetimiz yok. Fakat bu sadece — Camp David'de belirtildiği gibi -

Filistinliler için tam özerkliktir. 3 ilâ 5 yıllık bir tam özerklikten sonra Filistinliler İsraillilerle. Mısır'la, Ürdün'le, ABD ile bir masaya oturabilirler ve Filistin sorununun her yönüyle çözümünü araştırabilirler. Camp David'de belirtilen budur ve işte biz de bu nedenle Camp David'e yapışıyoruz.

SORU — FKÖ'nün ve Filistinlilerin reddettiği de tam bu ama..

YANIT — Biz özerkliği bile ayrıntılarıyla çözmüyoruz. İlke başlıkları saptamayı amaçlıyoruz ve bu ilke başlıklarına bakarak. Filistinliler bunu red veya kabul edebilirler. Ve ona göre rollerini oynarlar. Yol budur.

SORU — Özerklik görüşmelerine yakın gelecekte başlayacak mısınız?..

YANIT — Şimdi Camp David'e imza koymuş üç ülke arasında görüşmelerin yakın gelecekte yeniden başlatılması konusunda bazı görüş alışverişleri var. Mayıs sonundan önce başlamak üzere ve yeniden başlatmak amacıyla toplanacağımızı umuyorum.

SORU — Şimdiye kadar Mısır ile Araplar arasında yeniden yakınlaşmanın Batı yanlısı olarak bilinen Arap ülkeleriyle sınırlı kaldığı gözleniyor. Oysa bölgede bu anlamda engel yani ilişkilerin kopması özellikle Mısır ile kararlılık cephesi adını benimseyen Arap ülkeleri arasındaki durum nedeniyle oluştu. Mısır, Amerikan yörüngesinde diye nitelenen Arap ülkelerine mi öncelik veriyor, yoksa böyle bir öncelik gütmeden tüm Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmekten yana mı?..

YANIT — Daha önce çeşitli kereler ifade edildiği gibi, Mısır'ın kendisiyle ilişkilerini yeniden kurmak isteyen her Arap ülkesine karşı yüreği ve kolları açıktır. Arap ülkelerine ya da herhangi bir Arap ülkesine empoze edeceğimiz hiçbir şart kesinlikle yoktur ve ilişkilerin yeniden kurulması için hiçbir şartı da asla kabul etmeyeceğiz.

SORU — Sayın Bakan son bir soru: Türkiye'yi ziyaret etmeyi düşünüyor musunuz?.. Yakın gelecekte, örneğin bir yıl içinde.

YANIT — Gerçeği isterseniz, henüz böyle bir şey planlamış değilim, ama gözden uzak da tutulmamalı.

İRAN DIŞİŞLERİ BAKAN VEKİLİ AHMET AZİZİ

Soru — Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler ne durumda? Biliyorsunuz son bir ay içinde hayli kritik askeri ve diplomatik gelişmeler oldu..

Azizi — Devrimden sonra Türkiye ile iyi ilişkiler içine girdik. Zaten komşularımızla ve özellikle Müslüman komşularımızla iyi ilişkiler kurmamız Anayasamızın gereğidir.

Her iki ülke arasındaki ortak tarihten gelen derin tarihi ve kültürel bağlar aramızdaki anlaşmazlıkları ve yanlış anlamaları önler. Sayın Türkmen'in İran ziyareti her iki ülkenin yakınlaşmasında etkili olmuştur. Sayın Velayeti de yakında Türkiye'yi ziyaret edecek. Ve bu ziyaret de iki ülke arasındaki bağları güçlendirecektir.

Soru — Sayın Velayeti ne zaman geliyor?

Azizi — Kesin tarih şu anda belli değil ama Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin ardından Türkiye'ye gelecek.

Soru — İran'ın Türkiye'nin Kuzey Irak'ta giriştiği harekâta ilişkin tavrı nedir ya da neydi?

Azizi — Biz, ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğüne normal şartlarda saygıyla davranılmasından yanayız ve bu ilkeleri savunuyoruz. Türkiye'nin bu hareketi bize Irak'ın büyük zaafını gösterdi. Irak'ın kuvvetlerini bizimle savaşmak üzere batı ve güney'e göndermesi yüzünden, kuzeyini korumaktan aciz olduğu ortaya çıktı. Dünya kamuoyunun görüşü ve siyasi gözlemcilerin yorumu da bizim bu değerlendirmemizle aynıdır. Kanımızca bu hareket Saddam'a siyasi yönden ağır bir darbe olmuştur. Kuvvetlerini batıya ve güneye gönderip kuzeyini boş bıraktığı için, belki ona güvenli-

ği açısından yarar sağlamıştır ama siyasi prestiji açısından ağır bir darbedir.

Soru — Türkiye kontrolsüz grupların sınır tecavüzlerinde bulunup can ve mal kayıpları yarattığı ve bunların önlenmesi nedeniyle bu harekata giriştiğini açıkladı. Yani söz konusu olan Türkiye'nin kendi sınırlarının ve toprak bütünlüğünün korunması idi..

Azizi — Bunun normal biçimi, topraklarına tecavüzde bulunulan devletin, mütecavizlerin harekete geçtiği topraklardaki devlete bu tecavüzlerin önlenmesi için başvurmasıdır.

Soru — Ancak, Türkiye bu amaçla Irak'a başvurdu. Üstelik, bu harekat için Irak onayını bildirdi.

Azizi — Bizce, Irak'ın bu onayı verdiğini harekatın başlamasından birkaç gün sonra ilan etmiş olmasından ve bu durumdan tedirginlik duymasından, böyle bir onayı vermeye mecbur kaldığını anlıyoruz.

Soru — Savaştaki son gelişmelerin gerek Türk yönetiminde gerekse kamuoyunda yarattığı duyarlığı gözönüne alıyor musunuz? Hac Umman operasyonundan sonra Şeyh Rafsancani Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının devre dışı bırakılabileceğini söyledi ve bu sözler Türkiye'de büyük duyarlık yarattı..

Azizi — Biz, sadece Türkiye ile değil, bizimle husumet halinde olan bütün komşularımızın çıkarlarına saygı duyuyoruz ve bu çıkarları gözönünde tutuyoruz. Ama bize empoze edilen bu savaşta haklarımızı korumakta ve Irak'ın çıkarlarına darbe indirmekte kararlıyız. Bununla birlikte başka ülkelerin çıkarlarına zarar vermemekte de kararlıyız.

Ayrıca, bu savaştan ötürü, Türkiye'nin ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğünün zarar görmemesini gözönünde tutuyoruz.

Boru hattına gelince, bizce ve işaret ettiğiniz Rafsancani'nin sözlerine dayanarak, bu boru hattını Türk-Irak boru hattı olarak görmediğimizi söylemeliyim. Bizce, bu boru hattı Irak'ındır. Sadece Irak'tan petrol taşıyıcısıdır. Örneğin,

kamyonlar Türkiye'den İran'a mal taşıyorlar Petrol boru hattı da bir nakil aracıdır. Bu konu siyasi bakımdan Türkiye'nin çıkarlarına aykırı bir durum yaratmaz. Onunla ilgili değildir.

Soru — Ancak, Türkiye bu hattın topraklarından geçmesi nedeniyle bir takım mali olanaklar elde ediyor. Ayrıca, bu petrol boru hattından Türkiye'nin tükettiği petrolün bir bölümü sağlanıyor. Dolayısıyla, bu boru hattının devre dışı bırakılması otomatik olarak Türkiye'de etkisini hissettirir ve Türkiye'nin iktisadi çıkarlarını ilgilendirir.

Azizi — Şimdi Türkiye ile İran'ın iktisadi ve ticari ilişkileri çok iyi, çok üst düzeydedir. Biz bu ilişikleri daha da geliştirmek istiyoruz. Bu iyi iktisadi ve ticari ilişkilerimizin daha da üst düzeye çıkacağı inancındayız. Bu ilişkilerin daha da gelişmesi, Türkiye'nin olumsuz etkilenmesini de telafi eder.

Soru — Türkiye-İran iktisadi ve ilişkilerinin çok üst düzeyde olduğu biliniyor. Bu yılın ilk beş ayında Türkiye'den İran'a yapılan ihracat tutarı 445 milyon dolar. Irak'a ise sadece 80 milyon dolar. Ayrıca savaş süresince Irak, Türkiye'den ithalatını yüzde 77 oranında kısmış, buna karşılık Türkiye'nin İran'a ihracatında yüzde 300 artış var. İran, Türkiye'nin ihracat ve ithalatında birinci sırada. Irak ihracatta dokuzuncu. Manzara çok açık. Ama benim üzerinde durduğum petrol boru hattı devre dışı kalırsa ne olacak?

Azizi — Bunun için elimizden geleni yapacağız.

Soru — Türk-İran ilişkilerinin geleceğini nasıl görüyorsunuz? Aradaki -eğer varsa- pürüzlerin yakın vadede aşılabileceğine inanıyor musunuz?

Azizi — Eğer Türkiye'nin İran'a ilişkin siyaseti bugüne kadar olduğu gibi devam ederse, önceden belirttiğim gibi, dostluk ve yakınlaşma da devam edecek. Bu da bölgede barış ve yumuşama sağlar. Bölge halklarının yararınadır. Ben, geleceği, eskisine oranla daha iyi görüyorum.

CENGİZ ÇANDAR

ORTADOĞU ÇIKMAZI

Dünyanın hiçbir bölgesi, bu bölgede olduğu ölçüde ve hızda şaşırtıcı gelişmelerle karşılaşmamaktadır. Tarih boyunca hep canlı kalmış olan bu bölgede olup bitenler günlük olayların doğal akışı içersinde değerlendirilemez.

Çünkü emperyalizmin aktörleri en geniş boyutlu oyunlarını bu bölgede oynamaktadırlar.

Yıllardır bu bölgenin çeşitli köşelerinde, birbirinden farklı eğilimlerdeki siyaset adamlarıyla, siyasi kadrolarla, siyasi mücadele içindeki din adamlarıyla, aydınlarla, halktan kişilerle beraber olan Cengiz Çandar, tarihsel süreç içinde, en geniş boyutlu oyunların perdeye aksayan ve aksamayan yönlerini yansıtıyor.

hil13

400 TL. EDERİNİN ÜZERİNDE SATILAMAZ